

Gárdonyi Géza

AZ ÉN FALUM

TARTALOM

ELSŐ KÖTET MÁRCIUSTÓL DECEMBERIG

MÁRCIUS
GÓLYÁK, MÉHEK, KISLIBÁK
VIRÁGOK ÉS BOGARAK
A BARBONCÁS
KÉK PILLE
TÜZEK MEG ÁRNYÉKOK
HARAGOSOK
EBÉD A KÖRTEFA ALATT
ANDRÁS MEG A KUTYÁJA
FESTŐ A FALUN
ESTE
BESZÉD A KÍGYÓRÓL MEG MÁS SZÖRNYŰSÉGEK
A TÁLTOSEMBER
MEGTÉRÉS
ISTEN VELED, GÓLYAMADÁR
A MEZSGYEKŐ
OKTÓBER
A GYEREKEK
BOGÁR MISKA
TANÁCSKÉRÉS
CSONTTORKÚ EMBER
KEVI PÁL HALÁLA
A NAGY EFF (*HOGYAN KELETKEZIK A KÖZMONDÁS?*)
MEGMUTATÁS
A TŰZ
RORÁTÉ
JÉGVIRÁGOK
A TÖRÖK-BANKÓ
BORISKA

MÁSODIK KÖTET DECEMBERTÓL MÁRCIUSIG

A HÓPEHELY
KÉT ÁLLAT
„KÉK PARADICSOM, LILIAM...”
ISMERKEDÉSEK
BŰNTÁRGYALÁS
EGY DAL TÖRTÉNETE
A TULIPÁN
MICÓ
A BOR
MINEK A PÉNZ?
LEVÉL A KASZÁRNYÁBÓL
CSAK MÁR A PESTA JÖNNE!
PETYKÓ
AZ ABLAK
SZEGÉNY EMBER JÓ ÓRÁJA
A PARASZTLEÁNY
A MI TEMETŐNK

Első kötet

MÁRCIUSTÓL DECEMBERIG

MÁRCIUS

Köszöntlek kedves szép március! Ibolyaszagú, langyos leheletedet érzem már a levegőben. Zöld szőnyeget látom már kiterítve a halmokon. Itt-ott fehérlenek az árnyékos mélyedésekben a tovavonult télkirálynak elhagyogatott rongyai, de a napot már te emeled az égre, s a földön már a te lábad jár. És a te lábad nyomán kizöldül a fű, és előkéklik az ibolya.

Kedves hónapom vagy te nékem. Te vagy az egyetlen, akit hívunk és akit epedve vár mindenki. Felőled álmodoztam én is a télen a kályha mellett, és a tűzbe mélézva tűnődtem: hol vannak virágaid? hol vannak madaraid? mit csinál most a fecskénk? és mit csinál most a gólyánk?

A virágok akkor a föld mélyén aludtak, és álmodtak a tavaszi napsugárról. A gólyánk a Nílus partján állott és hazagondolt. A fecskénk pedig ott ült az arabus fákon és szintén hazagondolt.

Mert a gólyának is, fecskének is ez a hazája. Csak itt rak fészket mind a kettő: a gólya a Fodorék házán, a fecske meg szanaszét a jól megválasztott ereszek alatt.

Azóta már úton is vannak. Valahol a tenger fölött száll felénk egy nagy fehér felhő. Azok a gólyáink. És száll egy nagy fekete felhő. Azok a fecskéink.

A napnak már nemcsak világossága van, hanem melege is. A muzsikus cigányaink délben már mind künn heverésznek az udvaron. Gyékényeken heverésznek. Sütkéreznek. A nap felé az arcukat fordítják, mert azon lehet legjobban érezni, hogy meleg van. És beszélgetnek:

- Te Marci - mondja a ragyás bögös a prímásnak -, ha egyszer a püspöknek eszébe jutna, hogy cigányebédet főzetne...

És elmondják, miket ebédelnének a püspöknél.

A Keresztes gyerek tegnap délután már mezítláb jött az iskolába. Az ablakból néztem. A nagy szürke vászontarisznya ide-oda lötyögött rajta, amint végignyargalt a falun. Az arca piros volt. A szeme ragyogott. Az iskola előtt sima, agyagos föld van. Itt felugrott kétszer a levegőbe és nyert, mint a kiscsikó.

Ma délután valamennyi gyerek mind mezítláb jött az iskolába. Az arcukon valami ünnepies derűség. Csak az uraság fia, a szőszkefejű Dezső, az volt egymaga szomorú. Szelíd irigységgel nézte a meztelen lábakat. Szegény Dezső, neki nem szabad mezítláb járnia sohasem.

*

A szentek írása siralomvölgynek mondja a Földet. Nem ismerem azt a vidéket, ahol az írószentek éltek, s nem tudom: van-e ott március? A mi földünkön is van olykor siralom, de több az örömünk. Nincsen se pénzünk, se posztónk; náddal földjük a házukat és cseréptányér van az asztalunkon, de azért, amint végigmegegyek a falun, látom, hogy mindenki vidám.

Nem az a vidámság pedig ez, amelynek nevetése van. Csak afféle csendes, békés vidámság, mint az erdő vidámsága, mikor a nap rásüt. Az embereink komolyak és mélézők, mint az erdő fái. Az erdő fáinak egyik oldala árnyékos marad a fényben is, de azért a másik érzi a napsugár gyönyörűségét.

De mintha nemcsak az emberek volnának derültebbek. Vidám minden. A téli hótól átnedvesedett háztetőknek és sövényeknek mintha öröm volna a napon való szárítkozás. A kutyák játszanak. A récék, ludak, tyúkok a gyepen hangosabbak. Még a plébánosnak nagy

„kokén-kakasa” is vidámabban kukorikol amint látom. Az udvaron heverő kerékre ugrik, kettőt csap a szárnyával, és kukorikolása közben rákacsint egy kendermagos bóbitás jércére.

Kisétálgatok a házsorból: a mezőre. A férfiember ott vannak most szanaszét a dülőkön. Minden táblán egy ember, két ember. Szántanak és vetnek.

Szeretem nézni a szántóvető embert a munkájában. Az ősembert látom benne, aki még anyjának érzi a földet.

A táj csöndes. A földek fölött kék ég. A nap fényt és meleget áraszt alá. A levegőben csönd és béke. Burucz András szánt amott a Pogány-dülön. Két fehér ökre lassú ballagással vonja a barázda barna vonalát. András keze az ekeszarván. És a barázdák egymást követik, mint az én írásom a papíroson. Az élet írása az. A természet könyvének egy lapjára ír most Burucz András. Ezt írja:

Add meg a mi kenyერünket...

És az Úr olvassa az írást a magasból.

Amott a másik földön Keviéket látom, amint vetnek. Kevi Pálnak lepedő van a nyakába kötve; kötény az most. Mag van benne. Egyet-egyét lép, és a kezének kerek, széles lejtéseivel veti a magot a friss fekete földbe.

Ha városi ember volnék, a szobám falán ott volna a vető ember képe. Annak a mozdulataiban van valami, ami a teremtést cselekvő Összellemet juttatja az eszünkbe. Így vethette Ő a Végtelenség fekete mezején egyet-egyét lépve, a csillagokat.

Kevi Pál csak csekélyke kis árnyékképe persze a nagy Magvetőnek, de a mozdulataiban van valami méltóság, fenség és erő. Minden marok búza, amit a kötényéből szétdob, egy marok áldozat és egy kéve reménység a mai napon -, és egy heti élet a jövőben.

Az öreg Kevi a zsákon ül és elmélázva nézi a fiait. Pipázik. Ő már hajlott őszfehér ember. Ő már az ifjúságát is rég belevetette a földbe, s az idő békés öregséget hozott neki. Az a szálas, barna ember, aki vet, az az öregebbik fia, a Pál. Az a másik fiatal legény pedig, aki boronál, az az unokája: az Imre.

A kettő munkában; az öreg csöndes szemlélődésben. A levegőt a földnek illata hatja át. A kéklő magasságban pacsirta csicsereg.

A barázda végén rászól Imre az ökrökre:

- Csáli hó!

Gyümölcsoltó ünnepén kotlósunk szokatlanul komoly arccal ült a fészken. A nyakát összehúzza tartotta. A szeme aranykarikában égett.

A fészek csipogott. A tojásokból öt kis sárga csibe bújt elő, olyanok mint a kanári madarak. Öt kis ostoba sárga csibe! Még tegnap fehér, mozdulatlan, élettelen tojások: ma élő, mozgó madárkák, akik kíváncsian néznek rám fényes kis fekete szemökkel; akik örülnek a világosságnak meg az életnek; akik másnak semmiségek, nekem kedvességek.

A tyúk ezért volt olyan komoly.

Valami három hét óta ül már a tojásokon. Honnan tudja az az együgyű tyúk, hogy az ő szívének melegségénél csirke lesz a tojásokból? Honnan tudja, hogy a gazdasszonyban bízhatik, mikor az fészket készít neki és mikor elszedi abba a gyékénykosárba a kikelt csirkéket? Miért tűri ezt békén? Miért nem tűri az idegent, a kutyát, a macskát, a másik tyúkot?

De ami a legnagyobb *honnan tudja*: hát honnan tudja az tyúk, hogy a tojásait a kellő időben, a kellő órákban, a kellő vigyázatossággal meg kell forgatnia? Akik az első géptyúkot szerkesztették - a csirkeköltő gépet -, nem tudták. Minden tojásból nyomorék csirke bújt elő - ki sánta, ki vak, ki szárnyatlan, ki csenevész, vagy éppen semmilyen se. Sokára eszüdtek rá, hogy a tojásokat meg kell időnkint forgatni.

Ma már ezt a gazdasági akadémiákon tanítják. A tyúk nem jár abba a tudós iskolába, mégis tudja. Dehát honnan tudja?

Érzem, hogy ez a kérdőjel kicsi itt a mondatom végén. A lelkem kérdőjele az égis nyullad!

Engem az állati ösztönről írott tudományok nem elégítenek meg. Az *állati ösztön* szó csak takarója annak, hogy ezekről a tollas testben járó lelkekről nem tudunk semmit se.

Én azt gondolom néha, hogy a tyúkok is beszélgetnek. Amint kapirgálnak a kertek alján, hallani vélem a beszélgetésüket:

- Hogy vagy, tyúkanyó? Lesznek-e a tavaszon csirkéid?

- Még nem tudom. Tavaly szerencsétlen voltam: egyet a héja vitt el, hármat a macska; egyet elvesztettem; kettő a vízbe fulladt. Sok szomorúság ez az anyának!

- Sok.

- Sok.

- Hátha az idén megoltalmaz a jó Isten?

- Lehet. Meggondolom. Hopp: egy giliszta...

Egyszer csak a tyúk betotyog a konyhába, és elkezd tyúknnyelven jelentkezni, könyörögni, követelni:

- Vaty-vaty, adjátok elő a tojásaimat! Ki akarom költeni!

S beleül a kosárba, amelyikbe tojni szokott, és várja a tojásokat. Persze azokat régen elsikkasztotta a teremtésnek szoknyában járó koronája, bajos lenne velük beszámolni.

Tyúkanyó jogos követelésére az a felelet, hogy kiröpítik az udvarra.

- Tessék folytatni a hivatalos működést!

Azonban mire kettőt fordulnak, tyúkanyó az anyai állhatatosság panaszos sírásával tib-láb ismét a fészkén és hacsak meg nem pálinkáztatják, nem enged. Napokig zsémbeskedik, erőszakoskodik, zaklatolódik; a taréja megsápad a búslakodástól. Végre aztán ha megkönyörülnek rajta és tesznek alája 18-20 tojást, akkor boldogan elhelyezkedik, és hozzáfog a költéshez.

Milyen büszke aztán, mikor először sétálhat ki a csirkéivel a napsugártól meleg udvarra. Amerre megy, szinte gurulnak utána a kis sárga, eleven gömbök. Tyúkmama szerető gondossággal szólogat nekik: *kott-kotty* - ami bizonytalant azt teszi:

- *Erre, erre!*

A csibék pedig éretlen, vékony hangon felelgetnek: *csip-csip* - ami pedig bizonytalant csak afféle értelmetlen gyerekbeszéd.

*

Ma délután a babiloni rabságról magyaráztam az iskolámban. Nem tudom, mi szükség van arra, hogy Baloghék, Szabóék, Pöhölyék, Gálék meg egyéb örökösen falusi emberek ismerjék a régi zsidóknak hányódásait. A nagyméltóságú miniszter úr akarja ezt, meg a nagyságos tanfelügyelő úr, meg a tisztelendő esperes úr. Jobban szerettem volna a rodostói rabságról

vagy március tizenötödikéről beszélni, mert éppen évforduló nap van; de azt nem akarja a nagyméltóságú miniszter úr, sem a nagyságos tanfelügyelő úr, sem a főtisztelendő esperes úr.

Így hát a babiloni rabságról beszéltem. A gyermekek keresztbefont karral ültek. A padokról lelógott a sok kis mezítelen láb. A szemek nyitva és egynémelyik buzgó hallgatónak a szája is.

Egyszer csak beereszkedik az ablakon a napnak egy széles, fényes sugara, mint egy kifeszített sárga selyemszőnyeg. A gyermekek arca felderül. Mind arra fordítja a fejét. Kibámulnak a kéklő, fényes levegőbe.

Az egyik Gál gyerek megrezzen:

- Fecske!

Csakugyan egy fecske röpdös az ablak előtt, aztán egy második.

Az én fecském.

- Pihenjünk - mondtam a gyerekeknek.

(Ez más szóval annyit tesz: mozoghattok, beszélgethettek.)

S kinyitottam az ablakot.

A fecskék ide-oda kerengve kiáltozták:

- *Csivis! csivis!*

Ami fecskenyelven bizonyosan annyit jelent, hogy:

- *Jónapot kívánok!*

A sok gyerek keresztbe tette mellén a kezét és a fecskék felé hajlongva énekelték:

*Fecskét látok,
szeplyőt hányok,
selymet gombolyítok!*

És mind mosolygott. Egymásra tekintettek, meg a fecskékre. A Daczó gyerek fölállott négykézláb a pad tetejére és úgy nevetett ki az ablakon.

*

A nap leszállóban. A fák és a házak hosszú árnyékokkal terítik be az utcát. Az emberek már szállingóznak hazafelé. Úgy látszik, Keviek is elvégezték a vetést. Pál az ökrök előtt ballag. Az apró unokák a cicamacafa barkáival összevissza koszorúzottan ülnek a szekérben. Az öreg Kevi a szekér hátulján lógatja a lábát és pipázik.

Leghátul lépked az Imre. A járásán nem látszik fáradtság. A falu kútjánál visszamarad. Szomjas? Nem: Fodor Lidi merít ott vizet.

Lidi még tavaly bejárt a vasárnapi iskolába. Az írása szépecske, de a katekizmusban gyöngé. Kissé pöszén beszél. A szeme nyílt, szelíd, kék. Mikor szólunk hozzá, féloldalt néz, mint a kacska, de mint a szép kacska.

A kútvödröt könnyű lebocsátani, de nehéz felhúzni. Régi kút. Minek is lenne változtatni rajta? Ha könnyen járna, akkor a gyerekeket küldenék vízért és azok beleveszekednének.

- Hagyjad, Lidi - mondja neki Imre -, gyöngé vagy te arra!

S kettőt ránt a kútostoron, és kiemeli a vödröt a kútból.

Eddig azt hittem, hogy aki az erőmutatványt csinálja, annak fut a vér az arcába. Nem úgy van. A Lidi arca jobban kipirosodott, mint az Imréé.

GÓLYÁK, MÉHEK, KISLIBÁK

A rét a patak mentén tele van már sárga, fényes levelű virággal. A gólyavirág az. Mikor a gólyavirág megjelenik, már akkor várjuk a gólyát. Az igazi tavaszt a gólya hozza meg. Tavaly már József napkor virított a gólyavirág, és néhány nap múlva rá megérkezett a gólya. Az idén csak gyümölcsoltókor láttam az első gólyavirágot a Tuli gyerek kalapján. De késett is a gólya.

- Valami bajba kerülhetett - vélekedett Fodor András.

Mert csak egy gólyapár lakik nálunk, és az a Fodor Andrásék házában lakik. Gólyameggondolás szerint Fodor András a legbecsületesebb ember a faluban, és a vadász a leggonoszabb. Ha Fodorék járnak a réten, a gólya nem is repül föl a vízből, csak éppen, hogy rájok tekint, de ha a vadász megy arra, bármilyen messze is jár az ötle, ijedten kanyarodik föl a magasba. Az nem is jó ember: villámlani tud meg mennydörögni.

Hát egy napon hallom ám a veres Gál gyerek hangját, amint kiabálja az ablakom alatt:

- A gólya! A gólya!

Hát csakugyan itt a gólya. A nyakát meg a lábát hosszan elnyújtva, lassan és méltósággal kereng a magasban. Egyre alább-alább ereszkedik, és leszáll egyenesen a Fodorék házára. Megáll ott a fészke szélén, és elégedetten, vidáman kelepel.

A szomszédok összefutnak. A szép Szabó Magda is kiáll a konyhaajtóba. A tenyerét a szeméhez tartja: nézi mosolyogva a gólyát. A gólya lengő ugrásokkal jár ide-oda a fészke körül.

- Hát a feleséged hol marad, hej! - kiáltja fel hozzá a bakter.

- Az később jön - magyarázza Fodor András -, később jön az asszonyokkal.

És míg a gólya a fészkeinek örülve ugrál a háztetőn, a gyerekek lenn az udvaron féllábon táncolva éneklnek:

*Gólya, gólya, gilice!
Mitől véres a lábad?
Török gyerek megvágta,
Magyar gyerek gyógyítja.*

A napfény szelíden árad alá a felhők közül. A faluban mintha ünnep volna. Még az öreg nagyszakállú, vak koldusunk is megáll a kocsit közepén. Nyugodt és méltóságos arcával a gólya felé fordul, és a kezét a füléhez emeli, hogy jobban hallja a kelepelést.

*

Április első napján egyszerre tíz gyerekm maradt el az iskolából. Elmaradt a kis Tabi Jóska is. A Jóska egy pisze orrú, tüskés hajú, kedves kis vidám kölyök. Azért sajnálom, mert csak most kezdte megérteni, hogy a betűk mire valók a világon. Ha még három napig bejár, a jövő ősszel már olvasni fog, ha pedig most lemarad, úgy elfelejti a betűket, mintha sohase látott volna egyet se.

A többi kilenc gyerekért elküldtem, Tabi Jóskáért meg elmentem magam.

- Jó napot, Tabiné - mondom az udvarra belépve -, már csak eljöttem magam, hogy megnézzem micsoda baj esett maguknál?

Tabiné éppen a vásznait rakta elő, hogy kiterítse a napra. Látszott az arcán meg a szemén, hogy meglepte a látogatásom. Fekete szemű asszony, de jámbor és félnk, mint akinek kék a szeme.

- Nincs nálunk semmi baj - feleli fölkelve a vászon mellől -, tessék besétálni.

- Már hogyné volna baj - mondom az udvaron maradva -, a Jóska gyerek bizonyosan beteg, ne is tagadja.

- Dehogyan beteg - mondja az asszony mosolyogva -, olyan az, mint a fürj.

- No, csak ne tagadja, lelkem, beteg az, ha nem eresztették ma az iskolába. Maga okos asszony, Tabiné, maga tudja, hogy jobb kincset nem hagyhat a fiának, mint a sok szép tudást, meg az emberséget, amit az iskolában tanul. Hát csak hadd lássam azt a gyereket, mi a baja?

Tabiné erre még pirosabbá válik. A kezét dörzsöli, a fejét szégyenlősen oldalt hajlítja:

- Hát bizony, lelkem tanító uram, elküldtem ma Jóskát liba-legeltetni.

S mentegetődzve tette hozzá:

- Nincs több gyermekem, tanító úr, aztán a libáimnak most már legelő kell.

- Hát tudom én azt, szegény Tabiné, hogy ahány liba, kétszerannyi forint összel, és hogy maguknak kell az adóra, de látja, lelkem, most már csak egy hét, aztán meglesz a vizsgálat. A Jóska gyerek esze meg éppen most indult kinyílásnak, mint ahogy a rózsza kinyílik, angyalom; aztán ha most kifogja az iskolából, visszahúzódik a gyerek esze, mint a csigabiga, lelkem, aztán elő se jön megint egy esztendeig. Szívesen látom, galambom, a vizsgálaton.

Délután már megint ott ült a kis pisze, eleven szemű gyerek is az iskolában. A haja úgy állott, mint egy csomó zsindeleyszeg, és meg volt mosdatva, mint valami királyfi. Az arcáról komoly büszkeség sugárzott. Hogyisne: maga a tanító kívánta őt vissza a libalegelőről.

*

A kertemben két fa áll dús virágruhában: az őszibarackfám halvány rózsaszínben, a kajszibarackfám meg pompás fehérben, mint valami hercegi menyasszony.

A többi fa is mind rügyezik, bimbózik. A földből erő és élet hajt fölfelé. Gyöngye kis sápadt-zöld levelek bújnak ki a rög alól és szétterjesztik a napon remegő vállukat. Élni és lélegzeni óhajt minden. Mert a fa is lélegzik és érzés van benne. A virágzó szép barackfám is lélegzenek, éreznek, sóhajtanak, remegnek; mintha tudnák, hogy a pompájuk szép és hogy a nap őket nézi.

Mily kedves a napfény!

Mily gyönyörű az élet!

A virágokat méhek döngicsélik körül. Ringatóznak a levegőben virág alatt, virág felett. Belebeleszállnak a virág mélyébe. Egy-két pillanatra elnémulva fürödnek a finom, sárga virágorban, aztán édes zengéssel emelkednek újra ki, szállanak új bokrétára.

Ezek Varga Ádámnak a méhei.

Varga Ádám tudós és jeles ember, mert csizmadia. A méheket is ő fogta, és megbabonázta úgy, hogy tőle már máshoz nem mennek. Március első szerdáján föltette a nagy kerek okulárját, és kiment a méhesbe. Valami vörösposztót terített a kas elé. S kinyitotta a kis kasajtót.

- Atya, Fiú, Szentlélek nevében induljatok, rakodjatok, minden mézet behordjatok!

És a kis méhek Varga Ádámnak a szavára elő is bújtak a lyukon. Megdörzsölték álmos kis szemüket. Tántorogtak. Jóízűen nyújtózkodtak. Aztán zim-zum, fölrepültek a vörös posztóról,

körülmuzsikálták egynehányszor a kast és megindultak egyenkint, hármankint, tizenkint, szét a virágos világba, az ezüstös fűzbárcák közé, patakpartra, rétországba, erdők végtelenségébe. Valahányszor hazatértek, mindig megújúságot az öröknek meg a királynénak, hogy az ibolya késik az idén, de a kökény meg a fűz több mézport ad, mint máskor. És bizonyára megújúságot az én barackfáimat is.

Szeretem a méhek muzsikáját. Óh a kis együgyű munkások milyen jó kedvvel és mennyi buzgalommal szedik a mézet!

Kinek szedik?

Maguknak.

Ki eszi meg?

Varga Ádám csizmadia meg a teremtés többi koronája.

Mennyi igyekvés van ezekben a kis szárnyas bogarakban! Mennyi gond az nekik, hogy merre, hol keressék a frissen nyílt virágot? Milyen sietéssel ereszkednek egy-egy most nyílt, mézzel telt virágsoportra, és cipelik haza mély, lassú repüléssel az édes kis terhüket, egy-egy századrésnyi picinyét egy csepp méznek. Talán az egész napi munkája sem több egynek-egynek egy csöppet méznél, s napszállat után a kasnak minden népe elfáradtan hajlik pihenő alvásra.

De szeretem a munkájukat nézni és a muzsikájukat hallgatni! Ahogy körülengik az én virágzó fáimat, azt gondolom, templomban vagyok: a két fa két menyasszony, s a méhek Istennek apró muzsikusai. Fölről lemosolyog a nap nyájas világa, és a méla csöndben ezernyi fűszál hallgatja velem a méheknek hullámzó méla szent zenéjét.

*

A kertek alján zöld pázsit, és, a zöld pázsiton apró sárga libák. Éppen olyan a színük, mint a láncvirágé. Mintha a láncvirág megnőne nagyra és gömbölyűre és egyszercsak elkezdene két piros lábón járni. Még a pihéjük is olyan, csakhogy finomabb.

A libák előtt Tabi Jóska gyerek heverész, meg a kis Vas Rozi. No nagy feladat ez! Királyság! A király Tabi Jóska. A királyné meg Vas Rozi. Koronájuk is van pitypangból. A népség meg: a libák.

Jóska gyerek a tanítás után kihajtotta a libákat. A libák a fűvet csipkedik. Az öreg lúd vezeti őket. Nem csekély gond ám lúdnak lenni, ezt meggondolhatja akárki. Lám az öreg lúd minden pillanatban féloldalt fordítja a fejét és fölkaesint az égre. Olyan, mintha valami bölcs mondáson gondolkodna ilyenkor. Pedig nem azon gondolkodik, hanem a héját vizsgálja, hogy nem kóvályog-e a magasban?

A két gyerek meg is bízik benne. Összeülnek a fűben egy cserebogár mellett, amelyik most bújt ki a puha földből. Annak segítenek: fűszálakat raknak eléje, hogy kimászhatson. A kis ostoba mogyorószínű cserebogár bizalommal fogadja a segítséget. Fölkapaszkodik és mászik-mászik a fűszálon fölfelé, aztán meg a Jóska gyerek ujján még feljebb. Egyszercsak szétnyitja gyöngye kis barna szárnyait: fölül a két keményet, alul a két finom fátyolszárnyat és - brimbrum - halk bűgással tovarepül.

A két gyerek bámulva és tetszéssel néz utána. Jóska legyűri a kalapja szélét, hogy a nap a szemébe ne süssön. Aztán mikor már a cserebogár elkeringélt a messzeségbe, a két gyerek vékony cérnahangon nótába fog:

*Zápoj esső, süjü esső, huj a mados edetbü,
Bojdogtajan cat én vadot ededü.*

VIRÁGOK ÉS BOGARAK

Mikor az első cserebogár végigkeringél a füvek és virágok fölött, mindig azt gondolom: íme a vőfély. Mert cserebogár a természet nagy menyegzőjének a vőfélye. A zöld szín uralkodik már síkon és halmon mindenütt. Egyes fák tetőtől talpig hófehér csipkében. Azok a menyasszonyok. Más fák halavány piros selyemben. Azok a vőlegények. A lábuknál finom puha fűszőnyeg. És éjjelenként susognak, izengetnek egymásnak, egymás felé terjesztgetik a karjaikat; egymásnak virágot küldenek; a levegőt telehelik édes sóhajtásokkal. Óh, ha két ilyen virágos fa megindulhatna és azzal az ezer fodros-bodros virágos karjával átölelhetné egymást.

Epedő szerelem sóhajtozása hallatszik erdőn és réteken, patakparton és domboldalon. A virágok egymás felé hajladoznak. A fűszálak egymáshoz simulnak. A pipacsok remegve hajlanak át egymás vállán. A folyókák átfonják a búzavirág derekát százszorosan és a szívalakú kis zöld levelek bizonyára azt rebegik:

- Én szép, kedves kék búzavirágom, én szerelmesem!

És a gyöngyvirágok, a szemérmes, üde gyöngyvirágok, az erdő virágnépének fehér kis szűzleányai, félénken és alázatosan hajolnak meg a széles, zöld levélpalást alatt: némán várják a vőlegényt, akit mi nem ismerünk.

Valahányszor a gyöngyvirág illatát érzem, mindig valami csodálatos álomféle mámor fog el. Az erdei tündérek meséit ilyen mámorban álmodta meg az emberi fantázia. Tündérek nincsenek, mint ahogy mindenről azt mondjuk, hogy nincsenek, amiket nem látunk, de hát elhinné-e valaki, hogy van ez a csodás finomságú, szűzies, édes illat, ha soha nem érezte? Ha olyanok az angyalok, mint aminőknek a keresztény képzelet festi őket, a lelkük nem lehet más, csak a gyöngyvirág illata. Behunyom a szememet, és boldogan szívom ezt a tiszta, édes, mennyvilági illatot. Elmémbe eltűnik a föld képe és minden földi gondolat; új lélek költözik belém, testem sincs többé, a gyöngyvirág lelke más világba lengeti egy pillanatra az én lelkemet, másik világba, amely csupa titok, csupa finomság, csupa boldogság.

Micsoda okos és boldog teremtés a pillangó, hogy a virágok között tölti az életét. Ő maga is virág, csak hogy repülő virág. Amint itt lebeg előttem, hol a napsugárban, hol az árnyékban, hol a virágok vállain, úgy érzem, mintha őt jobban megilletné az emberi név, mint bennünket, nehéz testű, redős homlokú, morzsahordó óriáshangyákat, akik csak eltaposni és letépni tudjuk a virágot, s a tiszta ég helyett a földön jár a tekintetünk. Ő a boldog, a tökéletes, ő meg a szitakötő, aki a vizeknek a tündére!

Mert ha a pillangó repülő virág, a szitakötő meg repülő drágakő. Repülő zafirok, topázok, gránátok, meg türkizek! A Teremtő a pillangót meg a szitakötőt bizonyára nem komponálva teremtette, hanem álmában, mikor a világ teremtésében megfáradtan alvásra dőlt a végtelenség csillagvilágos mélyében.

S vajon melyik ér többet neki is: az ember-e, vagy a pillangó, vagy a szitakötő, vagy a gyöngyvirág?

*

Mióta megszűnt a tanítás, árva vagyok. Az iskolám néma. Ahogy ma beléptem, kongott a lépéseimtől. A falakat megszáradt koszorúk és falombok borítják, és azoknak a szaga illatozza be a levegőt.

Milyen furcsa, mikor az iskola csendes!

Csak egy pók költözött ide a nyitott ablak vasrácsára.

- Mit akarsz itt, pók barátom, talán bizony tanulni akarsz?

Dehogyan akar tanulni öki gyelme; vadászterületet csinált az iskolából. Úgy ül ott a hálója közepén, mint a lesipuskás az erdőben. Sokszor elnézem, hogyan vadássza a szúnyogokat meg a legyeket. Egyszer egy kis aranyzöld légy akad a hálójába. Úgy sírt ott, mint az ember.

Kiszabadítottam.

*

A zsebembe tettem egy ábécés könyvet és elindultam ki a mezőre.

Az én tanítványaim mind odakünn vannak most a szabad ég alatt. Az aprók libát legeltetnek. A nagyok a lovakat őrzik. A Balog gyerek úri pályára lépett: csizmadiainasnak adta az apja a városba. Az Ábris gyerek meg a nagyapját vezetgeti, aki vak szegény és koldul. Tíz-tizenöt falu a kerületük. Hol imádkoznak, hol énekelnek:

*A mennyei szent városnak
Gyöngykapui mind megnyílnak.
Üdvözlégy, óh Mária!
Üdvözlégy, óh Mária!*

Ábris persze csak gyerekhangon fújja és a nyakát nyújtogatja hozzá, az öreg meg brúgózik mellette. Erre aztán, ha a gyöngykapuk nem is nyílnak meg előttük, de a fakilincses ajtók megnyílnak. Itt egy marék liszt, amott egy marék só - összekerül télire a kenyér.

Az Ábris gyereket ma egy fűzfa alatt találtam az öregapjával. Az öreg csak üldögélt, a gyerek meg fürdött.

Érdekes kis eleven gyerek ez az Ábris. Valami cigánytatár ivadék lehet, mert a szeme olyan, mint a kőszén, fekete, fényes és vidám. Mind a kettőnek a feje hasonlít valamennyire a buldogéhoz. Csakhogy az öreg már megfehéredett. A fején hosszú ősz hajszaalak, mint a sziklai árvaleányhaj. Még a szakála is olyan. Egy nagy tűziveszedelem nyomorította az öreget koldussá. Csak ketten maradtak: ő meg az unoka. És senkijök, senkijök a nagy világon; mindig kívül minden küszöbön, s mindig csak ketten a maguk kis nyomorult tűzhelyénél. Hacsak vad, zimankós idő nincsen, az öreg mindig eljön a gyerekekkel az iskolába, s megvárja vagy az udvaron, vagy a pitvarban. Ott felül az ajtón áthangzó hangokra.

A gyerek már messziről meglátott. Sietve felöltözködött. Az öreg leült az árnyékba az út mellé, a gyerek pedig elém szaladt földetlen fővel, azon hajavizesen, és örömmel szorította meg kezemet. (Én nem engedem, hogy nekem kezét csókoljanak.)

Leültem melléjük az árnyékba, és elővettem az ábécés könyvet. Ábris gyerek már a k-nál van. No lássuk, felejtett-e valamit, mióta nem találkoztunk?

- Olvass, Ábris fiam.

És a gyerek a betűket egy fűszállal kísérve olvassa:

k, ok, sok, mák, pék, köz, köd, eke, kár.

Az öreg világtalan hallgatva ül mellettünk. A hátát a fának támasztotta; a térdét felhúzta és átfogta két sovány, eres, öreg kezével. És mintha a felhőkre nézne (mert a vak arca mindig az égbe néz), látom, hogyan mozognak az ajkai és hallom, amint halkán és áhítattal motyogja az unokája után:

mák, pék, köd, eke, kár.

A BARBONCÁS

A zivatar hirtelen kerekedett. Csak épp egy hűs fuvallat előzte meg.

Alig egy percre rá általcikázott az égen az istennyila, s rettenetes ropogással, dörgéssel kitört az égi háború.

A malomba menekültem.

Oda futottak a szénagyűjtő munkások is, és a tornác alatt meghúzódva várták, amíg elvonul a zivatar.

- Látjátok - mondotta az öreg Bordács a pipájával az égre mutatva -, abba mögön a sárkány!

Bordács béresgazdája az uraságnak. Az apja és nagyapja is béres volt, és ha az ősei Ázsiából jöttek, bizonyos, hogy a Bordácsok őse hajtotta a verecke szoroson által a barmaikat.

A parasztok az égre bámultak.

Magam is felnéztem, hogy melyik felhőben látja az öreg a sárkányt?

Egy rozsdás fekete felhőgomolyag csakugyan úgy vonult át az égen, mintha valami benne ülő erő hajtotta volna, s onnan röpdöstek széjjel a cikcakkos istennyilák.

- Öreg - mondom neki -, látott kend valaha sárkányt?

- Hogyne láttam volna!

- Mikor?

- Mindig, mikor ilyen égiháború van.

- Hát mondja el, hogy milyen?

- Milyen? Hát olyan, mint minden sárkány. Bele van takaródzva a főjhőbe, mint mink a subába, oszt arra száll, amőre hajtják.

- Kik hajtják?

- A diák hajtja, aki rajta ül, a barboncás diák.

S pipákolva ráintett nyomatékkal a fejével.

- Micsoda diák?

- Hát aki előolvassa a zivatart.

Az öreg ezt olyan meggyőződéssel mondta, mintha arról volna szó, hogy a kocsit a ló húzza, kocsis hajtja és hát mindez igen érthető, másképpen nem is lehet. Azt hiszem, nem volt ott senki, aki a komoly öreg szavában kételkedett volna.

- No, Döme ugyancsak fürdik - mondja egy másik béres, aki most toppanik be az esőről a tornác alá és kisuhintja a vizet a kalapjából.

- Hol a Döme?

- Beküldtem a faluba - mondja a molnár - dohányért.

S rákiáltott a kutyájára:

- Mars!

A kutya ijedten ugrott ázott bundájával vissza az esőbe, vagyis hogy a zuhogó esőn át elfutott a félszer alá.

Az a kérdés fordult meg az elmémbe, hogy meghagyjam-e az öreg Bordácsnak a sárkányos diákját, vagy elmagyarázzam tőle, hogy a nép is tudja: micsoda más erő keveri ránk a zivatart? Mert némely pogánykori hitünk maradékával kár ezt cselekedni. Kedvesebb az ilyen nekünk és többet ér, mint amennyit a tudomány ad érte. De gondoltam, jobb, ha a nép is abban ismeri meg a szépet, ami igaz. A természetnek ereje a maga fenséges valóságában többet ér a legendáknál.

- Hát, Bordács bátyám - mondtam neki -, látott-e már kend valaha garabonciás diákot?

- Én nem igen láttam - felelt tartózkodó hangon az öreg -, ámbátor egyszer láttam affélét, amint az országúton járt erre, hanem az apám az beszélt is egyvel.

A tuskón ült az öreg, az egyik lábát áttéve a másikon.

Amikor az apját említette, meglógázta a lábát és körülpillantott, mintha azt mondta volna: mi kell több ennél?

De persze nekem az öreg szava nem volt szentírás, mint a többinek.

Tovább firtattam:

- Bizonyos az, hogy akit a kend apja látott, garabonciás volt?

- Hát hogyné volna bizonyos. Akárhányszor hallottam tőle magától.

- Ez még nem bizonyosság, Bordács bátyám!

- Tejet kért nálunk.

- Kend is kért már tejet idegen helyen, mégse garabonciás.

- Igaz, hogy egyszer kértem. Kértem ám csakugyan katonakoromban. Csakhogy annál könyv is volt.

- Nálam is van mindig.

- Az más könyv - mondja az öreg, jelentősen rándítva borzas, szürke szemöldökén -, az, uram, olyan könyv, hogy abból mindent ki lehet olvasni.

- Mi mindent?

- Hát a pénzt vagy a kocsit. A sárkányt is avval olvassa elő a diák.

- Hát aztán?

- Hát aztán megnyergeli az ebadtát.

- Jó-jó - szóltam csillapító hangon, mert az öreg kényelmetlenül kezdett pislogni, hogy így apróra kitapogatom a tudományát -, de hát azt mondja még meg, hogy ha a garabonciás mindent elő tud olvasni abból a könyvből, miért kér akkor tejet, miért nem olvassa azt is elő, vagy hogy a pénzt, amelyen tejet vehet.

Az öreg a földre nézett és egyet vakart a tarkóján.

- A Krisztus tudja - felelte a kezével legyintve -, nem tudom én azt.

- Már tanító uram - szólalt meg erre Somodi béres -, az én hazámban Patakon most is őriznek pedig olyan könyvet.

Az a béres idegen volt köztünk, fekete szakállú, hosszú orrú ember - azt mondják, valami ló miatt bujdosott erre a vidékre.

- Kik őrzik? - kérdeztem feléje fordulva.

- A kollégiumba őrzik lakat alatt.

- Bizonyos igaz ez?

- Hogyne volna igaz, tanító uram. Azt az embert is ösmertem, akinek a könyvvel baja esett. Úgy ismertem, mint magát.

- No hát most hallunk valamit. Csak mondja el mind, amit tud arról az emberről.

- Valami sokat nem tudok róla, csak azt tudom, hogy Lakosnak hitták, oszt valami igazgató vagy mi vót ott a kollégiumba; ű söpörte a tanulószobákat.

- Akkor igazgató volt. De csak mondja tovább.

- Hát egyszer, úgy mondom ahogy beszélük, abba a szobába söpört, ahun a különösségeket tartják. Mert van ott minden. Van ott olyan fa is, amelyik tiszta kúé vállott, meg aztán tengőri bihal mög mindenféle. Hát ahogy ott söpör, tisztogat, mögakad a szöme egy vasas ládán. Mi löhet abba? Vasfüvet szörzött valahol, oszt lepattantotta vele mind a tizönkét lakatot. Mert hogy szavamba ne hibázzak: tizönkét lakat vót a vasas ládán.

- Annyi szokott lenni.

- Hát egy kis fekete könyv volt a ládába, sömmi ögyéb. Kivöszi a könyvet; nézi, hogy mi az? Hát ahogy kinyití, ott teröm hét ördög. Oszt mögszólal mind a hét, hogy aszondi: - mit parancsós? Arra a Lakos bözzög mögrözzen, oszt ijettibe összezsapi a könyvet. Hát abba a szömpillantásba eltűnt mind a hét ördög.

Az eső elállott. Csak a malom fedeléről csoronkált még a víz. A nap áttörte egy helyen a felhőt.

Ahogy odapillantunk a napfény felé, látjuk ám, hogy Döme juhász ugyancsak noszogatja a csacsíját a falu felé.

- Valami hírt hoz a Döme!

Magam is gondoltam, hogy a molnár dohányával nem indult volna el a zivatarban.

A beszélgetés emiatt maradt a hét ördögnél.

A juhász néhány perc múlva odaérkezik. Csuroncsöpögő víz ő is, a szamara is.

- Nem látták? - kiáltja lehegve, ahogy lefordul a szamaráról.

- Mit, te?

- A barboncást!

- Nem.

- No, én láttam. Az egész falu látta.

A malom tornácán mindenkinek a szeme elnyílott. Magam is kíváncsi voltam, hogy mit látott Döme juhász?

- Hát - azt mondja -, ahogy a faluba érek, egyszer csak elillog-villog mellettem a diák. Majd leestem a számárrul, úgy megijedtem túle. Mert nem tudtam, hogy mögöttem jön, csak amikor elibém-elöttem elnyilamodik a két kis ezüst kerékkal. Tyű, az árgyélusát - mondok -, még jó, hogy nem állott velem szóba! Nézöm-nézöm, hogy hogyan nyargal előttem. Hát úgy nyargalt,

hogy a levegőbe járt a lába, oszt előtte is egy kis ezüstkerék, mög utána is. De úgy mönt az, hogy a nyúl se jobban. Benn vót a faluba egy szömpillantás alatt. Mit akarhat vajon? Hát a paphon nyitott be, oszt hogy a pap nem volt otthon, hát az asszonytól kért tejet. Az asszony adott is neki, de vagy nem jót adott, vagy nem eleget, mögen csak kigyütt csakhamar. Mán akkor ott vót az egész falu a plébánia körű. Én is ott vótam. Mondok, mögnézöm, milyen a barboncás? Mert sokat hallottam mán az effélirű. De csak annyit láttam, hogy szép úri formájú legény, oszt sárga ruhába jár. Jobban nem nézhettem mög, mert ahogy az asszonynép széjjelröbbent, hát ú se beszélt senkivel, hanem csak fölpillantott az égre, aztán közibe a két keréknek, úgy elnyilamodott onnan, mint a veszött fene.

A szénagyűjtő nép diadalmasan nézett rám.

Az öreg Bordács hozzám fordult, és nagy diadalmasan nézett:

- No, tanító uram, hát mibül kerekődött a zivatar?

KÉK PILLE

Van a méhesemben egy szalmaidívány. Mikor a napóra igen fekete vonással mutatja a délutáni időt, oda szoktam leheverni és olvasgatni, vagy szenderegni. Mert olvasni is jó, meg aludni is jó. Mikor olvasok, úgy érzem, mintha egy másik embernek a lelke volna bennem, és ez gyönyörűség; mikor pedig alszom, úgy érzem, mintha az én lelkem volna egy másik emberben; és ez is gyönyörűség.

Most a néhai jó Szalárdi János Siralmas Magyar Krónikája van a kezemben. De se nem olvasom, se nem alhatnám. Csak üldögélek a szalmaidívány sarkán, és a fejemet a kezemre támasztva, elmélázva nézem az ajtó felé ereszkedő diófa lombjain át a kertemet.

Micsoda sokadalma ez itt az életnek!

Nincs a földön egy tenyérszerű térség, amelyen valami növény meg ne vetette volna a lábát. Ezernyi ezer rejtelmes élet emeli itt az ég felé a leveleit meg a virágait. Táplálkoznak a földből. Isszák a harmatot. Várják a napot reggel, az éjjeli árnyékot este. Az ágak meg a levelek érintik, takarják, nézik egymást. A virágok ide-oda fordítják a fejüket; hajladoznak, mint a susogó leányok. Egy lilaszínű bájos mákvirág mintha valamit keresne a földön. Egy liliom mintha a szilvafára nézne. És a borsóvirágok erre-arra hunyorgató mosolygó szemek. Mindezek között pedig ezernyi más élet rejtőzik: csigabigák, akik föl-fölgaskodnak egy-egy levélre: végigsétálnak a cukorborsó karóján és jobbra-balra gukkerozzák a kert világát. A rózsabokrokon gyönges kis arany szemű levelészek halványzöld tüllruhákban. A ribizlibokrokon gömbölyű kis katicabogarak. Szanaszét meg ide-oda vitorlázó pillangók, akik életének úri mivolta abból is kitészik, hogy soha egyenes irányban nem szállnak, hanem csak ötlet szerint ki meg be, egyik virágcsárdából a másikba, és mindennap lerészegednek.

Mennyi élet!

És mindnek van gondolata, vágya, akarata, vidámsága, vagy szomorúsága. Mind családos életet él, szeretkezik, haragoskodik, dolgozik és alszik, épp úgy, mint az ember.

A méhes deszkáján egy kis nefelejcszín-kék pillangó jelent meg. Ismerem ezt a pillangófélét: a lycenák bájos családjából való. Mikor a nap már lehajlóban van, ott rajzanak az erdő tisztásain meg a kaszátlan réteken, a láncvirág fehér pehelygolyói fölött. Néha egy-egy csoport összegomolyodik a virágok fölött és mint valami kék labda forog föl- és alá szállva a levegőben.

Mi ezeknek az életük?

Csupa gondtalanság, játék és vidámság.

A kis pillangóról Bozóki Ilonka jutott az eszembe, az én kis kék szemű, kék ruhájú tanítványom. Ilonka is a mezőn él, a pitypangok, temondádfüvek, harangvirágok és kikerics között, mert libapásztor. Kedves kis fehér arcú gyermek. Napestig dalol meg röpköd a mezőn. A minap, hogy a kőhídon megállottam, ott láttam őt a fű között. A fűbokor árnyékában ült és egy bodzafadarabra öltögetett rongyokat. A fadarabból baba lesz, a rongyokból selyemviganó. Aztán a fadarabot odaszorítja ahhoz az együgyű kis szívéhez. Szereti. Mert a szívnek szeretni kell, ha rongy, ha fadarab!

Csendesen álltam ott, mégis megéreztem. Az ember megéri hátulról is, ha nézik. Fölugrott és hozzámfutott. Átölelte a két lábamat, én pedig megsimogattam.

- Tudok még mindent - szólta a kezemet megfogva -, kérdezzen.

- Hát mondd meg, hogy miért teremtett téged a jóisten?

És a kis leány az iskolai éneklő hangon felelte:

- Azért, hogy őt megismerjem, szeressem, neki szolgáljak és üdvözüljek.

A szeme szinte könnybe lábadt a boldogságtól, hogy nekem felelni tudott.

Aztán megmutatta a babáját.

A babához adtam egy piros selyempántlikát, ami a könyvemben hevert, meg kifaragtam a baba fejét.

Mondom, így eszembe jutott a kis Bozóki Ilonka, mikor a kék pillangó felém lebegett és leszállott egy rézsögre, éppen a macskám feje elé. A macskám ott aludt a napon. Szinte szétfolyva feküdt ott féloldalt, elnyújtva mind a négy lábát. Most azonban, hogy a pillangó odaröppent, megmozdult és az egyik lábával rákapott. Azután lomha mozdulattal visszavonta a lábát; a szemeivel hunyorgott, megszagolta és tovább aludt.

A pillangó pedig ott maradt szétesett szárnyakkal, mint a két kék virágszirom. Soha többé nem látja ez a virágok országát, nem kereng a napon az ő kis testvéreivel.

Volt.

Nincs.

Mi célja lehetett vele a teremtésnek, hogy életet adott neki, átdajkálta éveken keresztül a hernyó meg a bábákon, aztán pompás kék bársonyszárnyakkal csinosította föl és a virágok illatos világába tette lakónak, s végül egy nagyobb állat egyetlen vad mozdulatának engedte áldozatul.

Arra gondoltam, hogy megütöm a macskát.

De minek?

A természet gyilkossá nevelte, s csupán bennem kiáltott föl az igazság hangja megtorlásért.

Szerencséje volt mégis a macskának, hogy a kertajtó megzördülése elfordította tőle a figyelmemet.

Ki jön?

Egy ünnepi ruhába öltözött, sovány kis parasztasszony.

Egyenesen a méhes felé tart. Félrehárítja az útba hajló almaágakat.

Most megismerem: Bozókiné, az Ilonka anyja. Sír. Temetést jelent?

- Ki halt meg, lelkem?

- A kislányom.

- Ilonka?

- Az.

- Mi baja volt? Mi érte?

- Torokgyík.

Leült a deszkára és nagy fehér zsebkendőjébe takarta el az arcát.

A macskám már eltűnt onnan. Nekem mégis úgy rémlett, mintha a fák árnyékában egy másik hunyorgó szemű óriási fekete szellemmacska lebegne el, ahogy a ragadozók szoktak: lomhán és nesztelenül.

TÜZEK MEG ÁRNYÉKOK

A zsebembe tettem egy tiszta kis üveget, amelyben valamikor orvosság lehetett - és napszállat után elindultam a szőlők felé. Az volt a szándékom, hogy teleszedem az üveget szentjánosbogárral. Így júniusban sok találkozik a szőlők mentén. Vajon hogyan világít együtt száz vagy kétszáz, éjjel a szobában?

A kaszálókból akkor kezdett fölemelkedni a homály. Mert az éj mindig így jön: a földből, és fölszáll az égig, az égen túl is. Mérhetetlen óceánja a kékes sötétségnek! A jegenyefák óriás fekete fölkiáltójelek, s egy gémeskút a távolban vékony *T* betű. A lilaszürke égen sárgán fénylő félkarikája a holdnak. Alig egy arasznyira tőle gyémánttűzben égő vacsoracsillag. Egy arasznyira - persze Isten kezével mérve. Körülöttem a prücsökök egyhangú pri-pri éneke zeng már a fűszálak között. Egy-egy denevér nesztelenül, feketén lebbenik el előttem. A homály egyre sűrűbb. Az akácfaák mintha gyászfátyollal volnának bevonva. A rétről a bakszakállfü illata útra kél vélem. Aztán, hogy elértem a szőlőket a csöndes sötétségben, a bokrok között előfénylik két kis kékesfehér pont.

Itt vagyok a szentjánosbogarak birodalmában.

Leülök egy félig földbe süllyedt határköre, és nézem, nézem a sötétségben világító parányi csillagokat, azt a két csillaglámpát, amellyel a völegényének világít a kis bogárményasszony.

Mennyi epedés, mennyi izgalom a fűszálak és bokrok országában.

De íme, a völegények nem váratnak sokáig magukra. Fehérlő szikra kél útra a levegőben és fényes vonalat rajzol maga után a sötétségben. Azután a második, a harmadik. Mindenki megtalálja a maga párját.

És bizonyára beszélnek is.

Mit beszélnek?

Bizonyára azt beszélik, amit az ember:

- Szeretsz-e, bogárkám?

- Szeretlek, bogárkám!

Eszembe se jutott, hogy megzavarjam a találkáikat. Csak néztem, néztem elgondolkozva. A boldogság csillagai azok. S a boldog állat azonos valahogyan a boldog emberrel, mint ahogy a szenvedő állat azonos a szenvedő emberrel, mert a szenvedő állatnak emberarca van.

Amint ott üldögélek, egy fekete árnyék jelenik meg az úton. Meztőláb jön. Halk pufogás a járása a porban.

- Bündn Ilek... rebbenti meghökkenve, amint hozzám ér.

Azt akarta mondani a jámbor, hogy minden lélek dicséri az Urat.

De nem volt ereje reá.

Csak megmeredt, aztán megfordult, s neki a szaladásnak! Úgy eliramodott tőlem, hogy agárkutyaival se lehetett volna utolérni.

- Miska te! Állj meg! - kiáltom utána.

Mert megismertem a hangjáról, hogy a Miska bojtár.

Azonban a Miska gyerek nem állott meg. Bizonyára azt gondolta, hogy boszorkány vagyok. Nem hisz most a hangomnak. Azt gondolja, hogy a boszorkány az én hangomat utánozza. Azt is tudja Miska, mit akar a boszorkány: ha maga közelébe csalhatja, a fejéhez vág egy kötőféket. Attól pedig Miska tüstént lóvá változik. Aztán a boszorkány rajta nyargalna el a Szent Gellért hegyére.

Fölkeltem és elindultam az erdőszélnek, ahol a juhászok tanyáztak esténként.

Mikorra odaérkeztem, Miskát már pálinkával dörzsölték a tábortűz mellett, és az öreg Borza János sűrű keresztvetések kíséretében komoly áhítattal mormogta fölötte:

Jámbor embör, gonosz asszony, gyékényágy, kűpárna, Jézus mondása jusson az eszödbe!

Miska bojtárnak bizony nem jutott a Jézus mondása az eszébe. Hiába biztatta az öreg Kossuthszakáll. Csak feküdt mozdulatlanul.

- Mi a baj? - kérdem aggodalommal.

- Jaj, mester uram - mondja az öregjuhász -, a gyereken egész idáig nyargalt egy rusnya boszorkány.

Felelet helyett fölvettem a vizes korsót, és öntöttem abból a gyerek arcára. Azután, hogy fölnyitotta a szemét, megittattam a pálinkás butykosból.

- Micsoda huszár lesz tebelőled - mondtam, s felültettem a fiút -, hát arra tanítottalak én téged, hogy engem boszorkánynak nézz!

- Bizonyisten boszorkány volt - hebegte a gyerek.

- Nem az volt. Én ültem ott a határkövön. A bogarakat néztem. Kiáltottam is rád. Volt okod arra valamikor, hogy el ne hidd, amit én mondok?

- Nem - felelte a fiú.

S fejét lecsüggesztve, bágyadtan nézett az öreg juhász csizmájára.

- Hát most eredj, fiam és feküdj le és aludjál. Aztán, ha még egyszer megijedsz, jusson eszedbe, amire tanítottalak, hogy boszorkányok nincsenek.

A fiú bement a hodályba és lefeküdt. Én pedig leheveredtem egy subára a tűz mellé.

- De hogy megijedt - csóválta a fejét az öreg Borza.

S leheveredett mellém a másik subára. Elővonta a kalapja mellől a pipáját.

- Mondottam pedig neki, hogy ne járjon soha ökörfarkkóró nélkül.

Rátette a paraszat a pipájára és mindannyiszor lehunyta a szemét, valahányszor megszitta.

Csak nézem.

- Mit beszél kend az ökörfarkkóróról?

- Azt, hogy mért nem vitt magával.

- Minek vitt volna magával?

- Annak, hogy mikor boszorkány röpül a feje közelében, hát suhintson rá vele.

- Hát még kend is hisz a boszorkányban?

- Hisz a fene - felelte szelíden -, csak úgy eszembe jutott.

S mind a ketten elhallgattunk. Néztük a tüzet. A tűz mindig kedves és fenséges néznivaló. Megérthetetlen titok az. Mi a láng? Honnan jön? Hová megy? Honnan van a színe? a fénye? a faevő mohósága? az égető ereje? Ni, hogyan ugrálnak, lengedeznek, hajlonganak, el-eltűnnek, megjelennek a lángok. Egyik vörös, a másik kék, sárga meg fehér. A gallyak néha sírva, sziszeregve hajlonganak a parázsban mint a hernyók. Aztán újra csend. A tűz halkan pattog és minden pillanatban más meg más a képe. Fény meg ragyogás, erő meg rejtelem...

Az öreg hasonfekszik a subán. Félkönyökön pipázgat csöndesen. Már régen nem láttam őt. A múlt nyáron sokszor meglátogattam. Kedvem volt volna rá, hogy megtanítsam olvasni. Azonban ő csak a fejét rázta rá.

- Nem akarok pap lenni - mondotta -, elég nekem a magam két könyve.

- Micsoda két könyv?

- A nappali meg az éjjeli.

- Micsoda nappali meg éjjeli?

- Nappali könyvem a mező. Az éjjeli csillagos ég.

Aztán ő tanított olvasni engem a maga két könyvéből.

Megismertette velem a *vérfüvet*, amelytől kinyílnak a bilincsek. A *Mária könyvét*, amely örökké remeg a fűszálak között. A *temondádfüvet*, amelynek a gyökerét mindenkinek a nyakában kellene hordoznia. A *föld füstöt*, amely a kopaszságról használ. A *szerelem almáját*, amelynek piros a virága. *Szent Antal* virágát, amely esőt jósol. A *Boldogasszony haját*, a *Salamon pecsétjét* és tömérdek más titkait a földnek, úgyszintén az égnek is, ahol minden csillagnak neve van; s a csillagok között táltosok meg garabonciás diákok kóborolnak. Beszél az öreg az éghasadásról is, mikor az ég megnyílik és az ember bepillanthat a mennyországba.

A lángok eltűntek már. Csak a parázs vöröslött. A csöndes sötétségbe belesóhajtott az erdő. Egy-egy birka olykor panaszos bé-hangot hallatott.

- No - szólalt meg az öreg Borza félálmosan -, mégis csak jó volt a nyírfaág. Jó volt - ismételte komolyan, inkább magának beszélve, mint nekem.

- Micsoda nyírfaág? - kérdeztem a fejemet fölemelve.

- Az, amit a házüstökbe dugtam Szent György-napkor.

- Hát aztán mire volt az jó?

- Mire? Hát arra, hogy itt már nem volt ereje annak a rusnya boszorkánynak.

Újra csöndesség. Csak a falevelek susognak.

Az éj tele van titkos susogással és hajlongó árnyékokkal. A hold a fekete erdőből följebb és följebb emeli az égre aranyló szarvait. Titok és rejtelem az egész világ.

HARAGOSOK

A mi falunkban is vannak olyan történetek, aminőket regénynek szoktak nevezni. Csakhogy a mi regényeink nem olyan karikásak, nem olyan formásan megszabottak, mint a könyvregények. A mi regényeinknek többnyire csak eleje van meg közepe. A vége mindnek egyforma: csak egy fakereszt, amit letűznek a földre a regényhősök feje fölé.

I.

Ezelőtt valami ötven esztendővel Paizs János rossz számot húzott a községházán: elvitték katonának. Azt mondják, szép sugár legény volt. A határig elkísérte az édesanyja meg egy leány - persze sírva kísérték. Ma is látunk efféléket tavaszunkint: egy öregasszonyt meg egy fiatal leányt, amint sírva kísérik a sorozóbizottság utcáján a csoportosan daloló meg hujángató, nemzeti pántlikával körülkötött kalapú legényeket.

Paizs János a határon megölelte, megcsókolta mind a kettőt. Az öregasszonynak azt mondta:

- Hej édös anyám; édös szülő anyám!

A leánynak meg azt mondta:

- Hej Lidi, Lidi, édös kis galambom!

Jambusokban és körmondatokban csak a színpadon búcsúzó katonák beszélnek.

Hét esztendő múlva hazatoppan János. Bizony alig lehet a nagy vitorlás bajusz miatt megismerni. Az igaz, hogy a háromcsillagos őrmesteri ruha is sokat másít rajta. A kocsin egy fekete szemű asszony is van meg egy kis fekete szemű gyerkőce.

- Hát ez a fehérnép? - kérdi az anyja.

- Ez a feleségem meg a gyerekem.

Az öregasszony leölelgeti azokat is a kocsiról.

- Isten hozta, kedves menyem... unokám... ej, nem is álmodtam...

- Beszélhet nekik - mondja nevetve a János -, nem értenek egy kukkot sem magyarul.

S a feleségéhez fordult: taljánul mondott neki valamit, amire az megcsókolta a kezét a napának. Furcsa beszéd az a talján, egy szavát sem lehet megérteni.

- Hát Lidi? - kérdi elmeredő szemmel az öregasszony.

- Lidi?

- Lidi.

Paizs János rábámult az anyjára.

- Leány még?

Az öregasszony a földre pillogott.

- Téged várt.

Paizs János megrázta a fejét, mint aki álomból ébred. De vállat vont. Azután átölelte az olasz menyecske derekát az egyik kezével, a másik kezével pedig megfogta a fia kezét, és bevezette őket a szobába.

II.

Mi lett az olasz menyecskéből?

Azt is tudom.

Megtanult magyarul.

Hanem a hazai ruháját nem változtatta meg. Halála órájáig úgy járt. Nem csúfolták érte, mert hiszen a Paizs János felesége volt. Senkit se csúfolnak, akinek az ura hét csatában harcolt.

És mi lett Lidiből?

János az első vasárnapon szokatlanul kikeményítette bajuszát. A három ragyogó érdempénzen, ami a mellén volt, káprázott a falu szeme. Olyan méltósággal vonult föl a nagymisére, hogy azt fel lehetett volna vélni: még a fák is köszöntést bólintanak.

A nép szokás szerint a templom körül állt, várta a harangszót, no meg ezúttal Jánost is.

- Jön már - kiáltották előre a gyerekek.

És jött.

De miért egyedül jött?

El kellett volna hoznia a feleségét is.

Talán majd délután hozza el, a litániára. Meglehet, hogy külsőországban ez a szokás.

Paizs János méltóságos leereszkedéssel köszönt jobbra, balra. Egyenesen a leányok felé tartott. Ott a lépése bizonytalanná vált. Az arca elhalványult. A Gedő Lidi arca is olyan halvány volt, mint a fal.

- Lidi - szólott Paizs -, megismersz engem?

És kezét nyújtotta a leánynak.

A leány nem fogadta el. Végigmérte a szemével tetőtől talpig.

- Eredj tőlem, te hitvány!

Ezek után János meg a felesége soha nem látták meg a Lidit; se Lidi őket. Ha el is mentek egymás mellett az utakon, úgy mentek el, mintha nem is látnák egymást. Csak a János anyjával maradt Lidi némi barátságban. De ők se beszélgettek soha sokáig, mert az öregasszony nem tudott másról beszélni csak a fiáról.

III.

Így nyáron minden reggel hat órakor van a mise. Csak afféle rövid susogó mise persze. A pap az oltárnál. Én a kóruson. Orgonálgatok, énekelgetek. A hívek künn vannak most szanaszét, mindenfelé a határban. Aratnak.

A templomba csak két öreg jár: egy meggörnyedt anyóka meg egy remegő fejű apóka. Az egyik az alvégről indult el, a második harangszókor, a másik meg a felvégről ugyanakkor. Mikor az anyóka betotyog a templomba, az öreg apókának már ott remeg a feje a padok között. A subájába behúzódva szemelgeti az olvasót. Mert nyáron is subába jár templomba. Ha valaha a másvilágon találkozánk, el nem tudnám másképpen képzelni a szentek között az öreget, csak ahogy a subájában ül egy fehér felhőbuckán; a bajusza lelóg hosszan a melléig és az egypár fürt ősz haja körüllegi a nyakát.

Az öregasszony meg mindig rojtos, fekete kendőben jár. Elöl keresztbe hajtott, hátul csomóba kötött kendőben; hátul lelóg a rojtja. A fején meg fekete selymekendő. Csak az arca fehér,

mint a pergamen. Nyugodt, ráncos arc. Soha nem haragvó, de nem is mosolygó. Nem minden öregasszony ilyen, csak ez az egy. Mert ez nem is asszony szegény, hanem leány. Hetvenesztendő leány. Egy legény miatt! Az a legény azelőtt ötven esztendővel Paizs János volt, az az öreg remegő fejű bácsi, aki az üres padokban közepett ül; a bajusza lelóg a melléig, és az egypár fűt ősz haja körüllegi a nyakát.

Az öreg leány előretotyog három paddal. Ott megáll. A fejét lehajtja és a kezét a mellére emeli. Aztán beül a padba, az asszonyok helyére, balfelé. Előveszi a hóna alól a nagy kopott imádságkönyvet, amelynek Rózsakert a neve.

Több ember nem jön. Én csak az orgona lágy hangú fasípjait szólaltatom meg, és csak úgy dúdolgatva énekelem azt az ősrégi szenténeket, amely ezzel a nagy sóhajtással kezdődik:

*Menny, föld, tűz, víz, levegő ég
Gyöngy, arany és minden kincs
Mit háborgatjátok elmém?*

Mondom, más nincs a templomban: csak mi négyen-ötven a ministráns gyerekekkel, no meg a sánta Gál gyerek, aki az orgonaszíjat húzza egy krajcár napidíjért.

De mintha a falon levő szentek is hallgatnák a misét: a csillagkoszorús Nepomuki, fehér gyóntatóingben, egy kis fakeresztet a szívére szorítva és az ég felé tekintve; Szent Pál a pallosra támaszkodva; Szent István, amint a koronáját szép piros bársonyvánkoson fölnyújtja Máriának; a négy zord tekintetű evangélista meg a kegyes szemű Szent Anna, amint a kisleányát olvasni tanítja.

Milyen különös így nyári reggeleken a templom! Az oltár fölött csillogó aranyozott háromszögből mintha csudálkozva nézne le az óriási fakó szem. A viaszgyertyák lángja mintha belefolyna a napsugárba, amely a magas templomablakból aláereszkedik. Mikor az orgona elhallgat, a siket csendben hallok a pap suttogását, amint átváltoztatja az ostyát Krisztus testévé. A ministráns gyerek háromszor zördít a repedt acélcsengőkkel. Aztán az újra beálló percnyi csöndbe beleköhint az öreg Paizs. A templom visszhangzik a köhintéstől. Egy dongó a hátam mögött zurmol az ablak üvegein, és visszahulltában belekeveredik a száraz falevelekbe; amelyek még az úrnapi ünnepről maradtak itt a templomban a jó szénailattal együtt.

A két öreg csöndesen ül a helyén. Az öreg Paizs néha elmélázva nézi az öreg nőt. A feje olyankor föl váltva igeneket és nemeket remeg, de az olvasó szemei nem mozdulnak a kezében. Amaz persze nem látja őt. Mikor vége van a misének, megcsókolja a könyve lapját és összekapcsolja. Elmennek egymás mellett idegenül, köszönés nélkül. Egyik eltotyog a felvég felé; a másik elcsoszog az alvég felé.

EBÉD A KÖRTEFA ALATT

Az aratógazda körültekintett és megszólalt:

- Dél van.

Csak a körülötte állók hallották meg. De azért megállott az egész munkástábor. Mert nem is kell oda kiabálás. Ahogy a gazda megáll és fölemeli a mutatóujját, meglátják azt az egész földön. A kaszák és a sarlók leereszkednek. Mindenki a nagy vadkörtefához igyekszik. Annak az árnyéka kerek szőnyeg az út mellett az aszott gyér gyepen. A nyári tüzes délnek egyetlen enyhe sátor. De nincs is olyan hűvöse semmiféle fának!

Megnéztem az órát. Éppen tizenkettőt mutatott.

- Illés bácsi - mondom a gazdának -, honnan tudta meg, hogy dél van?

A nagy, erős ember mosolyogva vont vállat:

- Tudj' az Isten. Megérezem én azt, uram, mint Paizs a szelet.

- Sohase hibáz öt percet se - jegyezte meg az ispán, aki a határvölgyön ült és hírlapot olvasott. - Beállhatna akármelyik városba toronyórának.

A körtefa alatt már akkor ott ült a szép Szabó Magda is az ura mellett. Ők a szomszéd földről jöttek ide által. Csak négyen aratnak ott, de a magukét aratják. A szép Szabó Magda kihozta az urának az ebédet. Láttam, mikor jött. Egyik karján a gyerek, másik kezében a fazekat lógatta. Tizenhat éves gyöngye kis teremtés és már asszony és már anya.

Csik Imre először is a fiáért nyúl. A fia csak kis inges, ölbeli gyermek. Még nincs egy esztendő. Aki megnézi, semmi különösét nem lát rajta: se járni nem tud, se beszélni, és még csak szépnek sem mondható, mert a feje hosszú. De azért Csikék nagyra vannak azzal a kis poronttyal. Ha valaki egy tarisznya gyémántot kínálna a kis tudatlan féregért, bizonyára komolyan és határozottan visszautasítanák. Mert Csikék azt tartják, hogy olyan gyerek, mint Fercsi, nincs több sem a faluban, sem az egész világon.

Lám, hogy leemeli Csik Imre az anyja karjáról, olyanokat csókol a kis pufitos pofácskáján, hogy szinte csattan; és nevetve nézdegéli, mintha most találta volna a bokorban.

- Nézd csak, milyen fekete a szeme! - mondja selypítve.

És a szép Magda mosolyogva nézi, hogy milyen fekete a szeme a fiának.

- Mondjad, fiam: apa!

A kis féreg együgyű képpel nézi az apját. A szájacskája megmozdul:

- Hapapap.

Ez tetszik Csikéknek.

- Mondjad, fiam: apa!

- Hapapap.

Elmondatják tízszer-hússzor. A Fercsi gyerek mindig csak azt feleli:

- Hapapap.

De ez mindig új és mindig meglepő. Pál úgy véli, hogy a szó kimondása kifogástalan, sőt kellemesen is hangzik. Olyan büszkén néz a fiára, mintha merőben annak az érdeme volna, hogy ő apa.

Az anya nem olyannak látja. A szép Szabó Magda azt mondja neki:

- Jaj, te kis angyal!

Eközben odatelepedtek az uraság aratói is. Hej, ti királyok, királykisasszonyok és királylegények, ti pápák, bárók és grófok és aranykanalú nagy urak, ha a ti magatok drága tálaiban ilyen jó falatokat találhatnátok! Ha a ti jégbe hűtött cifra üvegeitekből olyan jóleső italt tudnátok húzni, mint ezek húznak itt a csöcsös korsóból, vagy a csobolyóból! Ha a ti szmirnai és lyoni művészettel puhított dívánjaitokon és hentergőiteken olyan édes nyugalmat tudnátok találni, mint ezek itt a vadkörtefa két ujjnyi kis gypén, mikor ebéd után egy rövid félórácskát szenderegnek!

Csik Imre is a felesége ölébe hajtotta a fejét. A gyerek mellettük betakarva aludt. A szép Magda egy fűszálat húzott olykor el az ura bajuszán. Imre be akarta kapni mindig a fűszálat. Játszottak, mint a gyerekek.

- Nini - mondja az ispán -, a Matyi.

Csakugyan az jött az úton, a Tóth Antal szamara.

Honnan jöhetett egymagában?

A jó Isten tudja.

Mert Tóth Antal el szokta adni a szamarát és a szamár mindig visszatér hozzá.

A Matyi sétálva ment hazafelé. Nyomán felporzott a kocsíút. Olykor megállott és letépett valami zöldet az árokparról és útközben eddegélte. Egyszer csak lefeküdt a porba és meghempergődött.

- Eső lesz - mondta Gönczöl Illés.

- Az lesz - felelt rá az egyik arató -, hangyákat láttam, ahogy visszafelé vitték a tojásukat.

Az égen csak egy kis fehér felhő látszott. De meleg volt. Egy légy csípése olyan volt a kezemen, mint a tűszúrás.

A szamár eltűnt már a kocsíútról. Helyette könnyű forgószél jelent meg az úton és a port magasra sodorta.

Amint a forgószél hozzánk ér, egyszer csak látom, hogy az egyik arató leány beleröpíti a sarlóját.

Egyik se szólt rá semmit. Magam is tudtam, hogy a forgószél most rútul járt. Mert a forgószél nem egyéb, mint az ördög meg egy boszorkány. Összeölelkezve táncolnak. De mi is volna egyéb? A levegőben valamelyik ördög tartja a lakodalmát. Egy-egy táncoló pár olykor leér a földre és látnivaló, hogyan sodorja a port magával.

A sarló bizonytalán megvágta a táncolók lábát. A leány kifut az útra, nézni, hogy van-e ott vércsepp? Vércsepp nincsen, de majd holnap meg lehet látni, melyik öregasszony jár sántítva.

Az égben csakugyan valami nagy sor történik. Sötét palaszín szürke felhők tolonganak odafenn. Néha egy lomha szörnyeteg alakú elő-előválnak. Az a sárkány, amelyen fölszállott valamelyik tóból a garabonciás. Honnan jöttek ezek a felhők és hova mennek? Mi a szél, amely nyomni tud meg csavarni, rázni, szórni, emelni, morogni, sziszegni és sírni? Hát mi az? Levegő? Pusztá levegő? Föl tud kapni a levegő egy marok port a földről, hogy szétszórja a

tarlón? Ki tudja ragadni a levegő az újságpapirost az ispán kezéből? A semmi nem olvas. A szél pedig magasra emeli az újságot és forgatja, olvassa.

Az iskolában persze nem tanul erről senki, de hát arra való a két szeme, hogy lássa. Amit a tanító mond, hogy a szél nem egyéb, csak levegő, a levegő pedig nem egyéb hidrogéniumnál meg oxigéniumnál, azt is el lehet hinni. Az andocsi szűzről soha nem tanította senki, hogy az csak olajfesték. - Csuda az! Hát mért ne higgyünk abban, hogy a föld színe felett lelkek kavarnak!?

Íme, a fecske is, mintha már fönt nem volna elég helye, csaknem a földet érinti gyors kanyargásaiban. A magasság és a mélység megtelik várakozással. Az ég színe fekete. És íme, alácikázik a nyomott csendben egy cikcakkos hegyes villám. Dehogy villám: istennyila. Az Isten meglátott valahol egy gonosz ördögöt és lesújtotta.

A hatalmas lövéstől megrendült a föld a sarkában. Hol vagytok festők, hogy vászonra vetnétek azt a képet, amint az ördög a mezőn élettelenül elterülve fekszik, s mellében áll az Istennek izzó piros nyila.

A zápor zuhogva ömlött alá. Az aratók elmélázva, hallgatva nézték az esőt. Csik Imre kibontotta a szűrét, és rátakarta a feleségére.

ANDRÁS MEG A KUTYÁJA

Szücs András öreglegény volt, és nem is gondolt rá, hogy valaha megházasodik. És mindez csak azért, mert siheder korában szállta meg a himlő és igen megragyásodott. A falubeli legények azzal figurálták a lányok előtt; hogy a kutyája viseli a bajuszát.

Mert juhász volt Szücs András. Juhász kutya nélkül, a szolgabíró hajdú nélkül, huszár ló nélkül nem ember. A juhászkutya pedig bőven el van látva bajusszal, szemöldökkel, sőt némi szakállal is.

- Kutyája viseli a bajuszát.

Persze aztán, ha valamelyik leány mosolygott is reá, Szücs András balul értette.

- Hogy a moly essen beléd! - bosszankodott olykor a kutyájára.

De azért meg nem vált volna tőle semmi kincsért.

- Pipám, kutyám, furulyám - szokta mondani -, egyebem sincs a világon.

Hát jó kutya is volt az a Maros. Értette a gazdájának még a szeme pillantását is. Ha igen előre-bocsátkoztak a juhok, vagy oldalt széledezett a nyáj, Szücs András csak a kutyájára tekintett és csakúgy halkán leszólt neki félvállról:

- Nézd mán: amarra a...

S intett a szemével: merre.

A kutya azonnal felpattant, s mint valami ágyúból kilőtt szörgolyó iramlott a hibásolt irányba: dühös ugatással terelte rendbe a nyáját.

- Embör vagy, Maros! - dicsérte meg olykor Szücs András.

Maros olyankor boldogan lihegett és fénylő szemmel nézett a gazdájára.

No, értették egymást.

Ha Szücs András szomorú volt, a kutyája is lógatta a fejét. Ha Szücs András vígan rikkantott, a kutyája is vígan ugrott egyet-kettőt. Ha Szücs András éhes volt, a kutyája is a tarisznyára nézett, s ennél fogva ha Szücs András szalonnázott, Maros is kapogatta a bőrkét.

Esténként meg hogy Szücs András tüzet rakott a hodály mellett és a vacsoráját főzte, vacsora után mind a ketten fennmaradtak még kis ideig a tűz mellett. Szücs András furulyázott, a kutyája meg hallgatta.

Szücs András nem igen furulyázott másnak, csak magának meg a kutyájának. S ha egy-egy nóta jól kijött a furulyán, Szücs András kérdőn pillantott a kutyájára.

A kutya helyeslően és vidáman nézett reá.

Mindig meg voltak ők egymással elégedve. Marosnak minden tetszett, amit a gazdája művelt, Szücs András meg nem egyszer mondogatta:

- Ilyen kutya nincs több a világon.

Különösen olyankor mondta, ha valaki némi utálattal nézett a lompos kis csupaszőr kutyára. A faluban nem volt több olyan csúnya fakőfekete bundás kutya. Különösen a feje volt csúnya, hogy a szemét szinte teljesen takarták a rálógó fürtök, s nagy bajusza is feketén, rendetlenül lógott alá.

- Ilyen kutya nincs több a világon - dicsérte Szűcs András -, nem is kutya ez, hanem ember.

S a juhok is ilyenformán vélekedtek Maros felől, sőt még tán feljebb is. Mert ha ember ment a legelőn át, akárha a nagyságos úr is, alig egypár lépést vonultak félre, de ha a Maros lódult feléjük nagy kanyarodással és *széttéplek!*-haragos csaholással, egymás hegyén-hátán futottak előle.

Egyszer majdnem bajba is keveredett Szűcs András a kutyája miatt: Szekeres-Szabónak a fia a legelő szélén szedte a szegfűgombát, s hogy a juhok is arra haladtak, a kutya nekiszaladt a gyerekek: úgy lármázott rá, mintha mingyártos-mingyárt felfalná. A gyerek persze követ kapott és oldalba sújtotta a kutyát. A kutya visított. Szűcs Andrásnak a fejébe futott a harag.

- Ejnye, az apád láncos üstökít!

A gyerek futott.

Szűcs András nem érte volna utol, de a botja utolérte: éppen fejen találta.

A gyerek vérben bömbölt haza.

Szekeres-Szabó fogta a gyereket azon csorgó véresen, vitte a község bírójához.

A bíró küldte a kisbíróhoz Szűcs Andrásért.

- Hát baj van, Szűcs András: börtön lesz ennek a következménye. Mer a gyerek fülét letépte a bot: az ilyenért börtön jár.

Szűcs András izzadt, mentegetődzött:

- Én a kutyámat soha meg nem ütöttem, bíró uram. Mer az én kutyám olyan kutya, hogy... Meg nem ütöttem. Egyszer megrúgtam, az igaz, de ütni meg nem ütöttem én soha, még egy szalmaszállal se. Ez a kölyök meg... Hát aztán, ha megdöglik a kutyám?

- Lesz másik - szigorkodott a bíró -, de ha a gyerek meghal...

- Lesz másik - felelte Szűcs András -, gyerek lehet. De ilyen kutya nem található még egy.

A tárgyalás aztán azzal végződött, hogy a bíró öt korona szigorú bírságot vetett Andrásra.

- Ennyi a fájdalomdíj - mondta -, fizesd Szekeres-Szabónak. Elfogadja-e, Szekeres-Szabó?

- Kevés - mondta Szekeres-Szabó.

- Sok - mondta Szűcs András.

Végre is megegyeztek három koronában. Szekeres mingyárt meg is hívta a bírót a fájdalomdíj elköltésére, és hát illett, hogy András is. Hát megitták a három koronát közösen mingyárt az ítélet után a kocsmában. A gyerek is meggyógyult, a kutya is. Semmi egyéb következménye nem lett az ügynek, csak hogy a gyerekek azóta ferdén áll a füle, és hogy másfelé szedi a gombát.

Történt azonban, hogy elérkezett a szent búcsú napja és Szűcs András azon az egy napon ki szokta venni a részét a keresztényi ajtatosságokból.

Már hetekkel előbb megegyezett az öreg Mucza cigánnyal - fél liter borba meg egy pakli dohányba -, hogy aznap délután első harangszótól kezdve helyettesíti.

- Csak ballagi, öreg, a juhok után. Aztán ha igen szélednek, mondd a kutyának: - Nézd mán, Maros, arra a! A kutya mán érti. Ha olyan hosszú vóna az ő lába is, mint a miénk, nem kellene neki mondanod semmit. Dehát mán a jó Isten így szabta. Este idetereled őket a vályúhoz, aztán bemennek ők a hodályba maguk is. A hodályt bezárod, az ajtó elé fekszel. Egyéb dolgod semmi.

Az öreg Mucza gutaütéstől félig béna cigány. Az uraság konyháján mindenekedik. Hozd be, vidd ki - ennyi a dolga. Azelőtt vályogot hányt, és telenkint lakodalmat muzsikált - soha börtönben nem ült.

Szűcs András telihúzta hát a vályút vízzel, aztán megmosdott, felöltözködött. Szűre ujjába beletette a *Lelki mannát*, csizmája szárába a disznósúró kést, a kalapján elsimította az árvalányhaját, és beballagott szép katonás lépésekkel a faluba.

A nap szépen sütött. A legelő csendes volt. A falu zajos. Mucza cigány a csendességben, Szűcs András bent a zajgásban valahol - a nap elmúlt.

Este besötétedett. A holdvilág felkelt. Éjjel tizenegykor hazatért Szűcs András a holdvilágos úton. Már messziről hallatszott a danolása:

*Leesett az pirosalma a fárúl:
El köll válni a kedves galambomtúl.
Hej de: minek varrtál neköm rúzsám bő gatyát?
Ha jaz nevem katonának beírták.*

A lába kissé keresztbe járt. Az árvalányhaj össze volt torzolva a kalapján. A kalapja csak a fél fején lógott, mert zsemlyényi daganatot is hozott a fején, de az arcán látszott, hogy az ünnep lefolyásával meg van elégedve.

A kutyája már messziről eléje iramodott, és nagy nyolcasokat kanyargott ugráló örömeiben.

A cigány is fölkel.

- No, Mucza, nincs baj?

- Nincs, András.

András fogta a lámpást: meggyújtotta benne a gyertyát. Bement a hodályba.

A birkák fölemelték a fejüket és bégtek, de megvolt az, mind a százharmincegy hiánytalanul.

- Ihol a dohány, Mucza - mondta András -, most már hazaballagatsz, öreg. A jövő esztendőre megint nézz errefelé búcsú napjának szent reggelén.

Bereteszelte ismét a hodályt, s lefeküdt eléje a dikóra. A kutya az ajtó elé.

El is aludt nyomban.

De még a közepére se érkezett az éjjeli nyugalomnak, a kutyája felugatta.

A kutya mindig ugat éjjel, különösen, ha holdas az ég, hát Szűcs András aludna attól nyugodtan, de hát az már mégiscsak cudarság, hogy éppen ott lármáz a fülébe, mikor úgylis rövidre van szabva ez az egy éjszaka.

- Csiba! - morogja -, hallgass már, a moly essen beléd!

A kutya el is távozik. A hodály hátulján csahol harapós mérgesen.

- Sündisznót ugat - vélekedik altában Szűcs András.

Bosszankodott a sündisznóra. Ha nem volt volna olyan nehéz a feje, föl is kelt volna, hogy agyonüsse azt a cudar sündisznót, s alhasson hajnalig legalább három órácskát.

Maros csak ugat földet szaggatón, nyikogva is dühében. Érzik, hogy ugrálva ugat. S vissza-vissza szökell a dikóhoz: ugat a gazdája fülébe.

- Csiba! - rúg feléje Szűcs András.

A kutya azonban csak lármáz.

Szűcs András arra gondol, hogy talán nem is sündisznót ugat a kutya?

Fölkel. A szemeháját felnyomja az öklével. Megnézi a reteszt.

Semmi hiba.

Fogja a botját és ballag, amerre a kutyája futott. A kutya azonban messze lefut a legelőn, a falu felé.

- A nyavalya törje ki azt a sündisznót - káromkodik Szűcs András.

Mégis hát körüljárja a hodályt, hogy nem ásta-e meg valaki?

Nem lát semmi lyukat.

Visszatér.

Lefeküszik.

- Mingyán virrad, a teremtésit neki.

Alig bocsátkozik azonban vissza az álmok örvényébe, a kutya megint ott rángatolódzik a dikó előtt. Ugat, hogy szinte szaggatja a levegőt.

- A láncos üstökít ennek a cudar dögnek! - mérgezd rá Szűcs András.

S kapja a galymós botot, úgy eltángálja a kutyát, hogy a kutya visítózva farkal el a hodály mellé.

No, akkor aztán alhatott Szűcs András.

Világos is volt már szélesen, mikorra fölkel. A juhok türelmetlenül bégtek.

Siető kézzel toltá félre mingyárt a reteszt. A juhok egymáson tolongva igyekeztek a vályúra.

Szűcs András zákányos fejjel húzta nekik a vizet. Aztán maga is ivott, meg is mosdott, s különösen jól meglocsolta a fején a daganatot. Nézte a tenyerét: véres-e? Nem látszott semmi pirosság.

- Oda se neki! - mondta elégedetten.

Aztán elővette a bugyellárisát a lajbizsebből, és megolvasta: mennyi pénze maradt?

No, nem sok: negyvenhét fillér mindösszesen.

- Oda se neki!

Csak azután akasztotta a tarisznyát a nyakába, szalonnát, kenyeret belé. S indult álmos fejjel a juhok után.

A harmat már felszállt. A juhok mohó sietséggel harapdosták az augusztusi rövid fűsarjat. A legelőn csak a szokott birkaszag terjengett.

Olyankor a legéhesebb juhok igen előzik a többi. Maros már küldetlenül is elől szokott futkosni és haragosan szokta visszacsaholni a rendetleneket. A nyáj azonban elnyúlik lefelé és Maros nem ugat.

Szűcs András elnyitja zavaros két szemét és körülnéz.

Nem látja a kutyát.

Füttyent.

Tekint jobbra-balra.

Nem látja a kutyát.

Megint füttyent, még erősebben. Vár. Nézelődik. A hodály felé néz már csak.

A kutya nincs.

- Ejnye - morogja -, csak nem üttem tán agyon? Ejnye, ejnye...

Megint füttyent. Nézi a hodály felé.

A kutya nem jelentkezik.

- Ejnye, ejnye...

Eléje fut a nyájnak, s a botját haragosan veti a rendetlenek elé. A juhok visszasürüdnek. Szűcs András siető lépésekkel megyen a hodályhoz.

Nézi a dikó alá.

Nincs ott a kutya.

Körüljárja a hodályt, s közben engesztelően szólogat.

- Maros! Maros! Hun vagy, jó kutyám?

Se nyöszörgés, se kutya.

- Ejnye, ejnye...

No, keserves, kedvetlen nap. Szűcs Andrásnak magának kell futkosnia hol előre, hol oldalt, hogy megkanyarítsa a birkákat. Mert akármennyire társas állat is a birka, elszéled a legelésben. Ki is téved a legelőről, bemegy a lucernásra, még a kukoricába is. Kóbor cigányok mingyárt elcsípi. De még falubeliek közt is találkozik olyas.

Aki csak jön a falu felől, Andris mindenkinek odakiált:

- Nem látták valamerre a kutyámat?

Senki se látta.

No, ez mégis különös. Kutyát, macskát nem szokás lopni. Terem bőven. Enni nem eszi még a cigány se.

Hova a csudába vesztetett az a kutya?

Végre a falu felé is halad valaki: a rongyszedő. Baktat lógó fejjel. Hosszú boton a batyuja.

- Mózsi! Megájják csak.

Nem bizonyos ugyan, hogy Mózsi a neve, de nem is bizonytalan. Mert íme a zsidó fölemeli a fejét. Megáll.

- Hallja, Mózsi, vagy minek híjják, egy kis szívességre kérném: nem kívánom ingyen.

- Szívesen, csak mondja.

- Hát hogy szólna be a béresgazdának: a kutyám elveszett az éjjel, küggön ki valami gyereket. Nem győzöm már. Aztán hát ha visszafelé jön majd, szedek addig egy marokra való gyapjút.

- A verébfészkekben van a legtöbb - mondja a zsidó a hodályra intve.

Szűcs András megint szalad egyet. Mérgeesen dobálja botját. Még nem is reggelizhetett.

S ahányszor megáll, mindig csak a kutyán az esze.

- Hova mehetett? Hova vesztetett? Elment tán a patakra: megáztatta az irháját, csontját. Kutya nem ful a vízbe. Ámbátor megvertem, igen megvertem...

S csak nézegetett a távolba mindenfelé: hátha egyszer csak előfeketedik valahonnan.

Csak nem aludt tán el valahol a patak mellett. Ménkü azokba a sündisznókba! Valahányszor odavetődik egy, Marosnak nincsen nyugovása: elugatja a sündisznót hajnalig. A sündisznó nem mozdul. Ha mozdul, a kutya egyszerre ráugrik. Ha ráugrik, a sündisznó legott összerándul. Reggelre a kutyának mindig véres az orra. A szeme is zavaros.

S eszébe jutott, hogy az előbbi éjjel is sündisznóval bajlódott a kutya. Álmoskodott is a búcsú napján.

No, hosszú volt az a délelőtt. Délben bizony nagy kedve lett volna Szűcs Andrásnak is, hogy szunnyadjon kissé a fűzfa hűvösében, de nem merte lebocsátani a fejét: a birkák világgá mennének, ha elaludna. A kutya sora is fájdalmasan nyugtalanítja.

Harangozzák a delet.

Szűcs András illendőképpen imádkozik. Aztán előveszi a tarisznyáját. Leteszi a kalapját. Metsz a kenyérből, szalonnából is. De nincs a kenyérnek íze, se a szalonnának.

Hova lehetett az a kutya?

Néz széjjel.

Néz a hodályra.

Visszadugja az élelmet a tarisznyába, a pipa mellé. S otthagyja a birkáit, ballag ismét a hodályhoz. Megint körüljárja. Megnézi az almot is kívül, a rőzsenyalábok zugait is.

A kutya nincs.

Megint körüljárja a hodályt.

Ha akkora volna az a kutya, mint a vakondok, akkor is rátalált volna már annyi keresésre.

A hodály hátulján az egyik palánkdeszka kijebb áll kissé a többinél. Előbb is megállt már rajta kissé a szeme, de most el se hagyja. Nézi összevonult szemöldökkel. Oda is lép; megvonja kifelé. A deszka könnyen enged. Két arasz a rés.

- Haj, a keserűjét!

Visszaüti a deszkát, a végén lógó két rozsdás szeget is benyomintja a helyére és szinte futva siet vissza a birkákhoz. Csorog róla a verejték.

Olvassa: egy, kettő, három, négy.

De a birkákra is ráragadt már az ő nyugtalansága: fölkeltek és kavarnak, legelésbe is fognak.

Szűcs András betereleli őket az akolba. A vezérbirkát elkapja a botjával, és szétveti a lábát az ajtóban: kilódítja a lába között. A többi birka egyenkint utána. Szűcs András szorongó szívvel olvassa:

- Egy, kettő, három, négy...

A vége, ahogy sejtette:

- Százharminc.

Azt is tudta csakhamar, hogy melyik a hiányzó: a gyulladásszerű kosbárány a hiányzó, a zsidó szemű vénnek a fia. Harmadik báránya volt az a kis veres szemű.

- A guta üsse meg, még csak nem is keresi a fiát!

No, annál keservesebb napja se volt Szűcs Andrásnak, mióta gyepen jár!

Mármost a cigány vitte-e el? vagy más?

A cigány!

De hát mégse a cigány. Az öreg ilyen lyukon bemászni nem tudhatott. Nem is olyan fajta cigány az öreg. Rá se szorult: hízik az uraság konyháján, mint a légy. Valamelyik legény lophatta el, míg ő a kocsmában vigadott.

- Hej, azt a!...

Hát azt ugatta úgy a kutya...

*

Jön másnap délután egy ökrös szekér és mellette ballag Dani béres. A szekér meg van rakva búzás zsákokkal. Az állatok lassan vonszolják.

Szűcs András a legelő szélén áll. A nyája elejét meg egy tizenkét éves gyerek őrzi. No lám, a kis tücsök: ma kezdte és már is juhászosan könyököl a botján.

Dani béres köszön.

Megáll.

- Hát mögveszött? - kérdi.

S elővontja a derekáról a dohányzacskót, lajbizsebből kurtaszárú pipát.

- Csak elveszött - feleli vállról Szűcs András.

- De bizony mögveszött a.

- Mögveszött?

- Hát nem tudja?

- Az én kutyám?

- Az a: Maros.

- Hát mán hogy veszött vóna mög?

- Mondják.

- Mondják? Ki mondja?

- Mindönki.

- Mindönki? Kicsoda?

- Akik kergették.

- Kergették?

- Kergették ám.

- Hát aztán mé kergették?

- Mer mögveszött.

- Mögveszött!

- Hát persze, hogy mögveszött.

- Ki mondja hogy mögveszött?

- Mindönki.

- Mindönki?

- Mindönki. Kergették. Bele is esött a bürün a vízbe. El is vitte a víz.

A béres eközben megtömte már a pipáját. Rá is gyújtott. Le is nyomta a parazsat. S utánalódult a szekérének.

- Mék a malomba - mondta.

Szűcs András csak állt ott, mintha belegyökeredett volna a lába a földbe.

Este aztán ballagott a faluba. Tudakozódott, hogy ki látta a kutyáját?

Sokan látták. Vizes fazekakkal hajszolta egynehány legény. Azt is látták, hogy a bürün igyekezett által a kutya, de beleesett a vízbe.

Szűcs András még egynéhányszor elhallgatta a történetet. A fejét rázogatta. Elment a bürüig.

Megállt ott nagybúsan, s nézett a vízre.

Sóhajtott.

Vakargatta a füle tövét.

Mert csak ő tudta azt; hogy nem volt veszett a szegény jó Maros kutya. Hej, dehogy volt veszett: a bárányt kereste az, a veres szemű bárányt. Mármost vagy azért ölte magát a vízbe, hogy nem találta meg, vagy azért, hogy olyan becsületes-ártatlanul megverődött.

FESTŐ A FALUN

Ma, ahogy kilépek az utcára, látom, hogy a gyerekek mind az alvég felé futnak. Megállítom a Burucz gyereket, hogy mi történt?

- Egy úr van a faluvégén - lihegi kipirosodottan -, képet csinál.

Egy úr, aki képet csinál - nem lehet egyéb, csak festő. Magam is arrafelé néztem. Csakhamar rá is akadtam.

Ott ült a libalegelőn, a fűzfák között. Előtte egy kis háromlábú festőállvány. Mögötte Könczöl Pista hadonászott a botjával, hogy távol tartsa a gyerekeket. Azok persze fölmásztak a fára; onnan lesték, hogyan készül a csuda? Ki hitte volna, hogy olyan apró pálcikákkal izélik a képet. Egy hét múlva minden gyerek fest a faluban.

A festő fiatal szőke ember volt, afféle hosszúhajú szúnyoglegény, aminőket mindenfelé lehet látni nyáron az országban. A fején széles karimájú puha kalap, a kabátja meg bársonyból való, olaszos.

De magyar fiú volt. Amint figyelmeztették, hogy a tanító jön, letette az ecsetjét és fölkel.

- Réz István vagyok - mondotta -, Münchenből jöttem haza az ősre, egynéhány studiumot csinállok itthon.

- Hogy vetődött ide a mi kis elrejtett falunkba?

- Magam se tudom. Járok jobbra-balra, amerre a szél hord. Tanulgatok. Még egy heti időm van, aztán visszamegyek.

- Tessék folytatni; talán azért beszélgethetünk.

A rétnek egy darabját festette: a hidat, a nyárfát, meg egynéhány fűzfát, a víz mellett. Fölvette az ecsetjét és föl-fölpillantva festett tovább.

- Látszik - mondotta -, hogy itt még sohase járt magamféle ember. A falu tele van szebbnél szebb tanulmányfejjel, de akárkinek szoltam eddig, hogy legyen modellem, ijedten tiltakozott.

- Isten tudja, mit értenek a modell szón. A maguk nyelvén kell azokkal beszélni, jó festő uram.

- Beszéltem én az ő nyelvükön is. Egy barna képű fiúcska végre leküzdötte egy hatosért a félelmét, de azt is elvitték tőlem. Azt mondták neki: ne engedd a képedet *megrontani*, te ostoba. Így hát nem maradt egyéb, csak az unalmas fűzfák.

- Majd segítek én a bajon, csak tessék megmutatni, amelyiket festeni kívánja.

- No - azt mondja erre az ecsetjét letéve - egy öreg bácsit láttam, ha azt lefesthetném, nem adnám egy országért. A nevét is tudom. Valami Kévési vagy Képési, no ni: elfelejtettem. Szép hajlott agg ember. A haja csupa fehérség. Az arca meg csupa pirosság. Csupa szín az az ember! Brilliónszínek: cinóber! karmin! kremzerveisz! gebrannte terra sienna! és umbra bőven!

- Kevi?

- Az az, Kevi. A templom mellett lakik. A kármint az orra körül kékesbe játszatom.

- Hát csak tessék befejezni a képet. Az öreg ülni fog.

- Dehogyan is festek itt többet, Örök hálára kötelez uram, ha az öreget a pemzlimre juttatja.

Elrakta a holmiját, s mentünk egyenesen Keviekhez.

Az öreg az udvaron ült, egy fatönkön, az őszi napnak sugárverésében, és pipázott. Ahogy a kis ajtón beléptünk, föl akart támaszkodni, hogy elénk jöjjön, de én már messziről szóltam neki, hogy maradjon, különben visszafordulunk. Ez a fenyegetés jólesett neki. Jókedvvel nyújtotta ráncos öreg kezét, és meg is szorította a miénket fiatalosan.

- Ez az úr - mondom a festőre mutatva - olyan ember, aki képeket tud csinálni. De nem imilyen-amolyan papiros képeket ám, hanem drága szép finom képeket olajjal.

- Olajjal?

- Igen, mint a templomban láthatta kend a szenteket.

- No, derék.

- Hát nem egyébért jöttünk, Kevi bácsi, hanem hogy kendről is képet szeretne ez az úr festeni.

- Nem vagyok én szent.

- Nem is azért, mintha szent volna kigyelmed, hanem mert egy olyan nagy képet akar festeni, amin sok magyar ember lesz, hát kend lenne az egyik.

Kevi bizalmatlanul nézett reánk.

- Ej - mondotta -, öreg vagyok én már arra, itt vannak a fiaim, azokat fessék.

- Éppen azért, mert öreg kend - szólalt meg most a festő -, azért tetszik nekem. Egy pirospozsgás Homért csinálnék kigyelmedből. Új felfogás! Csak a félszemire vak, és serlegek között ülve tűzzel zengi a hősök dicséretét.

- Micsoda? - duzzant fel az öreg. - Hóhért akarnak belőlem csinálni?

- Dehogy hóhért - csillapítom az öreget.

- Egy Homér nevű görögöt - mondja a festő.

- Görögöt - szörnyedzik megint Kevi.

- Ne értsen félre kigyelmed, csak a kép lesz az - békítettem megint az öreget.

És arra gondoltam, hogy bár csak elnémulna ez a festő egy negyedórára. Azonban az én festőm mindenképpen segíteni akart a rábeszélés munkájában.

- Annyi az egész - mondotta -, hogy a kigyelmed fejéhez megfelelő szakállt csinálók.

- No, már azt pedig nem csinál az úr - felelte az öreg haragosan -, tisztölöm az urat, de nem engedöm.

- Hallgasson, uram - mondom a festőnek -, csak én hadd beszéljek.

A festő erre leült nagybúsan a kútkávéra, és előszedte az ecsetjét: a rozzant pajtát kezdte festeni.

A házból már ekkor előjöttek az asszonyok is. Azokhoz fordultam.

- No nézze, asszonynéném - mondom Kevinének -, milyen csatában vagyunk itten. Ez a festő úr eljött messze földről, hogy a mi falunkban egy pár képet fessen. A legszebb gyereket, a legszebb asszonyt meg a legszebb öregembert akarja lefesteni. Én nem tehetek róla, hogy Kevi bácsit ítélte a legszebbnek az öregek között. Nem akar vele egyebet, csak hogy üljön előtte egy kifestő óráig, de Kevi bácsi nem akar. Pedig milyen dicsőség lenne ott a külső országban, ha kifüggesztené a képet, aztán azt mondaná: Nézzétek, császárok meg királyok, ilyen szép piros

öregemberek élnek a magyar földön! No, sok dicséret meg áldás szállana a Kevi bácsi fejére. Még az újságba is kitennék.

- Hát miért nem engedi magát? - szólt kedves kérleléssel az öregasszony.

- Ott a fiatalja - felelt valamivel enyhébben az öreg -, vén lóból nem való poroszkát csinálni.

- De bátyámuram, ahova öreg kell, ott nem állhat meg a fiatal. Mit szólna kend arra, ha Szent Péter apostolt huszonöt esztendő legénynek festenek?

- Nini, a pajtánk! - kiáltott az Imre legény a festő mögött. A pajta csakugyan ott sárgállott már a festő vásznán. Még a lombos nagy diófa is ott állt.

A kép az öregnek is tetszett.

- No, jól van - mondotta -, csináljanak belőlem akármi bolondot. A tanító úr kedvéért megteszem.

Fölállott és a szoba felé indult.

- Add elő az ünneplő ruhámat - mondta a feleségének.

- Nem kell felöltöznie - szólt a festő -, hiszen csak a fejét festem le.

- Fejemet? Hát aztán milyen leszek én kéz meg láb nélkül?

Intettem a festőnek, hogy hallgasson.

- Úgy lesz, bátyám - mondtam -, mintha az ablakból nézne kifelé. Aki az utcáról látja kigyelmedet, nem láthatja se kezét, se lábát, igaz-e?

Ezt megértette az öreg, de azért mégis bement és felöltözött az ünnepi ruhájába. Az ő lelke úgy diktálta ezt: ha lefestik a ruháját, ha nem, mégiscsak ünnep az az óra, amelyben megörökítik.

Leült a karosszékbe és mozdulatlan maradt. Átengedte magát a festésnek.

Az udvaron áhítatos csend. A festő biztos és gyors kézzel kerekíti meg a vászonon a fej határvonalait; az orrot, szemet és bajuszt fölárnyékolja, a fejet vadgesztenyeszínű sötéttel mázolja körül.

- Mán kezdődik - jegyzi meg a csizmadia a kerítésen áthajolva -, de még nem formája.

A festő csakhamar megpirosítja az arcot, és megfehériti a haját. A ráncok még nem látszanak: színfolt az egész; - de azért már az öreg Keviné összecsapja a kezét.

- Jaj nekem, ilyen volt ezelőtt húsz esztendővel.

Az öreg Kevi nem bánja, akármilyen volt ezelőtt húsz esztendővel; nyugodtan pipázik a karosszékben.

A néző egyre több és több az udvaron.

Bozókiné is betér. Szomorú kis sovány asszony. Nem tudom, miért van ma a fekete ünnepi ruhában, de abban van. A többi asszonyféle ha be is pillant, csakhamar a dolgára siet. Az az egy ott marad: nézi a képet figyelemmel.

- Mit fizetnek érte? - tudakozza suttogva -, mennyit fizetnek?

- Nini, talán csak nem akarja magát lepingáltatni?

- Oh, Isten mentsen, dehogy is, csak éppen kérdem.

- Semmit - feleli Keviné -, semmit se fizetünk, csak úgy a maga mulattából festi az uramat. De ugye máris formázdik?

- Meg ne billentse kend a fület - szól a kerítésen könyöklő csizmadia -, most azt kenik.

Tartja az öreg a fület nyugalmasan.

A csodálkozás nőttön nő. Alig egy negyedóra múlva csupa bámulás és nevetés az udvar.

- Ilyen, éppen ilyen!

- No, kend kétszer van a világon, Kevi bácsi - mondja a csizmadia.

- Ha kész lesz, felakasztják kendet - jegyzi meg a bakter.

Erre már az öreget is elhagyja a nyugalom. Fölkél és odatotyog a képhez. A fejét csóválja.

- Ilyen volnék? - motyogja jókedvűen -, no, ilyen vagyok.

- Még nem egészen - feleli a festő -, holnap megint eljövök. Holnapra megszárad és aztán jön csak a bitüm.

- Mi jön?

- Nohát a szurok. Bekenem itt-ott szurokkal.

- Engem?

- Nem kendet, no, csak az árnyékát, hogy mélyebb legyen a szeme, bátyámuram.

Az utcán Bozókiné jött mindenütt a sarkunkban.

- Lelkem, jó uram - szólalt meg a hídnál.

Aztán, hogy megálltunk, összetette a két kezét:

- Szépen megkérném, édes képcsináló uram, hogy az én kis leányomat, az Ilonkát.

- Nem tudom, lesz-e rá időm - felelt a festő -, melyik a kisleánya?

- Meghalt, lelkem, meghalt - mondja az asszony könnyekben fürdő szemekkel.

- Egyetlen leánya volt - magyarázom, hogy annak elfulladott a szava -, szép kis kék szemű teremtés.

- Olyan, olyan - mondja az asszony.

- Bajos dolog - mondta vállat vonva a festő -, van valami fotográfiája?

- Dehogy van, lelkem tekintetes uram, hisz éppen azért szeretném, mert nincsen.

Hogy aztán együtt mentünk hazafelé, elmondtam a festőnek, hogy a kislány nemcsak az anyjának volt kedves, igazán a legkedvesebb kis kék szemű szőke leány volt a faluban. Torokgyík ragadta el szegénykét.

Aztán másra fordult a beszéd. A vadásatról beszéltünk. Nálunk az idén sok a vadkacsa. Estefelé ki is vittem a festőt; csónakra ültünk és lestünk a nádasban vadkacsára.

A festő nem akart vadászni. A nádasnak az esti képét figyelte. Meg a napnyugvást a náderdön.

Egyszer, ahogy elhallgattunk, azt mondja a festő:

- Hasonlított az a kisleány az anyjára?

- Éppen olyan lett volna, ha megnő.

- Próbálok valamit - szólott jókedvűen -, megfestem azt az asszonyt hétesztendősnak.

- Lehetséges volna?

- Hogyne: a haj szőkébb lesz, a szemei nagyobbak és kékebbek; a szemöldökét vékonyabbra festem és emeltebbre, az arcot meggömbölyítem; vagy sovány volt?

- Bizony olyan vékony kis madárkaféle volt.

- Mindegy: az arca bizonyára teltebb volt, az állacska fejletlenebb, az arcbőr átlátszó fehér és a nyakacska vékony.

És nekiállott másnap, hogy a holt gyermek arcképét megfesse.

Az anyja ült buzgón, s nem is igen tudta, hogy miért. Csak azt tudta, hogyha ül, megkapja a leánya arcképét.

Hát hogyne ült volna!

Mikor aztán a kép elkészült, a festő egy nagy zöld kendőből rámat rögtönzött köréje s odaszólitottuk az asszonyt.

Az asszony ránézett a képre, s egyszerre kiömlöttek könnyei.

- Hát ráösmer? - kérdeztem meghatottan.

- Hogyne ismernék rá tanító uram - felelte -, pedig szegényke nagyon elváltozott ott a más-világon.

ESTE

Este minden más. Más az egész világ. Magam se vagyok az, aki reggel voltam. Mintha a földdel megfordulna a szívünk is: másképpen érzek és másképpen gondolkodok.

Amint így este végigmegyek a falun, látom, hogy a házak meg a kertek is megváltoztak. Éppen akkorák és csakazok, mint reggel, de mondom, megváltoztak. Némelyik szembetűnően előfehérlik, a homályból, a másik meg visszahúzódik, elrejtőzik, csak az egy-két vörös ablak-szemével bámul kifelé. Olyanok, mintha meg is tudnának mozdulni, ha akarnának.

Az emberek is mások. Az esti homályban szinte lebegnek, mikor járnak. Mikor meg állanak, olyanok mint a fák meg a bokrok, aminthogy a bokor is olyan némelyik, mint az ember.

De a fák is úgy állnak ilyenkor, mintha értelem és akarat szállotta volna meg őket. Rejtelmesekek és titkolódzóak. Néha mozdulatlanul állanak, mintha várnának valakit. A lombjukat kiterjesztik. Hallani, hogy susognak.

Mit susognak?

Nem érti senki.

Az égen feltünedeznek a csillagok.

Csend van.

A jegenyefák sovány óriásokként emelkednek a magasba. Néha olyanok, mintha az égbe méláznának, máskor olyanok, mintha a környéket figyelnék. A Vargáék kútágasán is a gémfá, mint egy nagy teleszkóp mered a vastag végével az ég felé. Nappal ez nem különös: valaki megmerítette a vödröt és bennhagyta a kútban. De este más: mintha a kút egy kihúzott égnézőn át a magasságot vizsgálná. Íme, a szomszéd almafája is áthajlik hozzá a kerítésen, és susog, talán egész éjjel susog:

- Mit látsz? Látsz valamit?

A Csikék háza előtt megyek el. A pitvarajtón narancsszín világosság árad ki az udvarra. Szőnyegként vonul át a földön, s ráterül a szomszéd ház falára is. A falon egy női árnyék mozog ide-oda. A kis Szabó Magda árnyéka az, a tizenhat esztendő anyáé. A szép kis halovány teremtés bizonyára vacsorát készít az urának. Milyen fürge árnyék, milyen hajlékony! Hova lesz ez az árnyék, ha Magda meghal? Eltemetik-e vele együtt? Vagy az ő fölszálló lelkéhez csatlakozik?

A Buruczék háza előtt valaki ül a padon. Nem látom se szemét, se kezét, se lábát, csak egy fehéres hajlott valamit látok, ami feketében végződik lent is, fönt is. Az arc előtt egy tűzpont. Mintha nem is ember volna, hanem valami szörnyeteg. De azért tudom, hogy nem szörnyeteg az, nem is formátlan, hanem a szelíd és szomorú Burucz András.

- Hogy van az asszony?

- Köszönöm a kérdést, mester uram. Bezony már a pipámat se állhatja odabe.

- Miért nem viszi el az orvoshoz?

- Voltam én már ott is, mester uram. De csak magam. Mert azt gondoltam, hogy ha ketten megyünk, hát a doktor kettőről vesz pénzt. Mondok, baj van. Aszongya: öltse ki kend a nyelvét. Kiöltöm a nyelvemet. Megnézi. Aztán leül és sebtibe firkálja a recefét. Doktor úr, mondok, még el se mondtam a bajt, mivelhogy a feleségem küldött. Hát csak rám ripakodik,

hogy azt mondja: fogja be kend a száját, jobban tudom én mi a baja, mint a felesége -, fizet egy forintot. Hát csak leszúrtam a keserves forintomat, aztán elmentem a patikába, hogy ha már egy forintba kerül a recef, meg is csináltatom. Ott megint fizettem egy forintot és ötvenegy krajcárt, pedig csak akkora kis üveggel, mint a kisujjom. Hát aztán lássa mester uram, ez csak elég drága volt, mégse használt.

Az utcán megjelenik még olykor egy-egy alak. Ha asszony, siető. Ha férfi, ballagó. Vagy a boltba mennek, vagy a kocsmába.

Tóth Antal például bizonyos, hogy a kocsmába megyen. Nem is csoda, hogy ilyenkor megkíván egy korty pályinkát: annyit vesződött a szamarával egész naphosszat, hogy testelke megfáradt belé.

A Miska bojtár azonban a boltba igyekszik. Tíz kilométernyi utat jár meg egy tok gyufáért, vagy egy kurta drótszögért, amivel a Borz János botján meglazult vaskankalékot fogják a pásztortűz mellett fölszögezni. Miska ilyenkor valami édességet is vesz egy krajcáron. Vélni lehet, hogy torkoskodik, pedig hát meg se szagolja azt Miska. Az erdőn túl, a báró birtokán van egy juhászleány: Szanyi Örzse. Annak adja oda. Miska tizenhét esztendős; Örzse tizenöt. Ha Örzse ötven esztendős volna, Miska nem vinne neki cukrot.

Azonban csakhamar becsukják a boltot is.

Az utolsó hazamenő Tóth Antal. Ma valahonnan áldás csöppent neki, mert látom, hogy a két árok között nem igen tud hazairányozódni. Nem hiszem, hogy van még a kerek földön egy másik, akinek az árkok annyi bajt okoznának, mint neki. Nappal a szamar hordja bele a taligával együtt, de lám, este belebotlik ő a szamar nélkül is.

Most éppen szerencséje is, hogy az árokba huppant, mert íme, a bárónak négylovas hintója robog át a falun. A báró maga hajtja a holdvilágos úton a négy pejlovat.

Micsoda nagy úr!

Csupa méltóság és csupa pompa! Pesten járt iskolába. Azt mondják, a lovai is jártak ott iskolába, szóval sok mindenfélét beszélnek. A báró különben is érdekes ember. Valahányszor eljön a templomba, mindenki csak őt nézi: hogyan vet keresztet, hogyan pödri a bajuszát, hogyan ásít, hogyan pattogatja az ujjait. Felér olyankor a mise akármiféle színi előadással. Hát még mikor elővonja fehér mellényéből a monokliját. Senki se ügyel a papra, minden szem a báróra szegeződik. A báró felvonja a szemöldökét; a száját meg a bál arcába fordítja. A kis kerek üveg ott villog a balszemén. A báró megszegi a nyakát és a leányok felé fordul. Az egész templom belemosolyog az imádságos könyvekbe, sőt egy gyerek a kóruson el is röhhen.

Most, hogy elrobog a négylovas hintóval, szétszáll a csöndesség. Az utcán semmi se mozdul többé, csak olykor hallatszik még egy hang a távolban, egy kutyacsahintás, egy kapunyikorintás. A túlsó oldalon valaki azt mondja:

- *Ne böcce ne!*

Az a kisbornyúnak szól.

Aztán újra csönd és csönd.

Most már a bakteré az egész falu. Az ő messze bögő hangja figyelmeztet, hogy: tűzre és vízre vigyázzunk. Ha netán akadna olyan együgyű ember, aki azt kérdezné, hogy minek vigyázzunk a mondott elemekre, annak nem kell sokáig töprenkednie, mert Vida Imre hozzáteszi: *Hogy károkat ne valljatok!*

Voltaképpen nincs is más kötelessége, csak az, hogy az órákat megkiáltja. Lopástól nem kell tartanunk. Egyetlenegy tolvaj volt csak a faluban: ő. Egy-két éven át becsukogatták, aztán megtették bakternek. A bakter mindenért felelős, ami éjjel elvész. Nem vész el semmi.

Mikor elkiáltja a kilencedik órára írott rigmusokat, megáll a kerítéselem előtt, és megnézi ébren vagyok-e még?

Csillagos este nem fekszek le korán. Egy hosszú fenyőfalóca van az ajtómmal. Arra dőlök le és nézem a csillagokat.

A csillagos ég mindig érdekes látvány. Isten erejének kitért világa. Tudós emberek abroszt rajzoltak róla, és azt mondták, ennek a csillagnak ez meg ez a neve. Bánja is az a csillag, akár Jupiternek, akár Plutónak hívják idele. Hallgat és ragyog és titok marad. Az ég milliárd meg milliárd fényes titokkal van tele. Kinek az országa az a sok világ? Minek van? Vajon, ha meghalunk, melyikben folytatjuk az életet? melyikben?

A bakterom rákönyököl a kerítéselemre, és elmagyarázza nekem, hogy melyik csillagkép micsoda ott a magasság országában.

- Az a hét csillagos, az a *Göncöl* tártos szekere. Azon mennek a lelkek a mennyországba. Az a fehér hosszú, az a *Tündérek útja*. Azon járnak le meg föl a tündérek. Az a pislogó mécs a *Tévelygő juhász*, aki nem találja a nyáját. Amott a sok fényes apró csillag a *Paradicsomkert*. Fölvitte a Jóisten, hogy az emberek be ne lopódzzanak. Az az erős fényű, mozdulatlan csillag, az az *Istenszeme*. Éjjel is néz. Meglátja a tolvajt. Az *Aranyszemű csillag* megint más valami. Azzal egy angyal néz, vagy Szűz Mária, ki tudná ezt jobban?

Azt azonban tisztára meg lehet mondani, hogy hol van a *Mennyország határa* meg a *Mennyország kapuja*. Vak, aki azokat nem látja. Ha meghalunk, ott kell bemenni, azon a kapun, és ott lehet lenézni, azon az ablakon. De hát tenger csillag vagy, hat pap se tudná annak mindnek a nevét. A többi titok marad, csak annyi bizonyos, hogy akkor látjuk meg közeli, amikor befogják a szemünket.

Az óramutató vagy innen van a tízen, vagy túl vagy rajta. Mindegy az Vida Imrének. Fölballag nyugalmasan a falu dombjára, és ott elbőgi szép értelmesen:

Tíz ütött már az óra.

Elmég az nyugodalomra.

Nincs fölírva homlokodra:

Mire vérradsz föl holnapra.

Azzal ő maga is hazabandukol lefeküdni. Minek is maradna fenn! Lopni más úgyse lop. Aki alszik, úgyse hallja a kiáltást. Aki meg nem alszik és kíváncsi, hogy hány is az óra, hát keljen fel és nézze meg.

BESZÉD A KÍGYÓRÓL MEG MÁS SZÖRNYŰSÉGEK

Ültünk este a pásztortűz mellett, a hodály közelében. A báró tanyájáról ideát volt Szanyi Antal. Az is számadó juhász. Koros ember már, noha nem tudja, hány esztendő. Nálunk bizony nem igen számolgatjuk, hogy hány esztendők vagyunk. Mindegy az, akárhány esztendő az ember, csak éljen.

A tűz mellé odabátorodott a Sárközi cigány is. Vályogot vet így nyáron az erdőszélen. Odakünn hál. Hát annak is jólesik az emberi társaság - (ámbátor a paraszttársaság nem igen érdekli, csak épp hogy ember, ember, ha paraszt is.)

Az este enyhe volt és csillagos. A mezőn a bogarak hullámos zenéje. A tűzre Miska bojtár vet olykor egy nyaláb száraz ágat.

- No - azt mondja a cigány -, kicsibe múlt a minap, hogy meg nem gazdagodtam. Ahogy megyek éjjel hazafelé, hát látom, hogy egy nagy fene tarajos kígyó tekereg az úton. Jön velem szemtől szembe. No, verjen meg a devla, mondom, a jó szerencsém hajt téged erre! Avval ráhurítok: *Honnan gyüsz? Hová mégy? Kinek az iskolájába tanultál?* Mert ezt a három kérdést kell megkiáltani a kígyónak, akkor megáll. No, meg is állott. Agyonütöttem.

A cigány körülpillantott, mintha valami megjegyzéstől tartana. Azonban senki se szólt. A cigány egyet szítt a makraján és folytatta.

- Vakuljak meg, ha nem igaz. Igen megküzdöttem vele, mert úgy táncolt, mint az ördög. De végtére is éppen akkor, mikor a fejemre akart szökni, derékon vágtam és agyonvertem. Uccu mindjárt előkapom a bicskám: fölmetsem a fejét. Hát csakugyan meg is találok benne a három kis követ. Az egyik piros volt, a másik fehér, a harmadik zöld. Süllyedjek el, ha nem igaz! No, mondok, nem cserélek most a császárral. Mert tudják-e kendtek, mire jó ez a három kő? Nem tudják? Hát a piros kötől kinyílik minden lakat. A fehér kötől meg lehull minden bilincs. A zöld kötől meg láthatatlanná válik az ember. Gondoltam, mindgyárt meg is próbálom a zöldet: elmegyek a baromfiudvar felé. Ha meglátnak, nem jó a kő. Ha nem látnak meg, akkor jó a kő. A holdvilág még javában sütött: én az árnyékon mentem. Csak jönne már valaki, mondok, de nem jött senki. Ott aztán nagy magamuntában megfogtam egy libát. Gondoltam, ha már nem élhetek libapecsenyével, legalább megtapogatom a combját. Hát nem akkor hozzá éppen az ördög a mindenest! Nekem esik a bottal és azt mondja, mit csinálsz? Ne bántson, István bácsi, mondok, csak a köveket próbáltam. Azt mondja, micsoda köveket? Elmondom neki, hát nem hitte. Mutatni akarom a köveket, hát nincsenek. Ott tűnődünk, tűnekedünk aztán, hogy mi lehet a hiba? Hát az volt a hiba, hogy nem olvastam rá a kövekre a miatyánkot. Olyan igaz, mint ahogy itt ülök.

- No, én is jártam így egyszer - veszi át a szót Szanyi Antal -, csakhogy engem még nagyobb szerencse kerülgetett. Fölkelt egy éjjel a bojtárom, hogy azt mondja, valami fekete ló van a Cseresben. Mondok, hát hajtsd be. Azt mondja, próbáltam, de ahogy rávettem a kötelet, akkor láttam, hogy nincsen áll. Tyhű, mondok, az ördög ez maga! Egyszerre az eszembe villant, amit az öregapám beszélt, hogy a Cseresben van egy barlang, az tele van kincsel. Az öregapám idejében minden nagypénteken megnyílt a barlang és előjött belőle egy asszony. Mindenkit megszólított, aki csak eléje akadt, hogy menjenek be a barlangba, vigyék el a kincset. De senki se mert bemenni. Egyszer aztán három juhász nekitüremkedett, hogy ők kihozzák a kincset. Az asszony igen megörült. Azt mondta nekik, hogy egy tüzes kos fog a fejük felett átugrani, de ne féljenek tőle, aztán meg egy obsitos katonát találnak, aki igen vagdalózik a kardjával, de attól se ijedjenek meg. Végül pedig három ordító oroszlánt

találnak. Attól se féljenek, mert kőből van mind a három. Ha azokon átalmennek, annyi kincset hozhatnak ki, amennyit akarnak.

Mindezt a pipának meg-megszívása között, lassan és komolyan adta elő Szanyi Antal, úgyhogy magamnak is viszolygott bele a hátam.

- Hát - azt mondja -, a juhászok el is mentek a katonáig, de attól úgy megijedtek, hogy visszaszaladtak. Ott, ahogy mindez eszembe jutott, nem tudtam többé aludni. Duli Péterre gondoltam, akiről azt mondják, hogy táltos.

- Az a.

- Hát el is indultam hozzá, mihelyest megvirradott. Beszélem neki az ügyet. Meghallgat szó nélkül. Aztán azt mondja: hát minek beszéli ezt kend nekem? Azért, felelem, mert azt mondják, hogy te táltos vagy. Hát azt mondja, igaz, hogy táltos vagyok, mert foggal jöttem a világra. De én bizony semmi kincsről nem tudok. Neked adnám felit - mondom -, ha hozzájuttatnál. Kis üdeig csak nézett maga elé a földre, aztán azt mondja: hát próbálja meg kend: csináljon fehér szurokból meg fekete szurokból meg fehér viaszkból gyertyát. Tegyen bele tömjént is. Aztán ássa el a keresztútra. Legyen az ott hét nap, hét éjjel. Akkor vegye kend elő. Menjen vele az erdőbe. Vágjon ott egy töről, egy ágról való idei mogyoróvesszőt egy metszéssel. Szólítsa magához a kutyáját. Aztán menjen oda, ahol a kincset gondolja. Imádkozzék ott hét miatyánkot, hét üdvözetet. Aztán mondja a vesszőknek ezt: megátkozlak titeket vesszők, hogy arra forduljatok, amerre a kincs legyen! Megátkozlak titeket tisztátalan lelkek, hogy az elrejtett kincstől eltávozzatok, hogy azt se feljebb, se lejjebb ne vigyétek, hanem nékem fölvenni engedjétek, hogy a mi urunk Istenünk dicsőségére, árváknak, szegényeknek gyámolítására élhessek vele! - Mikor aztán a vesszők arra fordulnak, amerre a kincs van, csak induljon el az égő gyertyával. Ahol a kincs van, ott elalszik a gyertya. Ott újra átkozza meg a vesszőket. Aztán, ha a szikla meg nem nyílik, akkor ásson lefelé. Hanem arra vigyázzon, hogy bele ne nézzen a gödörbe. Arra való a kutya, hogy az nézzen bele elébb. Mert ha kigyelmed néz bele elébb, akkor a gonoszon nem lesz hatalma. No, így is cselekedtem. Megvettem a gyertyának valókat alku nélkül. Mert igaz ni: azt is mondta a táltos, hogy azon az áron vegyek meg mindent, amint elsőbben tartják. Aztán megcsináltam a gyertyát. Újhold után való pénteken kimentem az erdőre, a kösziklához. Levágtam a vesszőket. Rájuk olvastam. Hát kisvártatva meg is mozdultak. Csak az volt a baj, hogy a kutyám nem akart belenézni a gödörbe. Nem, a fene ette volna meg, akármit csináltam vele! Rajtam meg már csurgott a hideg verejték is attól féltemben, hogy bele találok a gödörbe pillantani - hát inkább abbahagytam az ásást.

A parázsra méházott. Nem szólt többet.

Mi is hallgattunk.

Az akolból egy-egy csöndes bé hang hallatszott. Úgy egy negyedóra múlva megcsóválja a fejét a cigány:

- Hogy a Devla verje meg azt a kutyát!

A TÁLTÓSEMBER

A mi táltosunk magas, hajlott, fekete ember. Az egész Duli-had olyan szálas, mint ő volna, ha kifeszítené a mellét. De ő már ezt nem teszi többé. Olyan, mint a szomorúfűzfá. Különbözik ahány táltost ismertem, az mind olyan sötét magánakvaló volt. Nem is csodálom: aki véletlenül foggal születik, annak az élete mindig felhős. Már az anyja is szomorúan rejtegeti, takargatja: meg ne tudják, hogy foggal született. Ha megtudnák, akkor a hetedik esztendejében eljőnnének érte a *rosszak*, és elragadnák.

Később már tudhatja mindenki.

De micsoda elkeserítő valami az, hogy mindig a föld alatt rejlő kincsekért zaklatják:

- Mondjál, Péter, kincset! Neked tudnod kell, mi hol rejtőzik? Mondd meg: bizonyisten nem adom tovább.

A gyerektársai is egyre a lidérceket, ördögöket kérdezik, meg hogy kik a boszorkányok a faluban? Majd meg azt, hogy mikor küzd meg a tüzes bikával? Meg aztán, hogy kitanulja-e a garabonciásságot, vagy pedig *látó* lesz?

A táltosgyerek lelke lassankint megmagánosodik, mint a sziget a tengeren.

Nem érti a világot.

A világ sem érti őt.

Csősz vagy pásztor lesz belőle. Az örökös magánvalóság elmélkedésre szoktatja. A szemében valami sötét mélység keletkezik, a szemöldökei összeereszkednek. Mikorra pedig megöregszik, a puszták komor filozófusává válik, aki elől a palánk mellé húzódnak a gyerekek, s akit csak éjnek idején keresnek meg olykor a lakatnyitó fű iránt érdeklődő pásztorok, vagy a vidéken lakó javasasszonyok, akik igézetekről való imádságok felől tudakozódnak.

De hát a mi Duli Péterünk nem öreg még, és sajnálkozással gondolom, hogy nem is öregszik meg soha. Ma is ím, hogy nehéz ballagással láttam őt előválni az országút akácfái közül, arra gondoltam, hogy nem lát ez több golyát a jámbor.

Lassan jött, szinte vánszorogva, mintha az a fakó megsárgult szűr ólomból volna rajta. A csizmáját az országút pora csaknem térdig belepte. A botja is poros. Az arca beszáradt. A szeme még mélyebben sötétlik, mint máskor. A hídon megállott és köhécselt. A nehéz köhögést nézni is szenvedés. Az olyan pergamen színű arc az őszi levélre emlékeztet, amely a szélnek már az első leheletétől elválk és aláhull.

A kocsma körül íme búcsús sereg rajzik. A kopott fakeresztet meg a három fakó lobogót hozzátámasztották a kocsma falához. Úgy látszik, már visszaúton járnak, mert némelyiknek virágos bot van a kezében; az asszonyoknak meg újdonszerű olvasók és füzéres mézeskalácsok piroslanak a nyakukon. Három ernyős kocsi is van velük. Azok most az udvaron állanak. A lovak éhesen szénáznak a rúd mellett. Az egyik kocsiból vánkösök csücske kéklik kifelé. Abban egy beteg ember járta meg a fekete Szűz Mária útját. Ím, ott van ő maga is: a tavaszi nap verőfényében üldögél a subán, a fal mellett. Szürke fejű, sápadt, kedvetlen ember. A szakálla az álla alatt mint a seprő. Hasonlítana a tigrishez szegény, de persze csak az elaggott, erejefogyott tigrishez lehetne őt hasonlítani, ha ugyan valaki az efféle hasonlításokban kedvét lelné. A nyakán barna faolvasó, amelyen fényes a réz-Krisztus és vörösek a miatyánk. Szóval, rendes búcsújáró ember most a beteg, és bizonyára meg is érdemli a búcsúból eredő lelki és testi jutalmakat.

A többi búcsús vidáman sűrög-förög az ivóban meg az udvaron. Az előénekes asszony - egy élemedett korú, indigókék szoknyás, görhes teremtés - egyszer csak előkanyarodik az ivóból, és elhagyja az egyik tutyiját. Persze csak akkor veszi észre, mikor már félmeztláb egynéhányat lépett az öreg tigris felé. A kocsi árnyékában egy legény diskurál az egyik búcsús lánnyal. Látja az asszonyt és látja a tutyit, de nem veszi föl.

- Óh, hogy a fene... - fakadt ki az asszony.

A beteg tigris mindezzel nem törődik. A napsugár ráhull. Jólesik neki. Egyszer fölemeli a kezét, és átnéz rajta. Azután bágyadtan lebocsátja és köhécsel.

Duli Péter látta a búcsúsokat. Talán a ruhájok meg a kocsijok után ítélve, meg is mondta volna, hová valók. De ismerni nem ismerte egyiket se.

Megállott és nézte őket.

Talán nem is azért állott meg, ki tudná bizonyosan?

De hát megállott.

Figyelmét a napon melegedő ember vonta magára: egy öreg búcsús, aki tikácsol, és sovány, sárga és erejefogyott, mint ő!

Odalépett hozzá és ő is köhécselt. Aztán az ujját a kalapjához emelintette.

- Aggyisten - mondotta azon a száraz, elfásult hangon, amelyen ő szokott beszélni, és amely alig több a suttogásnál.

- Aggyisten - felelt az ülő hasonló suttintással.

Duli Péter előre támasztotta a botját, és rányugaszkodott.

- Hová valók? - kérdezte.

- Fürjesre - felelt amaz.

És nyitva hagyta a száját, hogy könnyebben levegőzzön.

- Búcsún voltak?

- Ott.

- Kend is beteg, látom.

Szárazbaj fogyaszt - felelt amaz a fejét lehajtva.

- Engem is.

Az ülő öreg fölemelte a fejét:

- Gyógyítod?

- Most jövök a doktortul.

- Mit mondott?

- Gőzöljek.

- Mivel?

- Törpetyinnel.

Elhallgattak.

Mind a kettő úgy megfáradt ebben a beszédben, mint aki a hegy meredekén haladva megáll, hogy levegőzzön.

Az előénekes asszony eközben megtalálta a tutyiját, és háttal a kocsikerékhez támaszkodik: fölhúzza.

Hogy ez megtörtént, elégedetten pillantott széjjel, s részeg mozdulatokkal odavitte a csupanyak pálinkásüveget a betegnek.

- Igyék kend - mondotta jószívüem -, melegítse föl vele a mejjit.

A beteg elvette az üveget. De nem ivott mingyárt, csak tartotta; mintha azon gondolkozna, hogy igyon-e, vagy ne igyon.

Az asszony visszafordult, és nekitolakodott előbb az egyik ajtófélfának, aztán meg a másiknak, míg végre sikerült beirányozódni újra a kocsmába.

Az öreg fölemelte akkor az pálinkásüveget. Nyelt egy kortyot. Aztán fölnyújtotta Duli Péternek.

- Nem iszok - sepegte az, a fejét rázva -, soha nem ittam.

- Hát mivel élsz? - kérdezte a beteg, fölemelve az arcát.

- Tejjel - felelte röviden Duli Péter.

Megint elhallgattak.

A kocsmában az egyik búcsús az üveggel erősen kopogva sürgette a kocsmárost. Az udvarban a hamvas-ló fölnyiharászott, mintha zabot látna. A beteg fölemelte a csupanyak üveget, és inkább csorgatva, mint ivogatva, fenékig kiüresítette.

Duli Péter nem nézett oda. Maga elé merengett a semmibe, és talán nem is az öregnek, hanem csak úgy magának mondta:

- Nincs gyógyulás, csak a föld...

A másik nem felelt. Félig behunyt szemmel nézett maga elé, mint aki valami dallamra gondolt, amit elfelejtett, de neki kedves az mégis. Ő azonban bizonyára nem dallamra gondolt, hanem azt a jóérzést élvezte, ami a tutyis asszony szerint az ember mejjit fölmelegíti.

MEGTÉRÉS

A juhok a szőlőhegy alatt legelnek. Az öreg Kömpe a domb tetején hever a napon. Pedig erősen tűz a nap, olyan erősen, hogy a gólyaorrú fű megkunkorodik, mint a dugóhúzó, s a fűkalászok zizegnek a forráságban, mintha égnének.

A juhok lomhán legelnek. A szamár a farkát himbálva méláz. A kutya arasznyira kinyújtott nyelvvel ül a gazdája mellett, és egy magasan kóválygó héját kísér a szemével.

De íme, oldalt fordul a Burkus kutya, és csahint. Kömpe megérti ebből, hogy valaki jön. Felkönyököl és arra néz, amerre a kutya.

Hát Duli Péter az, aki jön.

Más talán meg sem ismerné ilyen messziről, de Kömpe megismeri. No, nem kíváncsi rá. Ha éppen nézi is, az csak azért van, mert más egyéb látnivaló nem akad. A mozgó ember mindig érdekes látnivaló annak, akinek semmi dolga nincsen. Ki jár erre? Hova megy? Mit visz?

De nini, egyenesen arra tart Duli Péter.

Vajon mit akar?

Kömpe átkulcsolta a kezét a két térdén, úgy várta.

Mert összeharagudtak ők ezelőtt három esztendővel. Kömpe akkoriban kincsről álmódott. Egy öreg cigányasszonyt látott álmában, ahogy az egy kakason lovagolt, és azt mondta Kömpének:

- Ne aludjál, kelj fel: fogd az ásót, áss itt meg itt.

Kömpe azonban tovább aludt, gondolta, vár az a kincs reggelig.

Reggelre elfelejtette, hol ásson.

- Se baj - gondolta -, majd rásegít Duli.

El is ment a szőlőbe Dulihoz -, mert Duli Péter ott lakik: csősz. Hát lám, tagadta Duli, hogy ő nem tudja a kincset.

Tagadta.

Ezt nem gondolta volna Kömpe. Minek az ilyet tagadni!? Összeveszhetett volna vele, de mit kezdjen egy nyavalyás emberrel!? Hát csak egy pár istennyilát csapott hozzá, meg a kutyáját rúgta fel kimenet. Attól az órától azonban nem látták egymást, ha nézték is.

Duli Péter megállt a juhász előtt, és kezét a kalapja széléhez értette:

- Aggyisten - susogta azon a hangon, amelyen a mellbajosok szoktak beszélni.

Kömpe nem nézett rá: egy kóródarabbal tisztogatta a pipáját. Olyan gondosan tisztogatta, mintha annál fontosabb dolga nem volna az életében. Mindamellettt ő is fölemelintette a kezét a kalapjához. Lehetett azt a mozdulatot köszöntésnek is tekinteni, kalapigazításnak is. Köszöntésnek volt annyi, Duli nem fordulhatott vissza; amennyiben meg kalapigazítás volt, Duli megértette belőle, hogy ha valamit akar, előbb a tisztességesen kell igazítania.

Azonban Duli a várt nyilatkozatok helyett lehajlott és - a Kömpe vállát megérintette:

- Kömpe bácsi, küldjön kend be az anyámért!

Kömpe erre nagylássa fölemelte az arcát. Hogy ez a rideg ember az anyjáért küld! Nem látta ez az anyját, ki tudja mióta!

Amaz tovább susogott:

- Küldje be kend a bojtárt a faluba. Gyűjjön ki, mert én még ma meghalok.

Hogy ezt elsusogta, ott állt még egy percet. Talán arra várt, hogy Kömpe feleljen. Aztán, hogy Kömpe nem felelt, csöndesen megfordult, és elindult lassú, fáradt ballagással vissza, a szőlők és gyümölcsfák között.

Kömpe utánabámult.

Ejnye, de furcsa beszéd volt ez.

- No, csakugyan táltos!

Elöl is, hátul is vakart egyet a fején. Ránézett a subájára, úgy nézett rá, mintha most látná először. Fölvette a gyepről. Odavitte a szamarához és rávetette. Azután a lábát tette át a számaron és nagyot indított rajta a kankalékos bottal hátulról.

A szamár egy rövid ugrással megindult. A Burkus utána.

A kankalékos bot most a Burkusra puffant.

Burkus megértette. Visszakullogott a dombra. Lekutyorodott. Még egyet pillantott a gazdája után, aztán vigyázott, fölemelt fővel vigyázott, mint valami generális.

Nem tellett belé fél óra, Kömpe újra megjelent. Valami nyolcvan juhot terelt maga előtt. A Burkus kutya eléje futott és összeugatta az oldalt megszéledett bürgéket.

Kömpe újra letelepedett a dombra, és átkulcsolta a térdét. Az út felé fordultan ült. Egy darabig mozdulatlanul ült, mint ahogy a faragott kövek ülnek a báró udvarán, aztán elővonta a pipáját. Megtömte és kicsiholt. S mintha a pipájával is nézne, merőn arra tartotta, amerről várt.

Úgy egy óra múlva csakugyan meg is jelent egy gomolygó sárga porfelleg a távolba mélyedő mezei úton, s a fellegből elővált egy kocsí. Sebesen közeledett. Zörgött és zötyögött a göröngyös úton. Elöl két férfi: hátul két asszony; a saroglyában a Csicsa bojtár.

Hogy ím az egyik asszony az ég felé terjegette a két kezét, és a jajgatása átszállott a mezőn, Kömpe nem nézhette azt: közibe dobta a botját a birkáknak - minek dugják össze a fejüket: legeljenek, az ebadtát!

Aztán a botjára támaszkodva nézte, hogyan szállanak le a kocsiról, és sietnek föl a szőlők közé.

Tíz perc se tellett belé: az egyik férfi újra megjelent. Csicsa bojtár is vele jött. A kocsí egy perc múlva újra zötyögött visszafelé.

- A papér mönnek - mormogta Kömpe Ádám.

- Ha addig meghalna - folytatta tünődve -, de nem hal meg. Addig nem halhat meg - szólt mély meggyőződéssel -, míg rá nem adják az utolsó kenyőcsöt, vagy mi az Isten csudája, uram bocsá!

Egydarabig gondolkozott, hogy kenyőcs-e az csakugyan, amit a pap hoz, aztán rábólintott:

- Kenyőcs az mégis, mert kenyik vele az embőrt, valami szent kenyőcs.

A papot sokára tudták előkeríteni, legalább Kömpének úgy tetszett, hogy soká jön a tisztölendő. De végre előrobogott az is. Fehér ing volt rajta meg kék általvető. A Csicsa meg a másik Duli hajadonfővel ült az előülésen.

Kömpe levette a kalapját.

- No, most le köll térbetyúni - mormogta.

És letérdepelt.

Imádkozni is akart, de nem tudta, mit kell. Csak sóhajtozott, fohászkodott, motyogott össze-vissza:

- Óh, uram, Jézus, Boldogságos Szűz anyám...

A csengettyű végigcsilingelt a szőlőbokrok között. Egyre halkabban szólt. Utoljára nem lehetett megkülönböztetni: szűnyogdöngés-e vagy csengettyűszó.

A nap eközben alászállott. A fakó vén samár rá-ránézett a gazdájára, mintha kérdezné, hogy itt lepje-e a harmat a juhokat? De Kömpe mély eltűnődéssel bámult a hegykapu felé: nem látta sem a napot, sem a samarat.

Valami nagy süket csend ült a mezőn meg a hegyeken. Kömpe nézett és hallgatódzott. De a csőszkunyhó messze volt és ott is bent a hegyvápában.

Mikor aztán a nap lesüllyedt a hegyek közé, Kömpe látta, hogy az egyik lovat kifogják a kocsiból, és valamelyik Duli elnyargal rajta a falu felé.

Kömpe összeterelte a juhokat és megindította. A völgyben sötét füstként szállt fel és terjedt szét az esti homály. A juhok bégve tolakodtak előre. A kaszálóról átszálló görögfü illata összekeveredett a bárányok gyapjúillatával. De Kömpe nem érezte sem az egyiket, sem a másikat: levett kalappal, lehajtott fővel ballagott a juhok után.

ISTEN VELED, GÓLYAMADÁR

Valami különös szomorúság borzong át a lelkemen. Nemcsak a lelkemen: minden fán, minden fűszálon, az egész tájon, még a felhőkön is.

Ez a szomorúság az ősznek a megérzése.

Kertemben már az őszirózsák fehér és lila virágai melengetik az arcukat a nap sugaraiban. A gesztenyefám napról napra halványabb. A gyümölcsfáim is olyanok, mint az öregemberek: egyik, mint a sárga öregember; a másik, mint a piros öregember.

A két gólyánk is elment. Szent István király napján láttam őket utoljára a mezőn. Nem halásztak, csak álltak-álldogáltak elgondolkozva a fűben; ott álltak mind a ketten. A fecskék vidáman csapongtak fölöttük a levegőben. Azok még nem gondoltak akkor az elutazásra.

Furcsa két madárfaj a gólya meg a fecske, hogy tavasszal mindig idejön a másik világrészről; ősszel meg mindig visszatér a másik világrészbe. De ott nem házasodnak, nem raknak fészket és nem költenek, csak itt minálunk.

Melyik hát az igazi hazájok?

A mi magyar hazánk.

Még furcsább, hogy az a két gólya, meg az a pár száz fecske az egész országból csak éppen a mi falunkat szereti. A messze Afrikából ide térnek mindig vissza, ide ám, a mi szegény nádas házaink közé, a mi szegény mezőinkre. Mi van a mi falunkon olyan szeretni való, hogy érdemes érte átrepülni egy egész nagy tengert, meg egy egész nagy országot?

Ahogy ott láttam a mozdulatlanul merengő két gólyát a vörösre aszott mezőn, a húszéves Balla gyerek jutott az eszembe. Azt is így láttam ma állani a kertben. Az ásónyélre támaszkodva állt, és szomorúan nézett maga elé. Mert ő is elköltözik innen.

Szent Mihálykor elviszik. Maga se tudja, hova. Kell a Balla gyerek a császárnak.

No, a mi két gólyánk nem kell a császárnak. De lám, hogy így egybevetem őket, arra gondolok, hogy a válás érzése nem azonos fájdalom-e bennök?

Ahogy a két gólya ott áll egymás mellett, bizonyára így beszélgetnek:

- Öregem - mondja az asszony -, a vízi liliomnak fogytán a virága.

Az ura bólínt erre a fejével csöndesen.

Ismét az asszony szól:

- Mikor indulunk?

- Mikor az utolsó liliom is eltűnik.

- A gyerekek eléggé erősek.

- Megbírnák.

Mind a kettő újra bús elmerengésbe mélyed.

Milyen szomorú tud lenni a madár! Egész testével szomorú.

A minap aztán sok gólyát láttam a magasban. Odafenn kanyarogtak a falu fölött, aztán egyszerűen csak: egyenes az út Délnek!

A fecskék csak tegnap mentek el. Úgy beszéltek meg, hogy a templom tetejéről indulnak, mert ott gyűltek össze.

Töméntelen nagy fekete madárraj volt az ott együtt. A falu csendjében nem hallatszott egyéb, csak az ő csivikelésük-csiripolásuk.

Tanácskoztak, disputáltak.

Vajon min forgott a beszéd? Vezért választottak-e, vagy az út irányát hányták-vetették meg? Rossz hírt kaptak-e Afrikából? Vagy valamelyik más falubeli fecskénépről szavaztak, hogy megvárják-e őket, vagy nélkülök menjenek! - Ki tudná megmondani, ha nem madár?

Fölkerekedtek, egypárszor körülkanyarodtak fenn, mint a búcsúsok. Bizonytal a falura néztek alá a magasból meg a vidékre, aztán elszálltak a messzeségbe.

De hát miért megy el a gólya, miért megy el a fecske, ha a falunkat érzi otthonának?

Óh, bizony, könnyű azt kitalálni: az Úr, aki a gólyának és fecskének is ura, nem itt terít télen asztalt nekik. Elközelget az ősz. Az október hideg leheletétől dermedten hullanak el a bogarak milliói. A december szele kemény kérget fagyaszt a vizekre, s a téli ég felhői hóval borítják be a mezőket.

Miből éljen akkor a szegény gólya meg a szegény fecske? Éhen halna meg itt az istenadta valamennyi.

Ma már nincs se fecske, se gólya. Talán éppen most repülnek fenn a szédítő magasságban a tenger fölött és a tenger felhői fölött. Talán éppen most kiáltja egyik gólyafiú:

- Anyácskám, elfáradtam!

- Terjeszd ki a szárnyadat - feleli bizonytal az anyja.

S megszűnik a szárnyak levegővérese. Az egész gólyacsoport kiterjesztett szárnyal leng a levegőben.

A MEZSGYEKŐ

Valami vándorlegény leült az út mellett a kőre. A mezsgyekő az, amely elválasztja Fodorék földjét a Keviék földjétől. Ezt a vándor nem tudja. Ha tudná is, nem bánná. A kő alatt vélhetőleg a vakondok ásott, mert ahogy a kódorgó ráül, a kő meghanyatlik. No, ezzel magára is vonja a vándorlegény figyelmét. Nem lehetlen, hogy kincs van alatta.

Fölkel.

Egyet fordít a kövön. A helyét megpiszkálja-szurkálja a botjával.

Nincs ott egyéb, csak egy pár lapuló bogár.

Tovább ballag.

A kő ottmarad, ahová elmozdította: másfél arasznyira az előbbi helyétől. Jön az őszi eső: ágyat ázalít a kőnek a földbe. Jön a tél: megsüllyeszti.

Az első szép tavaszi napon megjelenik Kevi Imre. Beleereszti az ekéjét a kőnél a földbe, és szánt. Kijön Fodor András is. Az, ahogy beletaszítja az ekét a földbe, megrántja a lovát.

- Hó!

A szeme a kőre mered. Összerántja a szemöldökét. Megnézi a követ jobbról is, balról is, és azt mondja:

- Hm!

Ránéz a szomszéd földjére, aztán a magáét méri végig egy gondolkodó tekintettel. A kezét csípőre teszi. A fejét megcsóválja:

- No lám!

Fogja az ostor nyelet. Végigméricskéli a két földnek a szélét. Hangosan számlál. A végén újra megrázza a fejét és elkeseredetten káromkodik.

A Kevi gyerek látja mindezt a földnek a túlsó végéről. Látja a méréseket, a fejcsóválásokat, még a káromkodást is látja. Alig is várja, hogy visszaérkezzék. Kifordítja az ekét a földből, és odaballag Fodorhoz.

- Aggyisten, Fodor bácsi.

- Aggyisten - feleli Fodor félvállról, komoran.

- Mi a baj?

- Hogy mi a baj? Hát hogy mi a baj?

És komor gyanúval néz a fiúra.

- Hát látod ezt a mezsgyeküvet?

- Látom; honne látnám.

- Hát azt látod-e, hogy egy borozdával errébb van?

- Bizony, azt nem látom.

- Nem látod? No, a veszett kutya rézangyalát, majd meglátod, ha nem látod, te is meg valamennyien.

S kirántja az ekéjét a földből; ráveti a szűrét az ekegerendelyre. A lovát visszafordítja. Dühösen ráhurran:

- Gyü!

A délutáni órákban ötödmagával tért vissza a földre.

A községi láncsal megmérték a Keviek földjét is, a Fodorét is. Hogy a fiatal Kevi egy barázdát elszántott a Fodor földjéből, az olyan vakmerő zsványság, aminőre ember a mi falunkban nem emlékezik. Hát még a mezsgyekő elmozdítása!

Künn voltak Keviek is: az öreg Kevi, a Pál, meg az Imre. Köszöntek a Fodor-hadnak. Azok is visszaköszöntek, de kezet nem fogták egymással.

A láncot aztán most a két Kevi vette át: megmérték két földnek a szélét, először jobbról balra, aztán balról jobbfelé. Hát a kő csakugyan nincs a helyén! Valaki odábbtette, az bizonyos.

- Valaki... - hördült meg Fodor.

Kevi Pál megrándult:

- Csak nem gondolja kend, hogy...

- Én nem gondolok semmit, de mozdulhat-e mezsgyekő magától?

S körülnézett. A bíró, a két esküdt csak némán és komolyan szívogetta a pipáját.

Az öreg Kevi is megszólalt:

- Böcsületbe fehéredett meg az én hajam. A fiaim se koptatták a tömlöc küszöbit...

Fodor Andrással azonban nem lehetett már okosan beszélni. Az arca vörös volt, a szeme vérben forgott.

Kevi Pálnak is a fejébe gyülekezett a vére: visszacsapott a szóval.

Utoljára aztán az lett a beszéd vége, hogy Kevi Pál megrohanta Fodort és torkon ragadta. Bizony, ha beléjük nem kapaszkodik az a sok ember ottan, hát vért iszik a föld.

Attól fogva Keviek nem látták meg Fodorékat, se Fodorék Keviéket.

Hát ebben nincs is semmi különös. Az ember megbocsáthat a tolvajának, rágalmazójának, gyilkosának is: de annak, aki egy barázda földet elszánt tőle, meg nem bocsáthat. Én is úgy véltem, hogy ebben az ügyben a harag érhető és megváltozhatatlan; csak azt sajnáltam, hogy a Fodorék Lidije meg a Keviek Imréje szomorú.

Az Imre már iskolásgyerek korában figyelmes volt a Lidi iránt. Megverte azokat, akik Lidit csúfolták. Lidit a *tutorica* szóval csúfolták, mert a *k* hangot nem tudta kiejteni. Ma is elhibázza, ha nem vigyáz, pedig ma már tizenhat éves viruló leány. Az arcában talán ma is ettől van az a félnék szelídség. Pedig csinos leány. Igaz, hogy szépen is járatják Fodorék. Egyetlen gyerek. Szökébb a többinél. A szeme kék, mint nálunk majdnem minden nőé. Karcsú. A járásában van valami kedves himbálódzás.

A télen egyszer az ablakom alatt találkoztak. Lidi körülpillantott, hogy jár-e valaki az utcán? Nem járt senki. Megállott egy szóra az Imrével. Kezet is fogtak. Imre a tenyerébe vette a Lidi kezét, és leheletével melengette.

Március elején egy csomó hóvirággal tért haza Imre az erdőből. A kalapja fehérlett, hogy körülrakta vele. A kocsmáros a kapuban állott: megszólította Imrét, hogy adjon a virágból.

Imre azt felelte:

- Nem adok én ebből, Kóbi, száz forintért se!

Este az édesanyámnak hozott Lidi egy csokor hóvirágot.

A barázdapör után a Lidi szeme napokig vörös volt. Imre meg úgy járt, mint a komor bika, mikor öklelni készül.

Néhány hétre rá egy este Keviek a vetéstől tértek haza. Lidi akkor ment a kútra vízért. Imre visszamaradt. Láttam, hogy a kúthoz megy: fölhúzza a vödört. Lidi pedig megmeríti abban a korsóját.

Kevi Pál visszapillantott. Megállt. Megvárta az öccsét. Mikor az odaérkezett, megfordította az ostor nyelet és fenyegetően tartotta a kezében. Imre azonban kifeszítette a mellét, és a nyakát megszegte; dacosan állott szembe a bátyjával. Szinte hallottam, ahogy azt mondja:

- Lássuk, no!

Kevi Péter leeresztette az ostort. Egymás mellett ballagtak tovább, hazafelé.

Azután csak augusztusban láttam megint együtt Lidit meg Imrét. A Fodorék kertje végén állottak az öreg girbegörbe ágú barackfa alatt. A hold a sövényre süttött meg rájuk. Imrének a kezében fehér zsebkendő volt, a Lidi zsebkendője. De nem a maga szemét törülgette vele, hanem a Lidiét. A mellére ölelte a leányt és úgy beszélt hozzá valamit, tudom is én, hogy mit?

Nem sokkal utána egy reggel az a hír futotta be a falut, hogy az Imre gyerek világgá ment. A hír majdcsaknem igaz volt. Az öreg Keviné eljött az anyámhoz panaszkodni, sírdogálni. A fia reggel tarisznyát vetett a vállára. Azt gondolták, hogy a szőlőbe megy. A falu végéről izente vissza a sánta Gál gyerektől, hogy ne várják többet vissza: beáll katonának.

- De hiszen - mondom én -, nem vették be a sorozáson.

- Nem ám, de nem azért, mintha hiba volt volna benne, hanem azért, lelkem, mert a cigány-asszony valami gyökeret itatott vele, amitől szívdobogást kapott. Jaj lelkem, úgy elgyöngült attól a fiam, hogy alig tudott bemenni a sorozó urakhoz. Azt kellett ott mondania, hogy szívbajos. Azt is mondta. Megszabadult örökre. Most meg itt van: maga megy el.

- De hát mi oka volt erre?

- A jó Isten tudja - felelte Keviné egy kék vászonzsebkendővel törülgetve harmatos orcáját -, mink, lelkem, egy rossz szóval se bántottuk. Még hogy olyan betegforma volt, a minap azt kérdeztem tőle, ne csináljak-e egy kis gyöngecsirkét urasan, vagy pedig nyárson pirítva? De az se kellett neki.

Egy hét múlva visszakerült az Imre. Nem vették be, meg se vizsgálták. Azt mondták neki, hogy ha katona akar lenni, hát vizsgálta meg előbb az elméjét.

Lidivel aztán nem tudom, összejöttek-e még néha, vagy sem. Külön-külön láttam őket gyakorta, de együtt soha.

Ma, hogy az októberi szép nap kicsalt a szabadba, olyan jelenetnek voltam a szemtanúja, amit a téli beszélgetések között sokáig fognak emlegetni a faluban.

A dombon álltam és néztem az ősznek sárga-vörös színtarkaságát. Néhány száz lépésnyire tőlem a Papdűlön a Sárközi cigány vetett vályogot Fodornak. Fodor András most ott tölti az egész napját. Pipázgat a cigány mellett és hallgatja a hazudozásait. A cigány szorgalmasan rakta a vályogot; Fodor ott állt, és ott állt mellette az ősz öreg Kevi is.

Ha csak magában állt volna ott az öreg, azt gondoltam volna, hogy vályog kell neki és azért jött ki, hogy a cigánnyal megalkudjon. De nem magában állt ott, hanem Fodor Andrással, meg nem is a cigánnyal beszélgetett, hanem Fodor Andrással.

Hogyan kerültek ők ott össze és hogyan állottak egymással szóba?

Mikor elváltak egymástól, Fodor András belecsapott barátságosan az öreg Kevinek a tenyerébe.

OKTÓBER

Olyan most a mező reggelenkint, mintha gyémántos fátyolrongyokkal volna behullatva. A kis mezei pókok hálói azok. A kis mezei pókok is érzik már a kegyetlen hónapok közeledését: nincs hajlék, nincs kályha, nincs éléstár!

A természetnek nyomorult kis mostohagyermekai érzik a közelgő telet: fölmásznak a legmagasabb fűszálak hegyére, föl a napbanéző fű kék virágaira, a bogáncs borzas fejére, a telegráf-oszlopok hideg porcelángombjaira és ott dermedeznek, töprenkednek, hogyan lehetne menekülni?

A mező csöndes. Sápadt-sárga a fűország. Szomorúság van lenn, meg kétségbeesés. Fenn a felhők magasában panaszosan kiáltó darvak utaznak dél felé. Aki elmehetett, elment; aki el nem ment, mi lesz abból?

Íme, megborzolódik az erdő: suhogva száll át rajta egy láthatatlan óriás. Szárnyának nyomásai alatt meghajlongnak a fák; ruhája végigseprí mező fűszálait. Jön. Ez az északi szél.

A kis pókokat ím reménység eleveníti fel; sietve szönek hosszú, fehér selyemvitorlákat, két-három méter hosszúakat is. És vesd el magad pirinkó teremtvény: a szél erejével ők is égi útra indulnak.

Szegény kis balgák: a szél megkönyörül rajtatok: fölemel és viszen benneteket a madarak országútján, de melyőtök juthat el a messze dél meleg országaiba?

Itt egy fagally, ott egy háztető fogja el a szálló fehér fonadékot. A templomtornya is megakaszt egy párt az útjában, meg a szél is bizony meg-megfárad, és már a szomszéd határban aláhullatja minden pókutasát. Hiába szönek új még új hálót, hiába minden törekvés: az élet nem nyúlhat tovább, csak az első hóharmatig.

Bezzeg ürge úrék szerencsésebb fiai a természetnek: ők tőkepénzesek, hatalmas óriások a szegény pókokhoz képest. A természet ellátta őket ésszel meg erős ásókkal: ők még a nyáron elkészítették a föld alatt a téli meleg vackokat. Az emberek a föld felett gyűjtötték össze a gabonát, ők a föld alatt. Az emberek behúzódnak a hideg elől a náddal fődött kis házakba, ők meg a föld mélyébe ásott, puhára megbélelt vackaikba húzódnak be. Az emberek betömik az ablakokat mohával, ők is betömik a bejáratot mindenféle gazzal. Künn aztán hullhat a hó, tombolhat a tél hideg orkánja, ürgéék rá se hederítenek. Alszanak, beszélgetnek. Meglehet, még mesélgetnek is egymásnak, mint a mi embereink a búbos mellett, csak éppen nem pipáznak a mesehallgatásban.

No, bizonyára jobb a dolguk, mint a cigányoknak. Hej, a szegény cigányok, azok majdcsak nem olyan mostohagyermekai a természetnek, mint a pókok, legyek meg egyéb bogarak. A nyáron csak vígan röpködtek jobbra-balra, de amint az őszi szél végigsüvölt a tarlón, a cigány megborzong belé. A rajkók csak bebújnak a kocsiban vöröslő tetemes dunyha alá - néha tíz is pislog a dunyha alól -, hanem az idősebbek, azok kezüket, lábukat a hónuk alá szívnák, ha lehetne, s a világ minden rongyát magukra kívánják.

- Mit ér az, ha itt-ott akad egy vastag kabát? Vagy a háta lyukas annak, vagy az eleje.

És az átkozott szél egy borsónyi lyukon is be tud furakodni, s a meztelenjét csípi benne a cigánynak.

Node itt a falu: majd ád tüzet az Isten! Az isten ugyanis mindent ád, csak érte kell nyúlni, mikor az emberek nem látják. Hej, de alig verik le a sátorkarókat a faluvégén, ott terem a kisbíró:

- Honnan jöttök? Hová valók vagytok?

A cigányok csupán két helyről szoktak jönni: *onnan* vagy *amonnan*, és hogy hová valók? Hát mindenhová.

A kisbíró szétvetett lábbal áll; mellével a botjára nehezedik, ami szerinte a hatalmat gyakorló méltóságnak állás módja. A pipát hegyesen tartja a foga között, ami meg annak a jele, hogy a vajdát a társadalmi lépcsőn egynehány fokkal maga alatt tudja. A bajuszát otthon kihúzta viasszal; a kalapja hetykén csáléra áll.

- Nem addig van az - magyarázza végigpeslantva a vajdát -, mert az a törvény, hogy ki hova való, ott lakjon.

Hogy erre a vajda megvakaródzik, némi jóindulattal teszi hozzá:

- Lám, a mi cigányunk idevaló, hát itt is lakik.

- Instálom alásan, tekintetes kisbíró úr - mondja a vajda, a süvegét a markában tartva -, hisen éppen oda igyekszünk.

- Hova?

- Ahova valók vagyunk, instálom. Csak éppen egy kicsit megpihenünk, megmelegszünk. A segény rajkók megdeglenek a hidegtől. Nézze kend: mind esseveri a fogát.

Csakugyan ott áll egynehány vacogó félmeztelen rajkó. Egyik az anyja kötényébe burkolódzva, másik az apja rongyos kabátjában.

Azonban, ha a kisbíró szívében meg is áradna az irgalom, az öregbíró rendeletén nem lehet változtatni. A öregbírónak az a rendelete, hogy egy óra múlva nyoma se legyen a cigányoknak a faluvégén. Nem lehet őket túrni. Ha engednek a törvényen, akkor a bakter is lopásra vetemedik.

A cigányok szétverik a tüzet. A sátorfák újra a kocsikra kerülnek, a purdék meg a dunyhák alá. És átvonul a rongyos, didergő karaván a falun. Meg sem állapodnak talán a másik faluig, ahol megint csak addig pihenhettek, míg a kisbíró ki nem ballag a faluvégre.

Eközben a szélnek is élesebb foga nő. Az idő egyszerre megkegyetlenkedik, s a nyomorult cigány nép egy jeges pokol kínjait szenvedni keresztül.

Mivel különb a sorsuk a mezei bogarakénál, amelyek sem a dél melegébe nem tudnak elszállani, sem a föld mélyébe nem tudnak leászkodni? Csak ők a megmondhatóí, hányan mennek pap nélkül a mennyei meleg házába. Mink csak az élőit látjuk, amint kérincselnek, lopkodnak az istenadták.

Az iskolám előtt hajtja el a kisbíró az egész karavánt. Hét rozoga kocsi. Világtalan gebék. A vörös és kék dunyhák alatt göndör kis fekete fejek. Az asszonyokat innen is, onnan is seprűvel hajszoják ki az udvarokból. Egy öreg zöldkendős cigányasszony pipázva visz az ölében egy csokoládé színű csecsemőt. Talán az unokája.

A GYEREKEK

Az iskolám olyan már, mint a zengő méhkas. A pap kihirdette, a kisbíró meg kidobolta, hogy krumpliszedés után senki ne tartsa otthon a gyerekeit, hanem küldje az iskolába.

Hát már hétfőn reggel megkezdődött a bevonulás. A kis fitos orrú, tüskés hajú Tabi Jóska jött elsőnek. Futva jött, mert ez a gyerek mindig fut. A vászontarisznya ide-oda lődörgött az oldalan, úgy meg volt tömve. No, egy nagy birsalma ki is lődült belőle, mikor az árkot átugrotta az iskola előtt.

A többi is csakhamar előtűnt. A falu minden részéből szállingóztak a nagytarisznyás fiúk meg a piroskendős kisleányok. A fakilincs meg-megkattant az utcaajtón, s a Jézus Krisztust a sokféle gyerekhang egymásután dicsérte már a pitarban. Egyiket-másikat már a lépéseiről megismertem. Egy lépés, egy koppanás, egy lépés, egy koppanás; ez a sánta Gál gyerek. De íme, megáll.

- Te - hallom a hangját -, nem téntás a képem?

- De bizony téntás - feleli két gyermekhang is.

- Hol?

- Az orrod tövin.

- Hol?

- Itt la.

Bizonyára a kalamárisal vesződött otthon a jó fiú, s a kalamáris olyan gonosz portéka, hogy vagy feccsen, vagy loccsan, de akármit cselekszenek vele, valamit befeketít.

A többi gyerek pogányul megmosakodottan ül a padokban. A tarisznyák is fehérek. Az iskolában almaillat lengedez.

Az ajtó előtt egy anyának küzdelme hallatszik. Vasné hozza a Rozikáját. A pöttön teremtés most jön először az iskolába. Jaj, micsoda félelmes hely az iskola! Én vagyok félelmes? Nem, hiszen engem ismer: a nyáron a füzek alatt akárhányszor danolt nekem. Maga a hely félelmes, ahonnan gyerektörvények meg csudálatos tudások származnak szét a faluba. Maga a hely félelmes. Az öreg gyerekek különös jelentőséggel emlegetik. S a kicsinyek hallják a beszédet. Isten tudja mit képzelnek el a maguk kis eszével. *Az ábécé, az irka, a tábla, a katekizmus, a feladat* - mindez rejtelmes értelmű szó és mind innenvaló. A nyáron talán fel is kapaszkodott egyszer a Rozi és bekandikált az ablakon! Huh! Micsoda rettenetes hely! Csupa széles pad! A sarokban fekete kétlábú szörnyeteg! A falakon meg mindenféle fekete jegyes papiros! No, meg is ragaszkodik Rozika az ajtófélfában. A kicsike kezek hihetetlen erővel tudnak ragaszkodni.

- Nem, nem! - kiáltozza sírva -, nem megyek!

Ölben hozza be az anyja. Leállítja előttem a földre. A gyerekcsoport a nyakát nyújtogatva neveti. A kis Rozi meg könnyes szemmel, remegve áll az asztal előtt.

- Nem akart bejönni - mondja pihegve az anyja -, sohase láttam ilyet!

- Miért félsz, te Rozika? - mondom az ölembe vonva a szösze, fehérképű lányt -, látod a többi pajtásod milyen vidám. Itt van ám Tabi Jóska is. Gyere ide Jóska!

Intek az anyjának, hogy illanjon el. Hát, el is surran.

A Jóska gyerek megpirosodik a szólításomra, és Rozi mellett terem.

- Mondd meg Rozinak, hogy kell-e itt félni, vagy nem kell?

- Nem kell félni - feleli a gyerek katonásan a szemem közé nézve.

- Ne nekem mondd, fiam, én úgyse félek, hanem ide nézz Rozikára, és úgy beszélj vele, mintha én itt se volnék.

A gyerek erre megfogja Rozinak a baboskék kistréklijét és azt mondja neki:

- Hát mit félsz? Ne félj hát, te tyamár!

S gyöngéden megemeli a leánynak az állacskáját!

S ebben a biztatásban van valami a libalegelő zöldjéből. A kis Rozi rámosolyog a könnyein át a fiúra.

A vak koldusunk is megjön, az agg Váróci Pál. Mintha magát a tél szellemét látnám az ablakon át közeledni. De ő nem jön be. Az Ábris gyerek leülteti a kút mellé, a fatönkre. Az öreg megül ott szinte mozdulatlanul; csak a szellő ha simogatja, lengeti olykor a haját meg a mellére omló fehér szakálát. Az arca mindig az ablak felé van fordulva. Hallgatja, ami kihallatszik. Az Ábris gyerek azért is szokott olyan kiáltozó hangon felelni, mert nemcsak nekem felel.

Olyankor az öreg a fejét még föllebb emeli. Összevont szemöldökkel hallgat. Végül pedig nagyot bólint a fejével, s elmosolyodik.

Harminc-negyven tanítványom szokott lenni, de még most ritkásan ülnek. Egynéhányan a nagyobbak közül csak akkor jönnek be, mikor már az idő megrokkán, s otthon az ő dolgos kezük nélkül is meglehetnek.

De a legjobb tanulóm, a fekete szemű, fekete hajú Istenes fiú, itt van már. Méltóságos komolysággal ül az első pad első helyén. Ez az ő helye már három év óta. Ha ő hiányzik, akkor se merné elfoglalni senki. Innen őrzí, mint valami káplár, az egész iskolát. Ő az én bejövetelemig a rend meg a csend ura; ő a krétának, meg az iskolai szappannak a felelős öre, a fűtés intézője, templomi miniszterelnök, főfő spongyanedvesítő, padlótisztasági biztos és aprópör-intéző. Télen ő van itt legelsőnek és ő megy el legutolsónak. Míg én bent nem vagyok, csak susogva szabad beszélni. A padokon mászkálni, birkózni vagy verekedni az ő jelenlétében lehetetlen. Úgy olvasni meg számolni, mint ő, nem tud senki. Büszke is rá az apja. Nyáron a déli pihenőkön, télen a búbos mellett előre kieszelt számokkal horgolja a fiát. Azok a számok persze leginkább a gabonapiac meg a marhavásárok furfangos számai, és többnyire azon keletkeznek, hogy megcsalhatná-e a zsidó az Imrét, vagy nem csalhatná meg? Az egész családnak ragyog a szeme, mikor az Imre némi gerendanézések után kisüti a kívánt számot. Az apja, meg a sógor sokszor félnapig számították azt babon. Imrének nem kell se bab, se kukorica: kivágja fejből egy perc alatt.

Nem sokkal kevesebb tekintély a Gál gyerek se. Ez sánta szegény, szőke, színtelen arcú, de élénk tekintetű gyerek. Az ő szirmos kisködmöne elmaradhatatlan az iskolából. Ő a középtájon ül, hogy mindenki közel érhesse. Mert ő a fő ceruzafaragó, táblaigazító, lúdtollmetsző, s azonkívül a bodzafapuskának, bűgónak, fakalamárisnak a mestere. Ő tud legjobban kukorikolni. A kutyaugatást meg olyan híven utánozza, hogy a falunak valamennyi kutya felel reá. Az írása is az övé legszebb. A könyvekre meg az írásokra nem is írja más a neveket, csak ő.

Van egy kis cigánygyerekem is: a Sárköziék Lacija. Villogó fekete szemű kis rajkó, az egyetlen cigánycsaládunk fia. Már második éve tanul ez is. Tud is szépen. Apja persze nincs szegénynek, de az öregapja épp úgy szereti, mintha volna. Valahányszor ír otthon a gyerek, a Sárközi cigány mindig ott ül mellette és bámulja nagy fekete szemeivel a neki merőben értelmetlen jegyeket.

- No mi ez? - kérdi, a pipát szájából kiemelve, mikor a gyerek a sor végére ért.

A gyerek olvassa:

- A kutya ugat. A macska nyávog.

- Melyik a kutya?

A gyerek mutatja.

- Melyik a macska?

A gyerek megmutatja.

Az öreg cigány csak nézi, nézi, hogyan lehet azokból a girbegurba húzásokból a kutyát meg a macskát kilátni, de hát persze nem olyan könnyű az, mint a vályogvetés. Mégis, hogy a Lackó kiszalad játszani, odahívja a feleségét, aztán azt mondja az irkára mutatva:

- No nézd, mit tud a Laci: esz a kutya itt, esz meg a macska.

A cigány Lacit különben szeretik az iskolában. Valahányszor az udvarra szabadulnak, Lacit mingyárt szólítják, hogy hegedüljön. Az aztán két kis darab fácskával hegedül és a szájával cincog hozzá. Így néha lakodalmat játszanak a rövid szünetek alatt.

Az uraság szösze Dezső fia is itt van. Szelíd kis kövér gyerek. Az elméje kissé lassú járatú, de amúgy kedves, ártatlan teremtés. Nagy bámulója Istenes Imrének, akit a világ legnagyobb zsenijének tart. A zsebében mindig hoz egy darabka fehér kenyeret. Barnát cserél azon. Milyen jó parasztfiúnak lenni! A parasztfiú mindig barna kenyeret kap otthon, hosszú haját viselhet, nyáron meg járhat mezítláb.

Dezső mellé a csintalan Tót Bandit ültettem. Öklömnyi kis, gömbölyű képű gyerek ez. Mindig zsinegek, gombok, gubacsok meg kavicsok vannak a zsebében. Szilaj, mint a csikó, de persze a körülötte ülő báránnyvérű gyerekek között maga is kénytelen csöndesedni.

Valami tíz leánykám is van. Valamennyi jámbor és szorgalmas. Szeretik magukat piperézni, felvirágozni. Az én asztalomra is hoz hol az egyik, hol a másik egy-egy virágot. Különös, hogy a nőben mindenütt és minden korban megnyilatkozik a virágok szeretete, a maga iránt való gondosság és a mások iránt való figyelem.

Több új tanulóm nem jön. Becsukom a nagy könyvet és végignézek az iskolán. Erre mind megcsendesülnek. Minden gyerek szeme rajtam függ. Mennyi kék szem! Milyen tiszta, igaz, becsületes szemek! Mától kezdve mind az én gyermekem. A lelkük az én fehér papirosom, amit teleírok a tisztességtudásnak és az egymás iránt való testvéri érzésnek jeleivel.

Intek nekik, hogy álljanak fel. Egyszerre fölemelkednek mindnyájan.

- Imádkozunk.

BOGÁR MISKA

Eszembe jut szegény kis Bogár Miska. Komoly kis tömzsök gyerek. Még csak palatáblával jár, de azt akkora vászontarisznyába hordozza, hogy a tábla csaknem a sarkát veri.

Míngyárt az első nap, mikor az iskolába beléptem, az volt az első dolgom, hogy kiválogatom közülük azokat, akik hiányosan részesültek a szappan áldásaiban.

- Menjetek haza, mondjátok meg anyátoknak, hogy ide mosdatlan gyerek nem léphet be. Félóra múlva itt legyetek.

Miska is köztük volt. Komoly fiúcska, nagyfejű és apró szemű kis fekete csemete. A képét csak megmosták otthon, de a keze, lába... Persze, mezítláb járt a nyáron, mint a csirke.

Visszatért csakúgy.

- Még nem vagy tiszta. Mars vissza! - Bandukol szomorúan.

Ismét visszatér.

Néz rám aggodalommal.

Csakolyan.

- Hiszen még mindig nem vagy tiszta!

Sírva fakad. Babszemnyi könnyek csöpögnek a szemepillájáról.

- Nem megy le, mester uram!

Hát aztán hagytam.

Ránéztem olykor és elmosolyodtam magamban:

Piszkos szegény, de azért szeretem.

*

Lehet, hogy majd mink is, mikor a másvilágra kerülünk a Fő-főmester elé, az is visszaküld majd egynéhányszor bennünket, Bogár Miskákat. Végre is azt mondja:

- Piszkos szegény, de azért hát csak maradjon.

TANÁCSKÉRÉS

Éppen kibocsátottam a gyerekeket. Az udvaron összefogózkodtak: mindenik azzal, amelyikkel egy tájon lakik.

- Dicsérjük a Jézust!

S kioszladoztak a kiskapun.

Akkor láttam, hogy a hideg esti homályban egy szűr áll a kapu mellett. A szűrben persze ember is. Várja, míg a gyerekek kivonulnak, hogy aztán bejöhessen.

Istenes Imre volt a szűrben, az idősebbik Istenes Imre, akinek feje annyira hasonlít az uraság szelíd fekete kutyájához. A fején az ünneplős kalapja, a lábán meg az ünneplős csizma. Valami fontos ügy hozhatta.

- Kerüljön kend beljebb.

S az iskolába vezetem.

- Hogy és mint vannak odahaza?

- Köszönöm a kérdésit, mester uram, hála Istennek...

Míg én gyertyát gyújtottam, leült az első pad sarkára, ahol a fia szokott ülni. A vastag tehénszörszűrön bizony nyomni is kellett egyet, hogy beférjen, de aztán úgy ülhetett, mintha karosszékben ülne: egyik könyöke az első padon, a másik a második padon.

- Eső lesz - mondotta -, vagy eső, vagy hó, de mégis inkább eső.

A kalapját oda tette az első padra, ahová a fia szokta az irkáját tenni. Szemébe hulló fekete haját oldalra tolta. Azután látva, hogy én pipára gyújtok, ő is elővette a makráját.

Néhány kérdést intéztem hozzá, hogy mennyi őszt vetett? termett-e bőven kukoricája? jó-e a vize az új kútnak? Azután elhallgattam. Jeleztem ezzel, hogy várom a *panaszt*.

Istenes Imre megsimította a bajuszát, és a csizmájára pislogott.

- Hát az Imre? - kérdezte fölemelve a fejét-, hogy viselkedik tanulás erányába...

- Hát: tudja azt kend, hogy ő a legjobb.

Már két esztendeje hallja ő ezt, de hát hallhatja-e elégszer bárki is a fia dicséretét.

- No - szól derülten a padra nyomintva a tenyerét -, hát éppen azért jöttem.

De mert nem illik, hogy csak úgy röviden elüsse az ember a dolgát, előbb masinát ránt végig a szüre belsején, és rátartja a kialudt pipára. A pipa újra füstöt vet. Belenyomkodja a kisujját, hogy még jobban égjen. Hát jobban is ég az. Most aztán beszél.

- Mert, hogy az éjjel nem tudtam aludni, egyszer csak megszólal ám az anyjuk az ágyban. (Istenes Imre t. i. nem az ágyban alszik, csak úgy a szalmadikón a subába burkolódzva.)
Aszongya:

- Nem alszik kend?

Mondok:

- Nem.

- Hát - aszongya -, mér nem alszik kend?

- Mer nem tudok - mondok.

Aszongya erre:

- Tán valami baja van kendnek, Isten mentsen.

- Nem - mondok -, nincsen semmi bajom.

- Hát - aszongya -, akkor mér nem alszik kend?

- Hát - mondok -, azér, mer nem tudok... - Erre egy kicsit elhallgattunk. Azt gondoltam, hogy már el is aludt. Hát egyszer megint csak megszólal, hogy aszongya:

- A hízóra gondol kend?

- Nem arra gondolok - mondok.

Itt Istenes észrevette, hogy a pipa megint nem füstöl. Hát újra meggyújtotta, miközben tovább beszélt:

- Mert nem eszik az egyik hízóm már két napja, csak álldogál meg hallgat. Mondok, mi a fene lelte ezt a gyszót? Elmentem a kanászér, hogy tegyen vele valamit. Hát az rá is olvasott, meg kifüstölte az ólat. Tíz krajcárt adtam neki. Hát azt mondta, hogy még egy napig vesztegél a gyszó, azután úgy eszik, mint a farkas; vagy pedig megdöglik, ha Isten is úgy akarja.

Istenes Imre nagyot kanyarodott itt a néhai hízóinak történetében, de azután visszatért a feleségéhez.

- Hát - azt mondja -, hogy a hízóra nem gondoltam, azér vót, mert az Imre felől gondolkodtam. Hallod, mondok az asszonynak, Imre forog nekem az eszemben.

- Imre-é? - mondja az anyjuk.

- Ó - mondok.

- Hát aztán mit akar kend Imrével?

- Hogy mit akarok? Semmit - mondok -, csak éppen arra gondolok, hogyan megáldott vele bennünket az Isten.

- Az ám - mondja az anyjukom -, hála Istennek.

Istenes Imrének átszállt a tekintete a falon függő ábécés táblákon, azután a kályha nyitott ajtaján állott meg.

Folytatta:

- Mert hogy Szent István király után való szerdán gabonát vittünk a vásárra, hát lám a zsidó föltesz egy kilót, nem is egy kilót, hanem egy mázsás körtét, melléje meg az aprajából is holmi rezeket. Csak rakosgálja, csak rakosgálja. No, mondok a fiamnak:

- Most nyisd ki a szemed, az árgyelusát.

Istenes eközben elővonta dohányzacskóját és újra pipát tömött. Látszott rajta, hogy a búzaeladás nagy sora neki a nyár történetében. Az én figyelmem azonban már elhagyta Istenes Imrét. Tudtam már, hogy mit akar. A búzaeladás történetébe bele fog szövődni az áldomás története is: hogy mit ettek, mit ittak, mit vettek utána a pénzen, hogyan alkudtak, hogyan nézték meg a szentegyházat, mi a különbség az ottani orgona meg a mienk között - mindez részletesen és találó szavakban szövődik egymásba és skófiom gyanánt csillan meg benne itt-ott az Imre gyerek. Azután megint más dűlőre tér át a beszéd: nem vesz ő azon általutat az igazi céljához, csak tapogat majd szóval, és közben-közben rávizsgálódik majd az arcomra.

Mert beszélni beszélhet az ember akármit, csak bolondot ne mondjon - márpedig úr előtt könnyen rátéved az ember.

Hát mondom, mikor ő a búzaeladást beszélte, már akkor én a jövőendő útjain kísértem az Imrét. Láttam, hogyan ad el egy ökröt Istenes gazda és hogyan ballag az ünneplős parasztruhába öltözött fiúval *dignáziumba*. Itthon mindenki tetszéssel nézte a gyerekeknek a ruháját, a városban külön ruhák is vannak. Idegen és elhagyott egyszerre a kis Imre. Az úri fiúk hátrataszigálják. Fitymált jövevény. Elszorult szívvel vonja meg magát a kevély pávacsirkék között a padban.

- Nini, a paraszt - mondják azok -, milyen hosszú haját eresztett! Talán be akarod fonni, mint a leányok?

A másik meg azt mondja:

- De derék a csizmád! Nem szorítja-e a lábad?

S a másik is szól:

- Az ágyból szoktál-e beleugrani vagy a székről?

Az Imre gyerek elborult arccal megyen haza. Kicsi gyöngye szívét hollók marcangolják. Gyűlöli és szégyelli a haját. A lábán égnek a parasztcsizmák. Legubbad a kis zöld ládájára és a melléből felszakad egy-egy sóhajtás:

- Mért vagyok én paraszt?

Otthon az apja gyémántja volt. Hosszú fekete haját meg-megsimogatták. Csizmáját remekbe csinálta a mi Ádámunk. Ki érdemli meg, ha ő nem? Legjobb tanuló volt. Az apák előtte mondták a fiaiknak:

- Olyan légy, mint Istenes Imre.

A városban ő az utolsó. Ahányszor megszólal, nevetnek rajta. A magazint úgy ejti ki, hogy *bagazium*, a féderveiszről meg azt mondja: *fédörbajsz*. Bolondot fordítanak belőle: még a beteg diák is *prudenciáért* küldi a patikába. És ő megy szívesen. Úgy szeretne valakit szeretni! Nincs hozzá meleg szava senkinek. A tanár is, hogy ijedtében nem tudott felelni, azt mondta neki:

- Kapa való neked, te füles!

Szegény kis mártír! Mennyi tűzpróbán mégy te keresztül, míg annyira megkeményedel, hogy nem serked vér a lelkedből minden kis karcolás után. Apád nem tud erről semmit. Boldog mélézással gondol mindig rád! Úr lesz belőled, ő csak ezt látja; a parasztok köszönni fognak neked és a szolgabíró barátjának nevez. Valaki kérdi:

- Hallja kend, ki az a szép tekintetes úr?

- Hát ki volna: az én fiam.

Egyik hold föld a másik után postázik föl a városba. A kis Imréből nagyobb és nagyobb Imre leszen. Belenövődik mindenféle idegen tudományba, idegen szokásokba. De micsoda szomorú látvány az öreg arcú ifjú, akit a sors elvezetett a mezők békéjéből, s magára hagyott a köves idegenségben. Belekerült az élet zúgó forogtagába, s gyöngye inakkal erőlködik, hogy el ne essen. És nem esik el. A főka eb volt valamikor, s úszóhártyái nőttek. A hegyen álló fának már növendék korában keményedik a dereka. A paraszt fiúcska is megtanulja idővel, milyen nyakkendő való a szmoking mellé és hogyan kell tartani a teáscsészét, mikor állva isszák.

A vén paraszt meglátogatja néha a fiát, s nem véli, hogy pirulva megyen vele az utcán.

Hogy lép az apám, mintha mindig térdig járna a sárban! - gondolja a fiú -, és milyen kacskaringósan, nehézkesen beszél. A haját megereszti, mintha el akarná adni. A bal kezében kenyeret fog evés közben, mintha a kenyér meg a bal kéz együvé tartozna. Végigömlik rajta a hideg, mikor az öreg azt mondja: *fédörbajsz, bagazium*. Ha ezt valaki meghallotta volna.

Átvergődik az élet tavaszán. (Micsoda tavasz az, amelynek nincs virága!) Valahol káplán lesz, vagy orvos, vagy tisztviselő. Az ő arcában is van valami az öreg fekete kutyáéból, csak hogy fiatalabb, a tekintete pedig éles és határozott irányú. Akkor már fölbrednek benne az emberi lélek alvó angyalai: keresi az alkalmat, hogy apját, anyját megbecsülhesse. Az öreg Istenes nehezen mozdul már, de azért egyszer a fiának valamelyik örömnepére fölhasználódik és elmegy. Ifjabbik Istenes Imre az asztalfőre ülteti őt, és azt mondja a barátainak:

- Nézzétek, ez a jó öreg paraszt, ez az én apám!

Haj, de az öreg paraszt már akkor egynéhányszor hanyatt vágódott a síkos parketten! Az asztalnál, hogy az inas kínálta, maga elé vette az egész pecsenyés tálat; az adóról beszélve, *reklamálincs*-adót említett; mikor a mellette levő úr szivarral kínálta, mind a négyet kimarkolta a tárcájából, s mikor az a maga égő szivarját nyújtotta oda, hogy rágyújtson, az öreg boldogan mosolyogva vette azt el, és szívta tovább. Micsoda anekdotákba kerülnek! Mennyire elválasztódnak egymástól!

Az öreg megérzi, hogy a fia nem az ő régi fia, hanem csak egy abból fejlett idegen. A fényes úri szoba zavarja a szemét. Az asztalnál hangzó beszédeknek csak a szavait érti, a velejét nem. Elgondolkozik ott az asztalfőn, hogy volt egy kis fekete hajú fia, a legjobb tanuló az iskolában; hogyan követte az mindig szántásban, vetésben; hányszor gondolta ő: ha ember lesz ebből a gyerekből, ő szánt-vet, az övé lesz minden föld, és ő majd ősz fejjel ballagdál mellette. Vagy talán csak a föld végén üldögél az unokáival, akik koszorút kötnek pipacsból meg lánccvirágból; kergetik a cserebogarat meg a pillangót és minduntalan mondogatják:

- Nagyapó, kedves nagyapó!

Mindez szép és érdemes is rajta elmélkedni. Igaz, hogy az úri szoba is szép, de szebb a mező, a szántóföld, az erdő, az ég, a csönd, az egyszerű élet.

A fiú is elgondolkodik az asztal túlsó végén.

Miről gondolkodik?

Talán éppen arról, amiről az apja.

*

A kályhából kiáramló fény megvilágította a szürös fekete embert; megvilágította derült és bizalmas orcáját. Jóízűen pipázott, és az új csizmát vidáman lógázta.

- Hát bizony: azért jöttem én mester uram, hogy az Imre gyereket, a fiamat... beadnám a tavasszal a városiba.

CSONTTORKÚ EMBER

I.

A tiszteletes, amint megreggelizett, fogja a botját, megyen az aratók után. A nap tüzesen süt. A tiszteletes lekerül az árnyék kedvéért a kocsmá felé.

Hát amint odaér, hallja ám, hogy lármáznak odabenn. Ahogy a részegek lármáznak, mikor már egyik se hallgat a másikra. Az egyik dalolt is. A krinolinban járó fekete báránnyt harsogta, és vagy a botjával vagy az üveggel kopogtatta ki a nóta lépéseit.

- Ez Baczonyi - mondotta a pap.

S összevonta a szemöldökét.

Mert Baczonyi hangját ki lehet ismerni ezer közül is. Olyan hang az, mintha csontkürtből jönne. Mikor ő rákezd a zsoldárt a kóruson, ha százezer ember áll is odalenn, mind tisztán megérti, s kihallatszik a hangja valamennyi közül.

A pap belökte a kocsmá ajtaját és megállott. Szétnézett, mint a haragos ítélet a devernyázó társaságon. A falunak öt legmódosabb embere dülöngélt ott az asztal körül. Balogh, a pocakos Fodor, Disznós-Kovács Pál, Réti János meg Baczonyi. Az asztalon boros- meg pálinkás-üvegek, szivarok, pipák. A pap azt is meglátta, hogy Baczonyi lehúzódott a nagy x lábú asztal alá.

A pap megjelenése úgy hatott rájuk, mint a hideg szél. Elcsöndesedtek, kijózanodtak.

Mert fene ember volt az öreg pap! Ő nevelte a falunk felét, a kálvinista felét. Jó szóval, kemény beszéddel, mikor melyik kellett. A legvastagabb bajszú ember is úgy állott előtte, mint a gyerekek.

- Hát ti - dördült rájuk a pap -, így csúfítjátok ezt a szép napot! Az egész falu künn a munkában verejtékezik: apraja-nagyja ott gyűjti az Isten áldását a földeken. Nektek legtöbb jutott, ugye? Megérdemlitek-e az Istentől? Feleljen meg rá kinek-kinek a lelke! De legalább ebben a munkaidőben, mikor a szegénység izzadva fárad minden falat kenyérért, ne okozzatok botránkozást! Takarodjatok innen.

A négy ember fogta a botját, kalapját, és tántorogva, de szótlánul távozott.

Baczonyi kuksolt az asztal alatt.

A pap megvárta, míg amazok kívül kerülnek. Akkor aztán leszólt a rejtőzöhöz:

- Baczonyi, gyere elő!

Baczonyi kimászik nagypirosan az asztal alól. Fekete szőrös feje szinte izzott a szégyentől. Nem mertte fölemelni a szemét, csak állott alázatosan, mint a tetten kapott gyerekek, aki várja a büntetést.

- Gyere utánam!

A pap megindult vissza hazafelé.

Baczonyi a kalapját a kezében lógatva kullogott utána csöndesen.

Mikor a kapuhoz értek, a pap hátra se pillantott, csak átlépett a küszöbön, és bevonta maga után az utcaajtót.

Baczonyi megállt. Kint rekedt. Hogy a pap becsukta az ajtót, nem merte kinyitni. Csak állt ott bután és aggodalmasan.

És várakozott.

A nap a fejére sütött. De ő nem érezte.

- Te korhely - motyogta magában -, te ilyen-olyan!... Jó feleséged!... tízéves szép kis leányod!... a fiad is maholnap legény!... házat is adott az Isten, te korhely gazember!... te-te-te semmirevaló.

Így motyogott, morgott magában a fekete hajú, csonttorkú ember. Elmondta előre a reá váró prédikációt a kapu előtt, csak akkor szünetelt benne, mikor a papházban valamelyik ajtó megnyílt, s lépések hallatszottak a folyosón.

Azonban a pap se ki nem szólott, se ki nem izent.

S Baczonyi még talán most is ott állana, ha meg nem pillantja egyszer a papot a deszkahasadékán át, amint az a kerten által megindul, s rátér a dombra kanyarodó gyalogútra, amely a szomszéd faluba viszen.

Baczonyi fölélegzett. Fejére igazította a kalapját és csöndesen hazakullogott.

II.

Az egyik télen Szanyi Péter becsületes özvegyember házastársul szemelte ki magának Kónyi Nagy Juliannát, becsületes hajadont, ez idő szerint cselédi állapotban szolgáló leányzót a nagytiszteletű lelkész úr házábanál.

Farkas Bálint volt pedig az egyik kérő, a másik Baczonyi.

A pap már tudta, hogy jönnek. Borral és kaláccsal várta őket. Mert árva volt a leány, s ő bocsátotta férjhez a szülők helyett.

A bor piros volt, s üvegcancsóban állott az asztalon. Ahogy a téli nap rásütött, gránát-színpirossá vált annak az árnyéka is.

- Az Isten engedje - mondotta az öreg pap a poharát fölemelve -, hogy ennek a házasságnak minden boldog reménye megvalósuljon.

Koccintott és ivott.

Baczonyi is koccintott, de letette a poharát, anélkül, hogy ivott volna.

- Hát te mért nem iszol? - szólt az öreg pap jókedvűen.

- Fogadásom tiltja - felelte Baczonyi elvörösödve.

Rágyújtott a szivarra, amellyel a pap megkínálta. Ügyetlenül gyújtott rá és ügyetlenül is tartotta a kezében.

- Fogadásod? Mikor fogadtál te effélét? Én erről nem is tudok.

- Harmadéve - felelte Baczonyi -, itt, a tiszteletes uram kapuja előtt.

- Az én kapum előtt?

- Mikor kizavart bennünket tiszteletes uram a kocsmából. Harmadéve, nem tetszik már tudni?

- Nem én, fiam - felelte a pap- -, sokszor zavartam én ki onnan embert, nem tartottam számon, mikor melyiket. Hiszen tudod, hogy a kocsmáros emiatt költözött el a faluból.

- Hát - mondja Baczonyi fölmelegedve -, ha el is felejtette tiszteletes uram, én nem felejtettem el. Mert én annak a napnak köszönhetem minden vagyonomat, minden szerencsémét. Mer lássa, tiszteletes uram, hogy engem maga után szólított, itt vártam én a kapu előtt a pirongatást. De hogy kívül felejtett, felgondoltam abban az egy órában minden dolgomat, minden állapotomat. Ami örökségem maradt az apámtól, már akkor adósságot ittam rája. Meggondoltam, hogy szép egy fiam, szép egy leányom van és hogy ha így folytatom, hát nem hagyok rájuk egyebet, csak a nyomorúságot. Hát itt kötöttem én akkor a nagy, erős, szent fogadást a kapu előtt, hogy soha, míg élek, nem iszom én többet!

III.

Az öreg pap meghalt. Új jött a helyébe. Kocsmát is nyitottak megint a faluban, s íme, hét esztendő múltán, ki ül ott a legtöbbet?

Csak Baczonyi János!

Illetlen és megbotrántoztató, ahogyan viselkedik. Hol reggel, hol délután, hol estefelé kilődül a kocsmá ajtaján és végigharsog a falun tántorogva, meg-megállva, olykor a falnak dülve, árokba keveredve, és káromkodva közben-közben pogányul. Pedig már ősz ember. Azelőtt olyan fekete volt, mintha szénbányában termett volna, most meg olyan, mint aki meszet árul.

A falubeliek mindazonáltal nem botrántkoznak meg rajta.

- A fia miatt iszik meg a leánya miatt - így magyarázzák.

Mert akkor bontotta meg a fogadását, mikor híre érkezett, hogy a fiát Maglajnál agyonlőtték. Huszár volt. A bosnyákok lőtték agyon. A felesége már akkor nem élt, hogy vigasztalta volna. Az egyetlen leánya meg kisasszony lett a városban. Jobb arról nem szólni.

Hát mit is csináljon szegény ember, ha ennyi bánat éri. A víz nem mossa el a bánatot, csak a bor meg a pálinka.

Az új papnál egyszer éppen vendégek voltak, mikor Baczonyi végigdanolt a falun. Az utcán bokáig érő sár volt, de Baczonyi térdig gázolt abban. Olykor-olykor belecsuszamodott az árokba. Olyankor ülve maradt és hallgatott. Mikor megint lábra igazodott, folytatta a nótát ott, ahol elhagyta.

A pap vendégei a szokatlan erős hangra tekintettek ki az ablakon. Mély kúrthang volt, de repedt kúrthangja, s még mindig olyan erős, hogy ha éjszaka szólalt meg, hát mindenki fölébredt rá a faluban.

A pap másnap behívatta a kocsmából az öreget magához. Leültette, mint az első gazdákat szokás. Megkínálta szivarral is.

És azt mondta neki:

- Baczonyi bácsi. Mikor én idejöttem, kigyelmed derék, józan, jómódú gazda volt. Mennyi ideje ennek? Egynehány esztendeje. Azóta minden megváltozott. A kigyelmed gazdasága Csáki szalmája. A háza tetején beesik az eső. A kapuja düledezőben, kend pedig ősz fejjel, csúfságban, veszendőben. Meggondolta-e kend, hogy mi ennek a vége?

Baczonyi fásult arccal, üveges tekintettel ült a pap előtt. A pálinkaivók néznek ilyen mereven a semmibe. Ki tudhatná: mit néznek és mit látnak? Hallgatnak-e a szóra? vagy maguk gondolkoznak valamin?

Hogy a pap elhallgatott, Baczonyi fölkel és el akart menni.

- Köszönöm a jóakarátát. Istennek ajánlom.

- Megértette kend, amit mondtam?

Az öreg bólintott:

- Megértettem.

És rátette a kezét a kilincsre. De aztán a küszöbön megállt, megfordult:

- Nem lehet, nem lehet az, tiszteletes uram.

- Miért ne lehetne?

- Azért, lássa, mert mikor én józan vagyok, minden úgy van, ahogy a tiszteletes úr mondja. De mikor már egy-két üveg bor bennem van, tiszteletes uram, akkor semmi sincs úgy. Mert akkor az én házam a legszebb a faluban; a kapum rendes, a gazdaságomat nem bitangolja senki. A feleségem mintha élne, a fiam is megvan. A leányom meg csak olyan becsületes, mint a többi.

Föltette kalapját, és kitámolygott az utcaajtón. Odaki belevágott a botjával a levegőbe, és rákezdte az ő erős csontkürt hangján:

*„Jaj de kerek ég,
A csillagos ég...”*

Ment nagy egyenesen az utca sarán által a kocsmába.

KEVI PÁL HALÁLA

Az öreg még odavolt. A szőlőbe ment ki reggel és napszállatra kellett volna hazatérnie. De már a hold is fölkelte, a csillagok is mindegyre sűrűbben tünedeztek elő, és az öreg még mindig nem tért vissza.

Az öregasszony ki-kiszalajtott az utcára az unokáit, hogy nézzék meg, jön-e már? A gyerekek kimentek. Később künn is maradtak. Bojtorjácsonmókat hajigáltak a denevéreknek, ami jó mulatság.

- Nem jót érzek - mondotta az asszony a fiainak -, nem kellett volna egyedül elereszteni.

Máskor is csak megjött - felelték azok -, bizonyosan behítták valamelyik pincébe.

Hogy ím csakugyan belehaladott az idő az éjszakába, Pál fölvette a kalapját és elindult az apja elé.

A hold meg a csillagok fénye rávilágított a dombra hajló útra. Széles, poros út az. Azon kell hazatérnie Kevi Pálnak.

Már akkor jött is. Megjelent a dombon, mint valami árnyék. Aztán lefelé bandukolt, sokkal lassabban, mint ahogyan szokott.

Pál eléje sietett.

- Baja van, édes apám?

- Bizony, fiam - felelte az öreg bágyadtan -, nekem már aligha virrad holnap.

Átadta fiának a tarisznyát, aztán a karját a fia karjába öltve, gyöngéledő hangon folytatta:

- Lehajlok egy tőkéhez, meg akarom nézni, hogy hány fürt? Mert húsznak is látszott. Akkor egyszerre meghomályosodik a látásom, és szédülés fog el. Leülök ott a földre, várom, hogy szűnjön a szédülés. De nem szűnt, csak este felé. Aztán, hogy hazavánszorogtam, egész úton kísért a *kotlós tyúk*.

Kevi Pál elsápadt. A kotlós tyúkot mesének tartotta. Valami láthatatlan kísértet-tyúk az. Éjszaka szokott megjelenni. De látni eddig nem látta senki. Mert aki meghallotta, hogy a nyomában megyen és kottyogva hívja a csirkéit, az már tudta, hogy elérkezett az utolsó napja és nem mert visszafordulni, csak sietett.

- Mese az, apám - szólt remegő hangon Kevi Pál.

Mert érezte, hogy az öreg ereje megfogyatkozott, és hogyha nem támaszkodnék őrá, nem jutna haza.

- Nem mese - felelte az öreg -, a saját fülemmel hallottam. Apám is este hallotta és reggelre meghalt. A nénéd is este hallotta és reggelre kiterítettük.

Nehezére esett a beszéd, el is hallgatott.

Az Imre fiú is a falu végén volt már akkor, s az unokák is. Ahogy meglátták az öreget, eléje siettek. Vezették. Még a kis hatéves Jóska is segített: a kezét fogta a nagyapónak.

Lefektették. Fűvetet forráztak neki. Biztatták, hogy aludjék, de az öreg nem aludt. Föl-fölnyitotta a szemét és tanácsokat mondott, hogy mit vessenek jövőre ebbe, abba; mi dolog lesz a szőlőben: melyik ökröt hizlalják meg a jövő télen.

A két fia némán állt az ágynál.

A felesége aggodalmasan nézte.

Éjfélkor aztán, mikor azt hitték, hogy el fog aludni, fölemelte az ujját és intett a feleségének.

Az asszony odahajolt.

Az öreg erőtlen, susogó hangon szólott:

- Hívjátok a papot.

Már akkor az egész faluban tudták a hírt, hogy az öreg Kevi hogy járt. Az udvaron subás emberek, nagykendős asszonyok álldogáltak. A bakter ott pipázott a kút kávéján ülve. Ő a harangozó is.

- Nem viszi tovább - beszélte halkán egy mellette ülő subás embernek -, hallottam már a múlt éjjel is, hogy a kutya nagyon vonyított. Ez nem jót jelent - gondoltam -, de hogy beteg nem volt a háznál, azt hittem a holdra vonyít, hát meghajigáltam, hogy ne vonyítson.

Az öreg a sok vánkossal körülámasztottan, szinte mozdulatlanul feküdt odabenn. Meggyújtották az egyik szentelt gyertyát és az ágy mellé tették a *kvasznyira*. A gyertya világosságában hasonlított az öreg Leó pápához. Olyan mosolygó, ráncos, sovány arc, csak hogy kis fehér bajusza is van az öregnek.

- Ne sírjatok - mondotta susogva.

Mert ott sírt az ágy körül az egész család: a két fiú, a meny, a néhány unoka is. A hatéves Jóska gyerek is ott ült kasideig az ágy mellett, de aztán elaludt a széken. Az anyja felölelte és átvitte a másik szobába.

- Ne sírjatok - susogta az öreg.

A felesége azonban odaborult arccal az öreg kezére és úgy jajongott:

- Hát el tud engem kend hagyni? Én édes jó uram! Ilyen sokáig együtt éltünk, együtt megvénhedtünk! Ne hagyjon itt kend vénségemre!

Csöngetés hallatszott. A pap érkezett. Néhány percre kivonult a család.

A házban ájtatos csöndesség. Az udvaron állók is letérdelnek. A bakter kiveszi a szájából a pipát és a kút mellé térdel. A pitvarból kihallatszik olykor az öreg Keviné halk zokogása.

A hold már a ház fölött áll. Olyan, mint valami égből alánéző orca. Néző és várakozó orca.

- A szobából csendítés hallatszik. Milyen különös a hangja ilyenkor a csengőnek! Ez már a másvilág zenéje. Minden fej leereszkedik. A vén lombos eperfa is, mintha megeresztené a lombját.

...Azután a pap behívta a családot és imádkozott velök. Végül maga mondott egy hosszú imádságot, amely így kezdődik:

- „Bízzál, kedves hívem, a te bűneid meg vannak bocsátva...”

És így végződik:

- „Az Úr megszabadít téged, és az ő jósága fölvesz a mennyország örömébe.”

Az öreg már ekkor félig lehunyt szemmel, mozdulatlan viaszalakként feküdt az ágyon.

Mikor a pap elment, fölemelte az ujját az öreg és az ajkai mozogtak.

A feleségének oda kellett hajolnia, hogy hallja, mit akar.

- A kardomat - susogta az öreg.

- Odatesszük - rebegette könnyben fulladozva az öregebbik fiú.

Mert egy szóból is meg lehetett érteni, hogy a negyvennyolcas kardjára emlékezteti őket. Sokszor megmondotta, hogy azt vele temessék el.

Úgy látszott, nem fog szólani többet, de néhány perc múlva megint szólott.

- A szűröm...

Nem tudták, mit akar mondani vele, nagynehezen kirebegette:

- A bakternak hagyom.

Aztán kis idő múltán megint szólani akart, de már nem tudott. Csak emelgette a szemét és oldalt fordult a tekintete, arra a székre, ahol előbb a kis unokája ült.

- Jóskát akarja?

- Azt - mondotta már nem szóval, csak egy mély szempillantással.

Behozták a gyereket és fölemelték.

- Csókold meg nagyapót.

A gyerek átölelte a nagyapót és megcsókolta.

Az öregember szempilláin két könnycsepp jelent meg, és lefutott sovány, színtelen orcáin.

A szoba akkor már megtelt a szomszédokkal, de messzebből jöttekkel is.

A bakter az ajtófélfához támaszkodva állott és szőke birkafejével kifejezéstelenül nézte a haldoklót.

Egy nagykendős asszony megfogta az öreg kezét:

- Pali bácsi.

Az öreg fölemelte a szempilláit.

- Az Ilkámát csókolja majd meg odafenn...

Leánya volt az Ilka az asszonynak, egyetlen kis kékszemű gyermeke. Hétéves korában vitte el a torokbaj.

Még valamit mondott volna az asszony. (Mit akarhatott még üzeni a leányának?) De a hangja elcsuklott. Kezét az arcára tapasztotta. Elfordult.

Azután egy subás ember lépett az öreghez:

- Pali bácsi, mondja meg a feleségemnek, hogy a gyerekekkel jól bánik a mostohájuk.

A kezefejét belenyomta a szemébe, és más izenőnek engedett helyet.

Az öreg hallgatta mindezeket az izeneteket, csak a szeme pilláinak rezgéséről lehetett látni, hogy az élet még nem hagyta el.

Végre a szeme sem mozdult többet. A szeme fénye bádogni kezdett. A felesége ott térdelt az ágy előtt és fogta az öreg kezét. Egyszer aztán elbocsátotta a kezét, és nagy jajjal ráborult az agg ember mellére.

A bakter kifordult a pitarból. Az udvaron megtörülte öklével a szemét. A kalapját a fejére tette, s elindult a holdvilágos úton nagy sietéssel a templom felé.

A NAGY EFF (*Hogyan keletkezik a közmondás?*)

Valamelyik inséges esztendő után történhetett, hogy a gazdák összeadtak egy-egy véka gabonát és fölrakták az iskola padlására. Attól kezdve, akinek télen vagy tavasszal elfogyott a kenyeré, a közös gabonából vett kölcsön. Most is így van. A kölcsönt csapva adják; tetézve kapják vissza. Amit a csapófa levisz a vékáról, az a kamat. Hát ez a mi takarékpénztárunk.

Szent Mihály napján van a közgyűlés. Akkor az iskola tájéka jövő-menő emberekkel népesül meg. Ki egy zsák gabonát hoz a hátán, ki felet. Törlesztenek vagy egészen is kifizetik az adósságot.

Csak az egy Tóth Antal jön üres zsákkal.

Mindenki tudja, hogy őt a nyáron a jég csúfolta meg. Ő az egyedüli, aki nem biztosított.

- Majd bizony - mondotta -, két forintot adjak a *cekurálásért*; eddig se bántott a jég, ezután se bánt.

És megitta.

Persze, mikor a jég lecsördült az égből, ugyancsak hajigálta az udvarra a baltát meg minden éles szerszámot, de a jégeső nem ijedt el attól.

A kisbíró kiméri neki a két véka búzát, három véka rozsot. Én addig az írást készítem meg:

„Alólírott két véka búzát, meg három véka rozsot vettem kölcsönbe a község magtárából. Egy év múlva megadom.”

Ennek alája kell írni. Többnyire keresztjegyet írnak. Van olyan, aki azt sem ír, csak éppen megérinti a toll szárát, aztán én írok helyette. Ez az érintés szent. Az illetőnek a lelke átszáll a tollba és benne van, amíg a nevét leírom. Soha nem történt, hogy valaki megtagadott volna ilyen aláírást.

Tóth Antal eddig szótlánul és kedvetlenül állott az emberek között. Széles bölény arcán látszott, hogy megalázottságot érez. De ahogy odatámasztják a zsákját a falhoz, fölemeli a fejét. Körülpillant és azt mondja kevélyen:

- Aláírom a nevemet.

Valami tíz ember tib-láb és beszélget az iskolában. A szóra valamennyien elhallgatnak. A kisbíró is beledöfi a lapátot a gabonahalomba és a pipáját elővonja. Közelebb lép az asztalhoz. Lássuk no! Bizony, még kitudódik, hogy Tóth Antal írástudó ember!

Odatolom a papirost Tóth Antal elé. A tollat is megmártom és odanyújtom neki.

Tóth Antal ünnepi mozdulattal veszi át a tollat. Az ünnepi mozdulatán azt értem, hogy már a levegőben előre hozzáilleszti az ujjait. Aztán meg úgy tartja, mintha szivar volna.

A papirosra néz.

- Hagy ülök le - mondja -, állva nem tudok.

Otthagynom a széket. Leül. A bajuszát végigsimítja. A két könyökét az asztalra teszi.

- Hová írjam? - kérdezi dologhoz illő komolysággal.

- Ide - mondom -, az aljára.

Megmártja a tollat nagy óvatosan és a tollnak a hegyére pislog. Hogy mit néz rajta, nem tudom. Talán a tintacseppet nézi. Egy olyan mozdulattal, aminővel az ázott kalapot szokták megsuhintani, leföccsenti a tintát oldalt a padlóra, aztán megint nekikönyököl és lassan, vigyázva, a papirosban megakadozva, leír egy vastag kamójú meredt nagy *T* betűt. A szárát alulról fölnek húzza és egy pindurka pántlikát csinál rá. Az így megmunkált hórihorgas betűvel meglegedettnek látszik. Föl is veszi a balkezével a pipáját; egyet szippant és újra leteszi. Az *ó* betű hasonlóképpen lesikerül. Igaz, hogy a *T* betűhöz képest olyan piciny, mint a toronyhoz képest a hordóabroncs; és semmi összetartozandóság nem mutatkozik a kettő között, de azért jól van az. Fodor András egy *aujnya* szóval és fejbiccentéssel fejezi ki rá az elismerést.

A pipák meg az arcok figyelemmel hajlanak az asztal fölé. Tóth Antal azonban nem ügyel rájuk: harmadik betűnek megint egy irtózatos nagy *T* betűt kanyarít, szinte megsercen belé a kalamus.

No, de itt meg is áll.

Néz.

Vakarint egyet a tarkóján.

Megmártja, kiföccsenti a tollat. Színtelen szeme rámered a papirosra.

Újra márt, meg újra föccsent és újra néz anélkül, hogy tovább írna.

- No - fakad ki a bakter -, ha a végömét érzöm, kendőt hívom el végröndölőt írnya.

- Ha addig be nem áll valahová íródiáknak - teszi hozzá Istenes.

Tóth Antal belevörösödik a nagy gondolkozásba. A homlokán kesze-kusza ráncok torzolódnak össze.

- Szentje ne légyön - mondja a tollat mérgesen lecsapva -, elfelejtöttem a nagy efföt.

S fölkel és úgy elsiet az iskolából, mintha hajtanák.

*

Úgy október végefelé történt, hogy Burucz András megbízta Fodort, hogy ha már a városba megyen, hozzon a fiának egy ábécés könyvet, a feleségének meg valami orvosságot, ostyát is hozzá, meg a hordók kifüstölésére *islógot*.

Fodor meg is érkezik este. Rakja a könyvet, meg az orvosságot az asztalra.

- Hát az islóg? - kérdi Burucz András.

- Tyú, az áldóját - feleli Fodor föllebb taszítva a homlokán a kalapját -, úgy elfelejtöttem én azt, mint Tóth Antal a nagy efföt.

MEGMUTATÁS

Ezelőtt, valami ezer esztendővel egy kis lovascsapat jelent meg a szent-galleni kolostornál. Magyarok voltak.

A kolostorban nem maradt senki, csak egy hóbölygős barát. Az dacból maradt ott. Azt mondta:

- Nem futok veletek, míg ki nem adjátok az idei bocskorbórt!

Azoknak bizony több volt a gondjuk a maguk bőrére.

A magyarok ettek, ittak, vigadoztak ott: A barátot is jóltartották úgy, hogy egész életében mindig a pogány magyarok után sóhajtozott.

Annak a barátnak az elbeszéléseiből jegyezték fel, hogy a magyarok nem véresszájú emberek, és nem ugatnak, sőt igen emberséges jó emberek: szeretnek vigadozni, noha komolyak: szeretik a jó bort, a tréfát, a birkózást; a vezérüknek engedelmesek, és a halottaiknak megadják a tiszteletet.

És még egy érdekes vonás van róluk a fakó szent-galleni kódexben - vékony és halavány vonás, de könnyű kiegészíteni.

Ahogy ott ülnek és melegszenek a klastrom udvarán a tűz mellett, azt mondja az egyik magyar:

- Ejnye, de magas ez a torony!

- Majd az égig ér - feleli a másik.

- De mi lehet az ott a tetején, az a fényes?

- Valami madár az. Lehet, hogy aranyból van.

- No, jól felszállott!

- Fel ám, de nem a maga szárnyán.

- Ember volt a talpán, aki odavitte.

- Semmi különös nincs benne.

- Hát hozd le, ha tudod.

- Le is hozom.

- Kötve hiszem.

- Megmutassam?

S nekiindul. Pöki a markát. A vállalkozás tetszik az alatt állóknak: figyelemmel kísérik a mászónak minden mozdulatát.

*

Amint az első hó leesett, megkezdődik a fonás. Az idén Fodorék is adtak a fonóknak helyet. Amint szétterül az esti homály, látom, hogyan szállingóznak oda a lányok, később a legények.

Egy este magam is átmentem.

- Mulassatok úgy, mintha én itt se volnék - mondtam egy székre letelepedve -, éppen azt akarom látni, hogy hogyan mulattok?

Valami nyolc lány volt a fonóban, meg öt legény, köztük Kevi Imre is. Az asztalon fagygyúgyertya égett. A gyertyának néha fölnyúlt a lángja, s olyankor megvilágította a falon a sírban nyugvó Krisztus Jézusnak ezüstös tulipános képét.

- Megmeséltetjük Fodor bácsit - mondták egyszerre öten is.

Az öregek persze több mesét tudnak, mint a fiatalok, meg szebbeket is, csakhogy ritkán oldódik meg a mesélő kedvük.

Hogy én ott voltam, Fodor gazda még inkább szabadkozott. De persze engednie kellett.

- Hát ha a mester úrnak kedve telik benne - mondtotta végül, megsimítva a bajuszát -, elmondok egyet.

Az asztalnál ült. Valami egy percig csöndesen nézte a gyertyát. Aztán egyet biccentett a fejével, egyet köhintett és megkezdte:

- Hát hol volt, hol nem volt...

Minden mesének ez a kezdete. Ázsiában se kezdhették a mesét másképpen. Az Attila regősei, a Szent István regősei, minden magyar idők mesemondói csak így kezdhették. De azért figyel már itt mindenki. A legények az asztal körül, a leányok a búbos körül. A tízéves Burucz Bandi legközelebb a mesélőhöz, a nagy figyelemben kicsi száját is fölnyitja. Némelyik leánynak csak a szeme fénylik a homályban.

Fodor András egy bolond furcsa fát ír le: királyi udvarban almafa, almafán körtefa, körtefán szilvafa, szóval minden fa, aminek a neve csak eszébe jutott Fodor Andrásnak, az mind egymás tetejébe került - alig győzte a hallgatóság végét várni.

A legfelső jegenyefa volt.

- No - beszél Fodor András -, hogy a király lánya eladó sorba jutott, ehhez is, ahhoz is hozzá akarták adni, de ő csak azt mondta, hogy ahhoz megy, aki az égigérő fának a legfelső ágát lehozza neki.

A fonóban csodálkozásra nyílnak a szemek. Fodor András a pipájával integetve kíséri tovább a beszédet. Leírja, hogyan másztak rendre a jövevény királyfiak, a herceglegények meg a bárólegények, de mind nagyhiába. Utoljára egy kanászlegény állott elő, hogy ő is akar mászni. A királyleány arra is azt mondta, *tessék*. Csakhogy a kanászlegénynek több esze volt, mint a többinek: ötven szöget dugott a zsebébe.

- No, kékszemű királyleány - mondtotta magában a kanászlegény -, én leszek a te vőlegényed!

Kevi Imre titkon rámosolygott Fodor Lidire.

A kanászlegény valahányszor gallyatlan kapaszkodóra jutott, mindig belevert egy szöget a fába, és a szögeken hágott feljebb.

De nem volna mese a mese, ha az ötvenedik szöggel hozzá lehetne jutni a végéhez. A kanászlegény az ötvenedik szögnek beverése után egy kunyhót talált, s abban egy olyan öregasszonyt, akinek mohos volt a képe a vénségtől.

- Köszönd, hogy öreganyádnak szólítottál - mondtá az öregasszony -, különben csontod se maradna reggelre.

Fodor András megmagyarázza, hogy az öregasszonynak emberevő fia van, aki szörnyű robogással és szuszogással tér esténként haza, és agyaras étvágyal szimatolja az idegen szagot.

No, a kanászlegény megmenekül.

Az öregasszony elrejtí őt: ágyat ad neki a padláson. A kanászlegény megköszöni reggel a szívességet és ötven szöget kér.

Este, mikor az ötven szög megint elfogy, egy falut lát maga körül. A faluban csupa kutyafejű tatár lakik. Hanem azoktól is megmenekül, sőt újabb ötven szöget is tud magának szerezni. Este aztán egy városba jut. Az már rendes város. Ott is van egy királyleány. A kanászlegény meg a királyleány igen megszereti egymást - amit a hallgatóság helyesel magában -, össze is házasodnak, a fél ország az övék. A kanászlegény a király abban.

Itt a földre koppanik egy orsó. A legények megmozdulnak, de már akkor a Kevi Imre kezében van az. Kevi Imre elpirosodott arccal pillog énrám.

- Mondtam! Mintha itt se volnék!

Az orsót csókkal kell kiváltani. Lidi szégyelli ezt, de hiába. A mese szünetel, míg az orsó kiváltás megtörténik. Igen piros attól mind a kettő.

Fodor András azalatt megtömi a pipáját. Aztán tovább mesél:

- Úgy esztendő múltán eszébe jut a kanászlegényből lett királynak, hogy hogyan került ő bele ebbe a nagy boldogságba? Egyet gondol és azt mondja a feleségének:

- Hallod-e anyjuk, adjál nekem ötven szöget.

- Minek az magának? - kérdi a királyasszony.

- Hát nem egyébre köll az - feleli a király -, hanem hogy lehozzam azt a legfelső gallyat errül a fáról. No, nem azért, lelkem, mintha nekem valami nagyon kellene az az alsóországi királyleány - se nem szebb, se nem jobb, mint te vagy -, hanem csak azért, hogy megmutassam, hogy én le tudom hozni.

Fodor András ezt mondva, a mellére vereget. A mese tetszik a legényeknek, a leányoknak egyaránt. Mindenki rendjén valónak érzi, hogy a mese hőse megmutatja, hogy ő azt a gallyat le tudja hozni a fa tetejéről.

A TŰZ

Szeretem a tüzet nézni. A tűz örök rejtelem és jóleső melegség. Aki a tüzet nézi, annak a lelke megcsöndesül; valami édes félálom szállja meg - édes félálom: nyugalom.

A tűzben történetek vannak. Mesehangú és mesének illő színes történetek, amiknek se eleje, se vége nincsen, hanem minden rend nélkül egybefolyik egyik a másikkal. Az ember nem tudja, valóban megtörténtek-e, vagy csak álmodja őket.

De ilyenkor mindegy is az. A lángok játszanak a tűzben. A gondolatok játszanak az ember elméjében. Rend nélkül való színes gondolatok - mint ahogy a lángocskák is rend nélkül jelennek meg és tűnnek el. A tűz eleinte rostogva ég, aztán halk mormogással, szisztergéssel, susogással, végül vörösen izzó parázs az egész, kezdetben tündöklő aranykupac, később tündöklő vörösréz. A tűz ilyenkor végtelen mélynek látszik. Az apró lángok föllebbennek a semmiből; táncolnak a parázs fölött; és megint eltűnnek a semmibe, mintha egy láthatatlan kéz söpörné le őket a parázsról.

A hosszú téli estéken elüldögélek néha a nyitott ajtajú kályha előtt. Nem valami drága kályha, csak afféle cserépalkotmány, amilyen a falusi tanítóknál szokott lenni. De nekem mégis jó és eléggé szép is. Mikor már túl vagyok a dolgaimon, odavonom a karosszékemet a tűz elé. Csak szalmából van ez a karosszék, de nekem jó ez és szép is.

Kívül, a havas faluban csönd van és csönd van idebent is. A téli estnek álommal áthatott csöndessége ez. A kályha száján félig nyílt legyező alakjában áramlik ki a vörös fényesség s a tűznek meleg lehelete.

A macskám is itt van a lábamnál. Úgy szereti a tüzet, mint én. Összeguborodva fekszik a padlón, a lábaim előtt, s mindig úgy tesz, mintha aludnék. Pedig sohasem alszik. Csak hunyorog. Néha fon. Ez az ő éneke. Mikor így fonva rám-rámnéz, nekem énekel. Mikor a tűzbe merengve dorombol, akkor a maga kedvére fon. Egyhangú, de mégis kedves melódia az ő dorombolása, a megelégedésnek, s maga jólérzésének melódiája. A tücsök ciripelése is csak egy hangnak a folytonos ismétlése. A béka sem ümmög több hangot egynél, de az az egy hang a boldogság hangja; - soha nem unalmas és nem fárasztó, mint az emberi hangversenyek.

Így tudom én mindig hallgatni ennek a szelíd kis házi tigrisnek a fonását. Milyen boldog és elégedett tud ez lenni egy kis kályhatűztől. Épp úgy gyönyörködik az aranyló parázsban, mint én, és ilyenkor bizonyára neki is mindenféle gondolatok meg történetek délibábjátéka vonul át az elméjén. Az ő történetei bizonyosan vadásztörténetek. A tavaszra meg a nyárra is gondolhat olykor. A tavaszra, mikor a verőfényben elnyújtózkodva melengeti az ő rozsdaszínű selymes bundácskáját, miközben mind a négy fehér lábát elnyújtja és jóízűeket álmodik. De a virágokat is szereti. A nyáron sokszor láttam, milyen kedvvel lépked a violák meg a rezedák között, és hogyan szaglálja meg-megállva hol az egyiket, hol a másikat, s ilyenkor félig lehunyja a szemeit. Így élvezik a virág illatát a leányok is.

De most nincs virág és nincsen napsugár. A kályha verőfénye az egyedüli, ami emlékeztet a nyárra. Azonban nekünk ez is elég. A boldogság békéje van a szívünkben.

Mi a boldogság?

Mikor a vágyak pihennek. Mikor az ember nem gondol a holnapra, csak bámulja a parazsat félálmos nyugovással, s lelke úgy leng a múltak fölött, mint a tó fölött a madár.

Ahogy így a kályha langyos melegáramlatában üldögélve nézem az örökszép parazsat, arra gondolkodom, hogy miért nincs itt még egy karosszék és miért nem ül abban még egy valaki, akinek a kezére rátehetném szelíden és gyöngéden a kezemet és aki a fejét a vállamra hajtaná.

A csöndnek szárnyatlan óráiban megjelenik néha előttem ez a gondolat és tündérorcával mosolyog reám. De én szomorúan nézem őt vissza.

Mert az egyedülvalóság nem is nézhet másképpen, mint szomorúan. Az egyedülvalóságnak hosszú az árnyéka. Az egyedülvalóságnak árnyéka az a gondolat, hogy nem fogunk soha az életben találkozni azzal, akivel álmainkban mindig találkozunk.

Ez az árnyék engemet se hagy el. De hogy is gondolhassam, hogy van a világon valaki, aki reám vár és ide mellém, ebbe a szegény kis szobába belekívánczik. Ha volna olyan valaki, az már rám nézett volna és nyújtotta volna nekem a kezét. Azt mondta volna:

- A szobád nem szegény, mert te is benne vagy -; és nem kicsiny, mert én elférek a szívedben is.

A parázsra hamu kezd borulni. Homály homályra száll a szobában. Úgy érzem, mintha én is elmúlóban volnék: így, amint ülök belemulandó árnyék az árnyékba; pusztán értéktelen árnyék, amit a tűz véletlen vak okból jelenített meg, s amely épp úgy véletlen vak okból enyészik és múlik bele a sötétségbe.

RORÁTÉ

Még sötét van, mikor már harangoznak a rorátéra. Hideg decemberi sötétség ez, csak alig áttetsző. Férfiak, asszonyok fekete árnyékokként mozognak benne a templom felé.

Az ablakom előtt egy-két kisebb árnyék válik el tőlük. A kis árnyékok betérnek az iskolába. Kisködmének, nagycsizmák. Az arcát egyiknek se látom; de már az alakjáról, mozdulatairól megismerem valamennyit. Mindenik hoz a hóna alatt egy darab fát. Ledobják azt a kályhazugba. A kályha előtt Istenes Imre térdel. Teleképpel fújja a tüzet. A tűz pirosuló fényt áraszt az arcára.

- Ég már - mondja, becsukva a kályhaajtót.

Ég; de még nincs meleg. A kályha úgy mormol, mint a fonó-macska.

A kisködmének, nagycsizmák türelmesen állanak a kályha körül és hallgatva hallgatják a mormolást.

- Ki hoz ma gyertyát? - kérdi egy halk és vékonyka hang a sötétben.

- Gál Józsi - felel egy másik.

- De soká jön!

Nem jön soká. A pitvarban mankókoppanások. Ő az.

- Hoztál? - kérdi egyszerre három hang is a sötétben.

- Hoztam - feleli az érkezett hangja -, kinél van masina?

Masina minden gyereknél van télen-nyáron. Az egyujnyi kis gyertyamaradék meggyújtódik és a kályha vállára tevődik.

Az iskolát gyöngye világosság árasztja el.

Az előbbi sötétség helyén látszik most a vén zöldmázás kályha, körülötte a piros képű, kisködmenes, nagycsizmás gyerekek, akiknek árnyéka óriásokként mozog a falakon. A sarokban a számológépek mintha még aludna. A földgömb mint valami görögdinnye áll az asztalon.

A gyerekek rá-rátapogatnak a kályhára.

- Már melegszik!

Egy vizes fadarab fölsziszereg a parázson, aztán a kályha buzgó mormolással dolgozik tovább.

Futva jön most egy tatársüvegű kisgyerek.

- Új tollam van! - kiáltja még a küszöbön.

A Gönczöl gyerek az. Lecsapja a süvegét a padra és a tarisznya mélyéből egy fényes tollacskát kapar elő.

A toll csakugyan új. Valamennyi gyerek mind összedugja fölötté a fejét. A toll úgy csillog a Marci tenyerében, mintha arany volna. Csodás szép. Rézkezet ábrázol. A rézkéz hosszúkás éket tart.

- Nézd meg, jó-e? - mondja Istenesnek.

Istenes Imre műértő komolysággal veszi kezébe a tollat. Hozzáérinti a gyertya mellett a körméhez és kijelenti:

- Jó.

Marcinak már akkor a markában van a tollszár is. Beilleszti a tollat és szétteríti az irkáját. A tollpróba általános érdeklődés mellett történik meg. A cigány Laci tartja hozzá a gyertyát, a szöske Burucz Bandi meg a madzagra kötött kalamáríst. Egy malac - amit a Marci gyorsan felnyal -, aztán az írás egy takaros G betűvel megkezdődik.

De íme, beharangoznak. Burucz Bandi egyszerre bedugja a tintásüveget. Rendre sorakoznak, s megindulnak a templomba.

A templom tele van már subával meg kacabájjal. A padokon fekete báránybórsüvegek meg testes Rózsás-kertek és Lelkifegyvertárak fekszenek. Az oltáron minden gyertya ég, s a viaszillat belévegyül a be-beáramló téli levegő ködös ízébe. Imitt-amott bele-beleköhög az ájtatos csöndbe egy-egy öregasszony, vagy vékonyabb köhögéssel egy-egy iskolásgyerek.

Im azonban ott áll már a nagy miséskönyvvel a piros inges ministránsgyerek a sekrestyeajtóban. Vissza-visszapillant, hogy indul-e már a plébános úr? Egyszer csak megrántja a csengetyűt és előrelépked nagy méltóságosan a könyvvel a pap előtt.

Az orgona mély búgással ered szólásnak. Hangjától remeg a fal is. A pap violaszínű miseruhában áll az oltár előtt. Leteszi a kelyhet, aztán lemegy az első lépcsőre, hogy elmondja a gyerekekkel Dávid királynak azt a zsoltárát, amelyben az az oltárhoz visszatér.

Akkor meglágyul az orgona hangja. A sok száz esztendő adventi ének megzendül a templomban:

*„Oh fényességes szép hajnal! -
Kit így köszöntött az angyal:
Üdvözlégy teljes malasztal!”*

Végigreszket idegeimen az a mennyi szent érzés, amely gyermekkoromban áthatott, mikor az első hajnali misén ezt az éneket hallottam. De micsoda nyomorult szerszám a toll és micsoda erőtlen erő az emlékezet, hogy egy éneket se lehet vele leírni. A hangokra nincs szavunk, mert az ének hangjai egy alaktalan álmvilágból valók. A szöveget, amely egy angyal földi látogatásáról szól, az ének a képzeletnek egy olyan birodalmába emeli, amelybe csak a szívnek szárnyazott sejtelmeivel juthat el az ember.

A második ének szintén ősrégi magyar ének. Megvan a Náray-féle énekeskönyvben is, amit még a Rákóczi-kor előtt nyomtattak. De nem tudjuk ezt mink és nem törődnek ezzel a gyermekeink. Éneklük és elringatóznak magasztos szépségű képeiken:

*Oh nemes ékes lilium,
Szép és gyönyörű rózsá, Mária!
Ki szent malasztal,
Mint gyöngy-harmattal
Neveltettél óh Mária!*

Ezt az éneket nem csinálhatta latin nyelven beszélő klastromi barát. Ezt magyar poéta csinálta, aki a nazaréti istenszerette szüzet a maga képzeletében olyanná formálta, mint amilyen leányok a Tisza-Duna partján teremnek: rózsák, liliumok.

Varga Ádám kinyújtott nyakkal fújja mellettem az énekét. A gyerekek is odalenn buzgón énekelnek. A szentek a falon komoly figyelemmel hallgatnak. Bibliái áhítat van az egész templomban.

Mert hát szép is volt az, mikor az Úr elküldötte az ő követét a fényes magasságból a nazaréti szegény zsidó lányhoz, akinek a neve Mária vala, szép és gyönyörű rózsá, Mária.

JÉGVIRÁGOK

Az ablakomon jégvirágok. Micsoda bolond nagy művészi kedve van a télnek, hogy minden ablakot befest ezekkel az álomvilági fehér növényekkel! Mindig csak fehérrel fest. Ahonnan ő jön, ott nincs más szín, csak fehér. És mindig csak virágokat fest, különös hajlású s növésű virágokat, amilyenek sehol nem nőnek a földtekén, amik mégis igazak és bájosak. Hol az a festő, aki egyetlenegy színnel ilyen pompás örökké változatos képeket tudna festeni!

Egy pálmaforma figurát körülvakarok a késemmel az ablakon. Akkor látom, hogy a fiatal kis Köncölné libeg el a házam előtt.

Mindig elszomorodok, mikor ezeket a Köncöléket látom. A nyáron elverte a jég a határunkat és ezeknek nem volt egyebük, csak az a kis termésük. Őt család. Sok gyerek minden családban. Még csak a közepén vagyunk a télnek és ők már a kölcsönkenyérből is kifogytak. Nem lehet ott kölcsönözni, ahol mindenki kölcsönre szorul. De én legjobban azt a kis Köncölnét sajnálom. Ez a szegény jobb módban nőtt fel a többinél. Az apja a báró mindenese volt a szomszéd faluban. A leánya kalácson nőtt fel. Most azt mondják, böngyölekenyérrel élnek. A böngyölekenyér olyan kenyér, amit nem kér az ember a Miatyánkban. Gyékényből őrlik. Olyan mind az öt család, mintha a temetőbe járna hálni, a föld alá.

Köncölné a kis karonülő gyerekével megyen az úton. Nem tudom, hova megyen. Talán a templomba, ahol a hétfájdalmas szűz előtt szokott térdepelni. Talán az orvoshoz, mert beteg az a kis ember a karján. Olyan gyönge, hosszúkás az arca ennek az asszonynak, hogy kifehérlik a mi népünk közül, mint a lilium a tulipánok közül. Az orra finom, vékony orr, s a szemén kék az árnyék.

Azt mondanám, hogy hasonlít a bárónéhoz, hasonlít valamit, de ez bizonyára csak tévedés. A báróné csupa selyem, ez meg csupa rongy szegény. A bárónét csak angyalhoz szabad hasonlítani. De meg Köncölné sem köszönné meg az összehasonlítást: ő bizony az igazat megvallva, bolondnak ismeri a bárónét, mint a falubeliek valamennyien.

Pedig nem bolond a báróné, csak éppen hogy eleven és unatkozik. És ezt nem is lehet csodálni. Ő nem a mi csendes völgyünkben nőtt fel. Városban nevelték, s világot járt. Majd-nem mindennap látom őt, amint ellovagol az ablakom alatt vagy pedig szánkázik. Többnyire egymaga ül a szánon, és olyan szilajan hajt, mintha a dombról az égre akarna fölcusszanni. Tegnap is így láttam. A hó szinte szikrázott a lovak lába alatt. A báróné arca piros volt, mint a pünkösdi rózsza. A fején kicsi fekete prémsapka. A haja meg kibomolva lengett a levegőben, mint a zászló.

Azt mondják, azért ilyen, mert nincsen gyermeke. Nem gondolom. Hiszen még alig két éve, hogy férjhez ment. Ámbátor az is igaz, hogy a rokonok házassága nem igen szapora.

De íme, megint csilingel a szán. A csendes faluban már messziről meghallatszik a kakas-harangok cilinkelése, lovak robogása. Az én ablakom előtt megállanak a lovak.

Hozzám jön?

Mit akar?

Csakugyan hozzám jön. Fázom, mikor az az asszony hozzám jön, pedig olyan, mint az eleven parázs.

A földesúrnál ismerkedtem meg vele alig egy hónapja. A földesúrnak hozzám járnak a gyermekei. Innen a barátság. De tán feketén gondolkodok. A falu olyan kicsiny és olyan

kevesen vagyunk újságolvasók, hogy itt a tanító is úrnak számítódik. Majd megválnak különben, ha a gyermekek felnőttek. Hát mondom, alig egy hónapja meglátogatta a méltóságos házaspár a mi földesurunkat. A báró érdekes ember, de nem kedves. Furcsák a mozdulatai. Szőke. Szemöldöke nincs is. Az orra hegyes és előrenyúlik mikor nevet. A szeme olyankor ráncokban vesz el. Hozzám is nyájas volt. Kezet fogott velem. Sohase fogtam még kezet báróval. Nem tudom, miért kerültem a vele való beszélgetést, meglehet azért, mert az sz-et mindig f-nek ejti, az r-et meg éppen nem mondja ki.

Hanem a méltóságos asszonnyal annál többet beszélgettem. Egynéhány szót franciául is tudok. - Ez meglepte. Ő tökéletesen beszél franciául. Ez meg engem lepett meg. Leült velem sakkozni és csatát veszett. No bizony, nem engedem magamat minden téren. Pedig csalt is. Mindenki mosolygott rajta. Visszacsente a bástyáját, mikor én félrepillantottam.

Akkor este beszéltem neki, hogy jutottam zongorához. Az asztalosunknál találtam. Régi rossz zongora. A deszkájáért vette az asztalos a városban és szekrényt akart belőle csinálni.

A báróné immáron kifényesítetten és felhangoltan találja a zongorát. A szobám tele is van tőle terpentinszaggal. Bocsánatot kérek emiatt a bárónétól, de ő azt mondja, szereti a terpentinszagot: valami festő műtermére emlékezteti őt a terpentinszag. A festő nevét elfelejtettem.

A báróné azért jött, hogy a zongorámat megnézzze. A kesztyűjét az asztalra dobja, s valami hangversenyművet dördít meg a zongorán. No lám, micsoda jó szerszám! Ahogy a székre könyökölve hallgatom, megmondja, hogy amit játszik, azt Liszt Ferencről hallotta Párizsban.

- No, szegény zongora, becsüld meg magadat: ilyen dicsőség nem mindennap ér!

Föl is veti a fejét, és a levegőbe néz, mint Liszt szokta. Csak akkor hajlik le mélyen, mikor egy-egy dörgő futamot kezd, s elaprózza a végén vékony trillákban.

Én eleinte szédelgek ettől a káprázatos játéktól, később azonban látom, hogy a zene lelkét, a hullámzást, a báróné nem ismeri.

Különös, hogy a nők az ujjaik gyorsaságát többre becsülik a zenénél és ezzel akarnak hatni. A maguk érzelmes lelkét talán csak akkor olvasztják bele a zenébe, mikor magukra vannak. Liszt keze alatt bizonyára lelket kapott a zongora és a zene úgy hangzott, mintha az ő érzelmeinek volna a kifejezése. Én csak a hangszert hallom. A báróné lelke nincsen benne. Pedig a bárónénak szép lelke van: selyem és bársony a lelke is.

De elég gyönyörűség az is, ha az ujjait csodálhatom. Szép és kicsiny, gyöngye kezek, habár most pirosak a hidegtől. A nagy gyémánt gyűrű fehérvillámokat szór, amint játszik. De nem bírja soká. A zene meghalkul az ujjai alatt. Rám néz és mosolyog. Milyen különös mosolygás! Az egész feje, mindene mosolyog. A haja is mosolyog, a homloka is, az orrocskája is. Divatképen láttam olyan finom orrokat, a földesurunk házában, a Magyar Bazárban.

De miért mosolyog így énreám? Mit akar velem? Mérföldek vannak közöttünk, mikor mellette ülök is. És ha ő egynéhány mérfölddel közelebb jönne, én visszafelé mennék, hogy távolabb maradjon.

A zene halk és hullámos már, mint a hárfajáték. Ime, a tengeri leányok zenéje, amely elől viasszal tapasztották be a fülüket a hajósok. De én csak a gyűrűjét nézem. Micsoda kincs az. Hogyan kerül az ilyen kincs a nagy urakhoz? Kik dolgoznak a pénzért, amin a gyémántot adják.

Mennyi nyomorúságot lehetne megváltani egy ilyen fényes kövecskével!

Érzem, hogy köd száll a tekintetem elé.

És amint így az arcára nézek, olyan, mintha Köncölnét látnám, a Köncölné hosszúkás, fehér arcát, vékony, finom orrát és kékes árnyékkal fedett szemeit.

És mintha a báróné ment volna az imént az utcán - a báróné, haloványan és rongyosan; karján emelve a beteges fehér kis Köncöl gyereket.

A TÖRÖK-BANKÓ

A hó ropog az ablakom alatt.

Valaki jön.

A járását nem ismerem.

- Itthon van-e a mester úr?

Ez a mély férfihang, akármi legyenek, ha nem Borza. Az a: Borza János az öreg juhász, aki télen-nyáron künn él messze minden nádfödeles háztól. Csak a birkái vannak vele meg a két szamara meg a kutyái.

- Jöjjön be öregem, ide a szobába, a jó meleg kályha mellé. A subát hagyja kint a pitarban. Nem viszi el senki. Hideg van-e?

Hát valósággal az én jó Borza bácsim, a hamuszín Kossuth-szakállas, sasorrú vén juhász. El se hinném, ha itt nem ülne a kályha mellett a zsámolyon. A zsámolyt adtam neki, mert széken nem szeret ülni: szédül rajta, mintha torony tetején ülne. Így a zsámolyon, szemben a tűzzel, éppen neki való.

Hej, a nyáron de sokszor üldögéltünk így együtt esténkint a pásztortűz mellett! Beszélni nem sokat beszéltünk, mert a sok beszéd hiábavalóság. Hanem annál többet hallgattunk. Néha nem hallgattunk egyebet, csak a mező csöndességét. Mert a csöndességet is lehet hallgatni. Néha azonban Borza János belefurulyázott a csöndességbe és olyankor szépen elmulatoztunk. A Borza kutyájának is tetszik a furulyaszó. Sokszor nincs is más hallgatója, csak a Gyöngyös, a kuszált szőrű kis fekete kutya. Mikor a gazdája furulyázik, leül vele szemben és tetszéssel hegyezi a nótára a füleit. Van úgy, hogy kiereszti a nyelvét és nevetve néz a gazdájára.

- Hát mi szél hozta, kedves Borza bátyám!

Eléje tettem a dohányosztát. Tömött is belőle és rágyújtott.

- A baj hozott engem ide - mondja -, mert ügön nagy bajba szorultam én bele.

- Csak nem talán?

Szomorúan csóválta meg a fejét és keserves szemmel nézett a kályha tűzébe.

- Sír én előttem minden - mondta keserűn. - Elviszik még a párnám is a fejem alól!

Azt gondoltam, hogy nagy adót vetettek a jó emberre és hogy licitálásra került a dolog.

- Nono - vigasztaltam -, még nincs itt a világ vége.

- De a fene ögye mög azt a Csókát, nem könnyű bajba vert az engöm!

A Csóka néven említett valaki a szomszéd falusi pepitanadrágos, cvikkeres segédjegyzőnk volt. Sok galibát csinált nálunk is. A reverendát is bizonyára nem a jó magaviselete miatt kellett levetnie.

- Hogy én adnék neki száz forintot kölcsön - folytatta Borza, mintha a kályhának beszélne -, száz forint nagy pénz, de azt mondja, neki van egy könyve, amölyikkel ezeket löhet nyerni a rutlin. Mondok, nem hiszek én annak a könyvnek. De csak bizonykodott, hogy így mög amúgy, három hónap múlva nemcsak az én száz forintomat adja vissza, hanem még egy százassal mög is szörzi. No így aztán addig-addig muzsikált a szájával, míg nem az anyyukom kinyitotta aládját. Mögállj, mondok én még akkor is, mög köll ezt gondolni. De aszongya a

Csóka úr, nincs itt sömmi kotlani való, ad ő neköm egy vekszlit kétszázrúl, az aztán annyi, mint a készpénz. Kérdöm tőle, hogy mi az a vekszli? Aszongya, török-bankó. Hát mondok, mi az a török-bankó. Az azt mondja, olyan bankó, amire rá köll írni, hogy mennyit ér, aztán be köll tönni a takarékpénztárba. Ott egy pár hónap múlva kifizetik. Avval előhúz a zsebibül egy sárga bankóformát, és ráírja, hogy Kettőszáz. Én mingyárt gyanakodtam, hogy kettőszázat írt a kétszáz helyett, de aztán arra gondoltam, hogy ő ezt mégis jobban érti. Hát aztán azt mondja, ihol a török-bankó. Kétszáz forintot ér. Hát elfogadja-e kend, mikor majd kifizetik? Mondok, hogyne fogadnám el. Azt mondja: hát akkor írja ide kend, hogy *elfogadom*. Odaírtam. A nevemet is odaírtam. De azt mondja, hátha möghal kend, a mitül Isten őrizze. Bizony mondok, az mögeshetik. Hát azt mondja, írja ide az asszony is a nevét, ide hátul, hogy tudhassák a nevit. Hát oda kapart az annyuk is. Aztán azt mondja, hát mikor megyen kend a városba? Mondok, most voltam Szent Mihálykor. No azt mondja, nem tősz sömmit, ő úgy is bemögyön még este, lötősz a török-bankót a takarékpénztárba. No mondok, az jó lesz. Hát ki gondolná, hogy hiba volt az írásban?

- Bizony - felelem -, hiba volt abban.

- Jön hozzám tegnap egy írás. Nézöm, olvasom. Ne, mondok, anyjuk, ihol van mán a hír a török-bankórul. Azt mondja, hát mögkapja kend a kétszáz forintot? Mondok, úgy nézöm még ráadást is adnak. Elolvastuk az írást. A bojtár is elolvasta. Nem igen értöttük, de mondok, az mindegy, a számot mög löhet érteni. Hanem mit akarnak? Bizonyosan azt akarják, hogy mönnyek be a pízér. Azt mondja az anyjukom, legjobb, ha béballag kend a faluba, Csóka úrhoz. Mondok; hát ha muszáj, bemöhetők.

- Nem találta; bevitték katonának.

- Így mondták neköm is. Mutattam a jegyző úrnak az írást. Azt mondja, arrul beszél az írás, hogy kend kétszáz forinttal tartozik a takarékpénztárnak. Mondok, megfordítva vagyon, mert ott tartoznak éneköm. Aszongya: ü jobban érti. Mondok: löhet, hogy jobban érti, de én még jobban tudom, hogy én nem tartozok. Aszongya: no jól van, majd meglátja kend, hogy két hét nem telik belé, dobolnak kendnél, ha nem fizeti kend a kétszáz forintot. Mondok, má hogy fizetném? Aszongya, mer tartozik kend. Mondok, de én nem tartozok, hanem Csóka úr. Avval elmondom a török-bankó történetét. Azt mondja erre, kendé az igazság, de azért mégis kend fogja mögfizetni a kétszáz forintot. Mondok, hát ha a jegyző úr is azt mondja, hogy enyim az igazság, hogy fizetnék? Erre aszongya, mönnyek a fenébe, mert neki sok a dolga. Hát ide gyüttem.

Ezt mondva, a térdére csapott, és aggodalommal nézett reám.

- Sajnálom kendet - szóltam -, mert csakugyan kend fog fizetni.

Elkomorodott.

- Én? Hát kétszer fizessek, egyszer se kapjak?

- Nincs különben. Az igazság az volna, hogy kend kapjon most, de a török-bankó az oka mindennek.

- A török-bankó?

- Az ám. Az olyan papiros, hogy aki legfelül írja a nevét, az nem fizet, aki pedig alább írja a nevét, vagy pedig a bankó hátára, hát az fizet.

- Csakhogy én oda írtam ám azt is, hogy *el-fo-ga-dom*.

- Éppen ezzel vetett kend magára lakatot, mert a törökbankón azt jelenti, az elfogadom, hogy a fizetés kötelességét fogadja el kend.

- De verje mög a Krisztus, én nem úgy gondoltam ám.

- Az mindegy. A városban nem kérdezik, hogy ki hogyan gondolta, csak azt nézik, hogy mi az írás?

- Hát az igazság kutya?

Fölkelt. Nagy mérgesen zsebredugta a pipáját. Az ajtónál még egyszer visszafordult:

- Nem nyert a rutlin?

- Én?

- Nem: az a Csóka.

- Nem tudok róla.

A fejét csóváltgatta, ümmögetett. Magára vette a subáját. A hó megint ropogott a lépései alatt. Az utca közepén megállott. Megfordult. Láttam, hogy a paphoz igyekeznek.

BORISKA

A pusztáról jöttünk akkor. Szép októberi nap volt. Egy öregasszonyt temettünk el ottan. Ahogy az országútra érünk, a papom odaszól az Imre kocsisnak, hogy hajtson lassabban.

Az idő szép enyhe volt arra, hogy lassan járjunk. A kocsi különben is rázott meg zörgött. Minek fusson? Falusi embernek nem sietős az útja, legfeljebb ha otthon félreverik a harangot.

A papom szivarra gyújtott. Engem is megkínált.

- Tudja-e, mi az újság? - kérdezte, amikor már jól égett a szivarunk.

- Micsoda?

- Az uraságnak ma reggel vendége érkezett.

- Hallottam, valami asszonyféle.

- Az. Leány. Csinos leány. Rokonféle. Igen csinos leány.

A hangja szinte létrán járt, ahogy ezeket mondta, a kövér szemét reám fordította: különösen hunyorgatott.

Engem mintha valami óriás pók kulcsolt volna körül. Megértettem, hogy az ismeretlen leány azért van nálunk, hogy ne legyen ismeretlen.

A pap mosolyogva pöfékelt.

- Ma délután, ha átmegyünk, meglátja. Idő múltán az anyjával is meg fog ismerkedni. Az apjával soha. Az anyja különben vagyontalan, Pozsonyban lakik és női kalapokat árul. De ez nem baj. Az uraság a szíve mellett tartja az erszényét.

Elég volt.

Azt mondtam a papnak, hogy a szivartól megszedült a fejem: gyalog akarok hazamenni. Leszálltam a kocsiról, és a legelőn át toronyirányban bandukoltam hazafelé.

Szomorúság szállt meg. Így ereszkedik a holló a virágos almafára.

Hát ki vagyok én, mi vagyok én?

A régmúlt időben joga volt a földesúrnak, hogy összeházasítsa a rabszolgáit. Én nem vagyok rabszolga. Fejér Pál földesúr mind ez ideig jó emberem volt. Télen minden este átmentem hozzá. Csütörtökön meg ő jött énhozzám. Beszélgettünk, sakkoztunk. Nyáron nem voltuk együtt annyiszor. Ő a forróságban is a mezején járt. Csak vasárnaponként találkoztunk, meg mikor az eső esett. Gyerekkoromból emlékszem, hogy volt az apámnak egy bagolyfej óratartója. Bagolyfej, gesztenyeszínű tollakból. Alól körül volt nyírva. Két kis sárga üvegszem meg egy kicsi orr. Mikor Fejér Pált először láttam, az az óratartó jutott az eszembe. Máskülönben szívem szerint való igazbeszédű ember. Negyvennyolcas is. A fiát, lányát bejاراتja hozzám a kis parasztyerekek közé.

No, az, amit a pap mondott, megfordította a felőle való jó véleményemet.

De hátha nem is igaz?

És ha igaz is: őszinte leszek a gorombaságig, ha kell. Az én boldogságom, az én belső gazdaságom nem az övé.

Igyen fölpáncélozva mentem át estefelé Fejérékhez. Az uzsonnakávénál ültek. Ott ült a pap is. Ott ült az idegen leány is. Egy rózsaszínű árnyék. Szőke, szomorú, nem is szép: valami németes hosszúság az arcában. Ezt láttam az első pillantásra.

Tudja-e vajon, hogy miért van itten?

Az arca meg a tekintete nem árul el semmit. A fiatal leányok mind színészek.

Fejér a kezét nyújtotta és ügyetlenül a lány felé mozdította a kézszorításunkra, miközben így szólt:

- Nézd Boriska: a tanítónk.

A leány anélkül, hogy a kezét nyújtotta volna, rám nézett és meghajtott a fejét. Ez a tekintet, ez a komolyság - a leány tud arról, hogy ki vagyunk egymásnak választva.

- Sakkozunk? - kérdezte Fejér nyájasan.

- Amint tetszik - feleltem nyugodtan, hidegen.

Az inas elővonta a sakkozóasztalt és szivart tett elénk. Rágyújtottunk és sakkoztunk. A pap álmosan gémeledt. Sohasem játszott. A játék főfájást okozott neki, és megbőszült ha vesztett. Én bizony úgy elmélyedtem a figurák bonyodalmába, hogy meg se hallottam, mikor a nők kimentek.

- Hogy tetszik magának az én kis rokonom? - kérdezte Fejér, mikor az első csatát befejeztük.

Az arca, amennyire kilátszott a szakállból, tulipiros volt és a szeme sárgán csillogott.

- Azt hiszem, szép lány - feleltem egykedvűen.

- Azt „hiszi”!

- Még nem láttam.

- Nem látta? Hát mennyi idő kell arra, hogy egy szép lányt megláthasson az ember?

- Lánya válogatja. A nőnek szerintem hetvenhét arca van. Más, ha komoly, más, mikor vidám, más, mikor mosolyog, mikor fél, haragszik, szomorú, türelmetlen, szenvedő, elégedett, elégedetlen; más reggel, más este, más minden órában és más minden ruhában. Mindezt általában mondom, s Boriskáról csak jót gondolhatok.

Fejér mosolygott.

Játszottunk tovább. Majd meglátjuk, melyikünk erősebb azon a sakktáblán, melyiken csak két figura áll.

Másnap, hogy átmentem, csak a leányt láttam a szobában.

Széken állott. A Petőfit ábrázoló gipszfigurát igazította fel a kályha tetejére.

Mikor beléptem, elpirult. A bosszankodás pirossága volt az. A tegnap szelíd, kék szemek ma kedvetlenül néztek le reám a magasból.

Zsámolyt tettem a szék mellé és a kezemet nyújtottam:

- Megengedi, hogy lesegítsem?

Pillanatig tétozott. Aztán beletette a kezét a kezembe és lelépett.

- Kisasszony - mondtam -, senki se látott bejönni, engedje meg, hogy egy szóra itt maradjak.

Köznapi babos, kék kartonban volt. Igazi német arc. Nem kellemetlen, de nem is bájos. Tegnap unatkozó, ma bosszús. Ez volt a második arca.

Láttam, hogy siklik rajtam a tekintete a hajamtól le a lábamig meg vissza.

Álltam nyugodtan.

És hogy leült a varróasztal mellé, én a dívány sarkába ereszkedtem.

- Kisasszony - mondtam -, kegyed végignézett rajtam. Ez nem a kíváncsiság jele, hanem a megvetésé. Kegyed int a kezével, hogy nem az. A női gyöngédségnek magától való mozdulata ez. Más jelentősége nincsen. Bocsásson meg, hogy ilyen őszintén beszélek. Városon ez nem szokás, de falun rendjénvaló. Kegyed bizonytalán más társasághoz és más kifejezésekhez van szokva. De én csak fakó falusi tanító vagyok, s így távol a várostól engem is befogadnák az urak a társaságukba. Kérek kegyedtől is türelmet irántam. Mi lenne belőlünk itt falun, ha egyik ember a másikat nem szívtelné? Mindegyikünk tudja, hogy a másik mennyit ér, de azért úgy becsüljük egymást, mintha az értékünk egyforma volna. Én például sohase felejttem el, hogy minden társaságban én vagyok a legkisebb. Engem illet az asztalnál is az utolsó hely, s a beszélgetők között a hallgatás.

Megenyhült arccal nézett reám, és a kezét nyújtotta, mintha mondta volna: Fogadja részvételemet.

- Nem búsulok én ezen, kisasszony - feleltem elmosolyodva -, kell egy hídnak lenni, amely a paraszti osztályt az úri osztállyal egybeköti. Ez a híd a néptanító. Én szeretek az lenni, ami vagyok. Az én foglalkozásom kedves nekem. Én a faluban minden szíven és minden lelken uralkodom. Ez nekem öröm és gazdag is vagyok. Nem mintha vagyonom vagy nagy jövedelmem volna, hanem azért, mert bele tudok illeszkedni abba, amim van. Nem is kell összezsugorodnom. Igaz, hogy a külső megjelenésemre nem sokat költhetek, de ez itt nem is szükséges. Csak ritkán történik, hogy valakinek kedvetlenséget okozok vele - mint például kegyednek, aki engem nem ismer és a ruhám szerint gondol felőlem ítéletet.

- Nem, nem - felelte -, én önt azok után, amiket hallottam, csak becsülni tudom.

- Ha valami búsítana - folytattam elgondolkodva -, az nem lehetne más, csak ha egyszer meg akarnék nőülni.

Figyelemmel nézett rám. Az arcán valami férfias vonás jelent meg.

- Mert így, ami kevés vágyam van - folytattam -, arra a jövedelmem elég. De ha megnősnék, a világ legnyomorultabb emberének érezném magamat. Tanítóné! Oh, milyen szomorú cím ez, kisasszony és milyen szomorú állapot! Kell egy új ruha - az asszony nem mer kérni, mert tudja, hogy nincs. Én meg nem merem látni, mert tudom, hogy hiába. Néha csak egy pár cipő kellene, néha csak egy pár kesztyű. Ilyen hitvány apróság miatt mennyi szomorúság! Aztán a lakásom is; két kicsiny szoba. Az egyikben alszom én, másikban az anyám. A szalonom és a dolgozószobám az iskola. Ha a feleségemnek vendégei jönnek, hogyan ég az arca, mikor a szalmaszékre ülteti őket, s hogyan fáj a szíve, mikor a terítéket gondolatban összehasonlítja a látogatókéval.

Magam így, mondom, gazdag vagyok. Nekem a szalmaszékek jó székek és a kis lakás nagy lakás. Mert a faluban sehol sincsenek jobb székek és jobb lakások, s a közönséges ember jobbat nem is kívánhat. Csak az úri osztály az, amely a jónál jobbat és a jobbnál különbet kíván, s ehhez fűződik minden gondja, s ebben telik el az élete. Kegyed komolyan néz rám és azt kérdi magában: - Miért beszélem mindezeket?

Igazán nem másért, csak hogy ne vessen meg engem. Így falun elviselhetetlen az, hogy egyik ember kicsinyelje a másikat. Én nem akarok másnak látszani, csak annak, ami vagyok, és nem akarok kedvetlenséget okozni azzal, hogy az vagyok, aminek látszom.

- Először vagyok falun - felelte pillogva -, és nem ismerem itt az emberek gondolkodását. A falusi tanítókat én csak színpadokon láttam. De ön nem olyan. Abban jól gondolkodik, hogy önnek megnősülnie nem szabad és szerencsés ember, hogy ezzel leszámolt.

- Kisasszony - feleltem megvidámult szívvel -, könnyű ez nekem! A házasság elvégre is nem olyan munka, mint a tortacsinálás. A házasságra néminemű előzmények kellene. A körte se terem a földön, hanem előbb a fája nő és a virágból fejlődik.

Erre már ő is mosolygott, én is. Nem vagyunk többé ellenségek! Én nem akarom elvenni; ő nem akar hozzám jönni. Szinte szerettem volna megcsókolni érte.

- Milyennek látja a mi kis falunkat? - kérdeztem aztán, hogy másra fordítsam a beszélgetést.

- Sok a paraszt benne meg sok fa meg sok állat - felelte mosolyogva. - Annyi libát meg kacsát, mint itt van az udvaron, sohasem láttam.

Az arca, mikor így bizalmasan szólt, kedvesen kigömbölyödött. A szemével is beszélt. Nagy kék szeme volt, de mikor nevetett, összehunyorította. És ez illett neki, noha gyerekes volt. Igaz, hogy nem is lehetett túl a tizenhaton.

Attól az órától kezdve jóbarátok voltunk. Valahányszor átmentem, csakúgy beszélgettem vele, mint a többivel. Érdeklődéssel hallgattam a madarainak, ruháinak meg a virágainak történetét. Ő is érdeklődéssel hallgatta, amiket én a falusi embereinkről beszélgettem. Különösen tetszett az neki, amiket a fákról, bogarokról, virágokról tudtam. Ő a fákról nem tudott többet, csak annyit, hogy azok nyáron zöldek, télen kopaszok és hogy tűzre valók; a bogárféléket pedig egyáltalán nem szerette. Rovaroknak nevezte őket és borzadt tőlük. De mikor én elmondtam neki egyenkint, hogyan élnek, micsoda más a természete és a gondolkodása minden teremtésnek, és hogy azok is úgy éreznek, küzdenek és szenvednek, mint az emberek, édes figyelemmel hallgatott, s azt mondta, hogy másnak lát mindent, amióta velem megismerkedett.

Egy decemberi napon igen megharagított a szamaras Tóth Antal. Mióta bevették mindeneknek az urasághoz, mindig ott lóg ő a konyha körül, s hol kukoricát morzsol, hol fát aprít, hol vizet hord. A cigány Laci is befordult oda néha és megkérdezi, nincs-e szükség meszelőre? Meszelőre persze soha sincsen szükség, de annál nagyobb a szükség a kenyérre cigányéknál. Kap Laci mindig.

Hát mondom, akkor délután ott álltunk Boriskával a tornácon és néztük a szállongó hópelyheket. Egyszer csak kifordul a Laci gyerek a konyhából. Egy nagy karaj kenyér feszül a tarisznyájában. Kerek és barna arca fájdalmasan vonaglik, s íme, könnyek is ömlenek a szeméből.

- Mi bajod, Lacikám?

Azt gondoltam, hogy valamelyik cseléd megütötte.

A gyerek felemeli a fejét és hozzám jön. Az arcával hozzám simul, s még inkább sírásnak ered.

- Azt mondta Antal bácsi, hogy zabigyerek vagyok.

- No, ne sírj - feleltem letörülve a zsebkendőmmel a könnyeit -, az a szó, amit Tóth Antal mondott, nem szégyenszó; csak azért sért téged, mert látta, hogy neked ezzel fájdalmat okozhat. Az gyakran megtörténik, fiam, hogy rossz emberekkel találkozol. Ilyenkor mindig azokra gondolj, akik téged szeretnek.

Tóth Antal is éppen akkor lépett ki a konyhából. Korpás dézsát vitt az udvarra, és kurtaszárú pipa füstölt az orra alatt. Hallotta, amit a kis cigánygyereknek mondtam. Úgy is mondtam, hogy hallja. Megállott. Egyet vakart a füle tövén.

- Minden délután idejön ez a vakarcs - duhogta. - Aztán még neki áll feljebb...

- Nagy vitéz kend, Tóth Antal - feleltem -, sebet tud adni a gyerekeknek! Hanem attól a szótól, amit erre dobál, nem ez lesz ám szennyes, hanem a kend lelke! Ha ugyan van kendnek lelke!

Ahogy visszafordulok, látom, hogy Boriska a két tenyerébe simogatja a kis cigánygyerek arcát, és néz rá nagy szemmel, csodálkozóan. S az arca olyan halavány, mint a hó.

Néhány nap múlva elutazott. Visszautazott az anyjához Pozsonyba.

Fejér Pál ideadta nekem is a levelét, amit írt nemsokára rá hogy elutazott. Elolvastam kétszer egymás után. Nem kellett többször elolvasnom, hogy megtanuljam kívülről. Ezt írta többek között:

- Ki nem mondhatom, mennyire megszerettem azt a kis falut és benne az egyszerű jó embereket. Azelőtt mindig az volt a kívánságom, hogy selymes és bársonyos bútorok között éljem át az életet, és hogy olyan férjet adjon az Isten, akinek előneve van és címert nyomat a vizitkártyájára -, most szalmafedél alá vágyom, akácfából faragott tulipános bútorok közé. Ha valaha asszony leszek, falusi asszony szeretnék lenni. Csalánszövetből igen divatos ruhát tudnék magamnak varrni, és a kalapot is magam készíteném el, de kitömött madarak és rezgőtűk nélkül, csupán virágokból.

De hát megengedi-e az Isten, hogy szegény asszony legyek?

A jövő tavasszal kedves bátyám, ha nem lennék terhére, szeretnék lemenni és ott tölteném a nyarat is. A kis cigány Lacinak mellékelten küldök egy piros honvédsapkát.

Második kötet
DECEMBERTŐL MÁRCIUSIG

A HÓPEHELY

A föld az éjjel csonttá fagyott. A nap is mintha fázott volna, nem mert kibújni a felhők közül. Csak egy tányérforma világos foltról látszott, hogy merre jár.

Reggel nyolc óra felé mintha egy fehér tollpihécske szállt volna el az ablakom előtt. Aztán egy második, harmadik fehér pehely. Aztán bő omlásnak indult nagy kavargó pelyhekben a szürke felhők terhe: az első hó.

Az ablaknál álltam és pipáztam. A kis kapu megkattant. A folyosón a gyerekesizmák sűrűn kopogtak.

- Esik a hó! - kiáltozták egymásnak odakünn -, kiszakadt a Jézuska dunnája!

A Barcza gyerek ki is nyújtotta a kezét, és elfogott egy pelyhet. Be akarta hozni a markáiban az iskolába.

Hanem itt, hogy engem meglátták, elcsöndesültek. Szótlanul ültek a helyökre. Piros arcok, piros fülek és egymásra mosolygó szemek. Lám, mindennek lehet örülni, még a hóesésnek is!

Az örömük engem is megvidámított. Milyen bohó a gyermek! S micsoda érzékeny a lelke minden változás iránt! Az ő lelkük olyan, mint valami finom kis gép, amely erős munkára nem való, de minden csekélységre megperdülnek a kerekei. Nekik merőben más a világuk, mint a miénk. A mi nagy dolgaink nekik semmiségek, és amik nekünk semmiségek, azok nekik a nagy valamik. A gyermek kacag olyanokon, amiken mi nem is mosolygunk, és sír olyanokon, amiken mi a homlokunkat se ráncoljuk. Egy tintacsepp, egy cserebogár, egy botlás, idegen öltözet: nevet rajta. És sír, ha a tolla elgörbül, ha csúfolják, ha aggódik, ha fázik. Aztán ha sírás közben valami kellemesen hat rá - akkor a könnyein át mosolyog.

Ahogy végigpillantok az iskolán, látom, hogy a második pad elején még mindig üres a hely.

A kis Kovács Rozi ülne ottan, a részeges Alsó-Kovács leánykája. Egy mosolygó szemű fehér egér. Ő az első a padban. Abban a padban ő vizsgálja meg minden reggel, hogy tiszta-e mindenkinek a keze, nincs-e pehely valakinek a haján, és hogy megírta-e mindenki otthon a feladatot? Hát ez nagy tisztesség. A minap egy délután új szomszédot kapott. A fülébe sugdosott és nevetgélt vele. Mit tudnak sugdosni az ilyen kisleányok? Mit mosolyognak? Mit nevetnek?

Semmiségeket.

Meg kellett szólítanom.

A megszólítás nem ritka ügy az iskolában; de aztán másodszor meg ne szólítsam aznap! - ezt is tudják a gyerekek. Hanem biz, az én Rozimat annyira izgatta a kedves új szomszéd, hogy másodszor is meg kellett szólítanom. Azt mondtam neki, hogy a tanítás után maradjon az iskolában.

Akkor a mosolygó kék szemek aggódó kék szemekre változtak. Komoly maradt.

Tanítás után kikísértem a kapun a gyerekeket. Egyét sétáltam az udvaron. Aztán visszatértem a fogolyhoz:

Ült a helyén a második padban az első helyen és félkönyökére támaszkodva aggodalmas arccal nézett ki az égre.

Leültem az asztalomhoz és magam elé szólítottam.

- Gyere ide.

Megállt előttem és lesütötte a szemét.

Nem szólok azonnal. Jobban beszél énnálam a saját szíve.

Oh, mert az ilyen foltos ruhájú kis teremtesnek is éppen olyan a szíve, mint a bársonyba öltözött grófleánykáé. A gyermekarc meg a gyermekszív. Ezt a teremtő egyenlően porciózta szét az emberek között.

Milyen finom az arca ennek a kis parasztgyermeknek! Milyen nagy, tiszta kék a szeme! Milyen finom vonalú az orrocskája! Milyen hullámos rajzú a kis piros ajaka! S milyen vele született bájos a fejének minden mozdulata! Ha véletlenül párizsi házban születik, gyönyörűsége volna a szalonoknak.

De haj, az emberi lélek is úgy száll a földre, mint a hópehely! A kegyetlen véletlenség ideejtette őt a részeges Alsó-Kovács hajlékába. A ruhája csak az, ami a nyáron volt: vörösbabos kénszínű karton rékli, és színehagyott kék szoknyácska. Csupa folt és varrás. Cipője meg nincs is. Nem is volt soha. Nem is lesz soha. A havon is meztláb fog futni, mint még valami öt társa. S így nő fel hajadonná.

De nekem szigorúnak kell lennem, mert a csöndesség az első törvény az iskolában.

- Mit fogadtál a minap ezen a helyen?

Áll előttem némán, színtelen arccal, szemét lesütötten.

- Jó voltál-e ma? - kérdem megint egy perc múlva.

- Nem - rebegi halványan.

- Megérdemled-e, hogy azon a helyen ülj?

- Nem - suttogja alig hallhatóan.

- Hát holnaptól kezdve mást ültetek oda. Mást. Mert én téged nem szeretlek!

Az arcán nem látszott semmi változás. Én ám tudom, hogy ez a szó úgy szíven csapta őt, mintha vasvesszővel sújtottam volna rája.

Eltámolyog.

Mikor kilép az ajtón, föl is emeli künn a kis rongyos kék vászon kötényt a szeméhez.

Másnap nem jött el.

Egy fiúcska, akit elküldtem az anyjához, azzal a hírrel tért vissza, hogy a leánykát reggel, mikor iskolába akart jönni, valami kutya belekergette a patakba, s hogy mikorra hazaért, a ruha zörgősre fagyott a testén.

Hát mondom, így eszembe jutott a kis Kovács Rozi. És nézem eközben a havazást. Nem telik belé negyedóra, már fehér a föld. A virágkórók bundába öltözték. A háztetők fehér paplannal vannak letakarva. A szilvafák olyanok, mint tavasszal, mikor virágoznak.

*

Amióta beteg az a leányka, mindennap elküldök egy gyereket, hogy kérdezze meg a nevemben: hogyan van?

Ma délben a Gál gyerek volt ott. Azzal a hírrel tért vissza, hogy a Rozika már nem tud szólalni se.

Fogom a kalapomat, botomat. Megyek át a patakon, a falu alsó részén. Az úton találkozom Alsó-Kováccsal. Ott támogatja fél vállal a keresztet. A sapkája a hóban, a ködmene nyitva; kilátszik a meztelen melle az inge alól.

- Hát kend most is részeg? - kérdem tőle.

Rám emeli zavaros két szemét és néz. De persze nem lát.

- Én? Részeg? - mondja rozsdás hangon. Inni ittam, de részeg nem vagyok!

- Hiszen alig áll a lábán, szerencsétlen!

- Az se igaz, mer állok! - mondja a mutatóujját fölemelve.

- Nem tudja, hogy beteg a leánya?

- Azt is tudom! - mondja a fejével bután bólintva. - Majd meggyógyítja a jaó Isten!

No, ezzel nem lehet beszélni.

Ahogy a kapuhoz érek, visszapillantok rája. Hát már akkor négykézláb áll a hóban. Bizonyosan a süvegét akarja fölvenni.

A leányka ott fekszik az ablaknál. Egy sokszorososan foltozott kockás kék dunyhával van mellig betakarva.

Hanyatt fekszik.

A két keze a dunyhán. A szeme bezárva.

Fekszik mozdulatlanul.

Az anyja ott sírdogál az ágyfejre borulva.

- Ébren van? - kérdezem halkán.

Az asszony bólint:

- Ébren.

A hangomra a leányka fölnyitja a szemét. Mind a két kezét fölemelve nyújtja felém.

Én aztán összefogom mind a két kezét és belesimogatom a tenyerembe.

- Rozika - mondom -, megösmersz, ugye?

Szemének egy mély behunyásával jelzi, hogy ismer.

- Tudom, hogy nem tudsz szólni, de majd tudsz, ha meggyógyulsz.

Istenem, a te sok szomorúságod közt nincs a világon semmi se szomorúbb, mint a beteg gyermek arca!

- Látod, eljöttem - mondom tovább. - Ha én beteg leszek, eljössz-e te is? Meglátogatod-e a tanítódat?

A szeme behunyásával jelzi, hogy eljön.

- A helyeden nem ül ám senki. Nem. Addig, míg fekszel, nem szabad odaülni senkinek. Akkor megint te ülsz ott, Rozika. Te ülsz ottan. Csöndes leszel és szófogadó. A te tanítód mindig szeret téged.

Szomorú kék szeme könnyesen, boldogan néz reám.

*

Az asszony kikísért a kapuig.

- Ne keseregjen - mondom neki. - Az Isten nem fogja elvenni.

- Egyetlen gyermekem - rebegi a szemét a kötényével törölve. - Az ember most is a kocsmában van.

- Már jön hazafelé. Nem lehetne valamit tenni, hogy ne igyék?

- Mindent megpróbáltam. Már szentelt vizet is itattam vele. Nem használt. Aztán lássa, mit gyújtok meg, ha meghal ez a kis teremtés? Elitta az ember a nyáron a szentölt gyertyát, mind a kettőt.

*

Estefelé diktálásra írtak a gyerekek, mikor az ablakom alatt nagy lépésekkel a bakter ment el. A fején fekete báránybőr süveg, a szájában füstölgő pipa. Ment a templom felé.

Nem tudtam tovább beszélni. Istenes Imrének intettem, hogy diktáljon tovább. A gyerek fölkel, és egyik kezében a könyvet tartva, másik kezével szokása szerint a tarisznyaszíjat fogdosva diktálta a szavakat.

Egyszer aztán megcsendül a lélekharang.

Imre elhallgat.

Az iskolán mintha hús szélfuvalom szállana át.

Mélységes csönd.

És minden gyerek elnyíló szemmel bámul fel énreám.

KÉT ÁLLAT

Hajtóvadászat volt a szomszédban. Egy vadász oldalba lőtte véletlenül a másiknak a kutyáját. Azokban a napokban gyakran beszélünk a kutyákról.

Egy délután Dobay bácsi ült nálunk - keresztapja a mi földesurunknak -, maga is jó módú birtokos. Olyan, mint valami magyar ruhába öltözött bibliai próféta. De jóízű pipás ember.

Ő is beszélt egy kutyatörténetet.

- Ez akkoriban volt - mondotta -, mikor az első cséplőgépet vettük. Bizony, már jóideje!

Egy szűrszabó telepedett azon a télen a falunkba. Nem éppen fiatal, bajusztalan ember. A vezetéknevét bizony már elfelejtettem. Valami Dramó, vagy Pramó, vagy Kramó, ilyenforma valami tótos név. De ő maga nem volt tót. Meg is bicskázta volna, aki azt mondta volna neki, hogy nem magyar. Kutya erős, mokány ember volt az! Még a szeme is mindig kötekedésre állott.

Mért telepedett éppen a mi falunkba? - már nem tudom. Talán a felesége miatt, hogy a feleségét nem merte hazavinni. Szép teremtés volt a felesége, de bizony ahogy később megtudtuk, nem a lilimos kertből szerezte. Részegen vette-e el, vagy józanon? Azt se tudom. De arra emlékszem, hogy erősen őrizte. Mindenképpen tisztességes asszonyt akart belőle nevelni.

Hanem biz ők csak tengődtek minálunk.

Mátyás arra számított, hogy nagy a falu, sok szűr kell bele. Nem ösmerte a parasztnak a természetét, hogy szűrt csak vásáron vesz, ahol válogatni lehet. Mátyásnak el kellett vinnie a kész szűrt a vásárba. Ott vette meg tőle a tulajdon szomszédja is.

Hát mondom, csak tengődött. Eljön az aratás ideje. Fölállítjuk a gépet. Mindenre van ember, csak etető nincs még. A gépész azt mondja, hogy etetőnek erős, ügyes ember kell a gépre.

Gondolkodom, hogy ki lenne alkalmas?

Ahogy így tűnődve sétálok haza a kertek alján a legelőn át, látom, hogy egy piros kötényes és piros kendős menyecske gombát vagy sóskát szed ottan.

No, nem lehet más, csak a Mátyás felesége.

Megszólítom:

- Jó napot, galambom! Maga ugye a Mátyásné?

Főlemeli az arcát. Betegszín fehér arc, festett szemöldök, mosolygó macskaszem.

- Az vagyok - feleli rám bámulva.

- Van-e sok munkája az urának?

- Sok? Kevés sincsen. Ha gomba nem teremne a réten, meleget se főzhetnénk. Maga ugye a tekintetes úr?...

A kertek felől erős kiáltás száll felénk:

- Rózszi!

Az asszony elmosolyodva pillantott vissza.

- Már hí. Mennem kell. Nem szereti, ha beszélnek velem.

- Féltékeny?

- Az, a bolond.

- És most magát megveri, mert velem beszélt?

- Engem?

Az a hang, amellyel ezt a szót mondta, meggyőzött arról, hogy a szűrszabó nem veri a feleségét.

- Gyerünk - mondtam -, beszélni akarok az urával.

Az ember ott pipázott ingujjban a kert sarkán, és úgy nézett rám, mint a dühös bika.

- Mátyás - mondom neki -, az asszonytól hallom, hogy nincsen dolga. Nekem egy erős és ügyes ember kellene a gépre, etetőnek. Magára gondoltam.

Hamarosan megegyeztünk. Csak arra kért, hogy az asszonynak is adjak valami munkát a gép mellett.

A következő napon már ott állt a gép tetején az ember, s buzgón eregette a megoldozott gabonakévéket a dobba. Az asszonnyal zsákokat és ponyvákat foltoztattam.

Nem kerülte ki a figyelmemet, hogy Mátyás gyakran rápillant a feleségére a gép tetejéről.

Egyszer a szomszéd tanyáról átjön az ispán. Feltűnik neki a menyecske. Míg én az asztagok rakásán rendelkezem, odasomfordál és pödörgeti a bajuszát - beszédbe elegyedik vele. Talán tíz szót se váltottak még, hallom, hogy a gép nagyot duhan: eltorkollik. Nagy zűrzavaros kiabálás, szaladgálás. A gépész megállítja a gépet. A nagy szíjat ledobják.

Hát az történt, hogy Mátyásnak nem a munkáján volt a szeme, hanem a feleségén. Oldatlan kévét dobott a dobba. A gép elfulladt. Mátyás hirtelen a lábával akarta lenyomintani. Hát le is ment a kéve, de lement a lába is.

Már az ősz elején jártunk, mikor egyszer beállít hozzám, színtelenül, lesoványodottan - falábon.

Gondolkoztam: mitévő legyek vele?

A maga hibájából nyomorodott meg, de énnálam, az is igaz.

Pénzt adjak neki?

Akármennyit adok, kevesellni fogja a lábáért.

Eltartsam holtig?

Az meg sok. Különbösen se kedves az ilyen féltékeny ember a háznál: nem lehet tudni, kibe mikor hajít vasvillát.

Egyet gondolok, aztán mondom neki:

- Maga most már nyomorék ember. Munkája akkor se volt, mikor épkézláb ember volt. Hát arra gondoltam, veszek magának egy fadudát, verklit. Aztán adok hozzá egy kordét, meg egy lovat. Maguk abból ketten megélnek: ide-oda járnak városról városra: és hát maga muzsikál, az asszony meg szedi a pénzt.

Érdeklődéssel hallgatott. Csak az asszony említésére komorodott el a szeme.

- Az asszony? - mondtotta búsan. - Nem tudom, hol az asszony.

- Nem tudja?

- Csak addig volt velem, míg bevittek a kórházba. Aztán egypárszor a kapusnál kérdezősködött, hogy meghaltam-e?

S a levegőbe intett, mint mikor az ember legyet hajt el magától.

- Mindent eladott, míg beteg voltam, még a tajtékpipámat is!

Tíz nap múlva ott volt a faduda. Úgy szólt, mint az orgona és cifra volt, mint a görög oltár. Valami hat nóta volt benne, köztük a lengyel himnusz is. Mátyás elindult világgá.

Úgy egy esztendő múlva bent járok a megyegyűlésen. Hát ahogy egy kis utcán szivart veszek a trafikban, hallom, hogy valamelyik házban egy kutya visít.

Én az állatsírást nem bírom. A szenvedő ember csak részvétet kelt bennem; a szenvedő állat látása gyötör.

És a kutya visított, sikoltozott.

Valaki verte.

Gondoltam, majd csak vége szakad, de nem szakadt vége. Már a szivart is kifizettem, az állat egyre üvöltött. A szemben-szomszédos deszkakerítéses kis házban verték a kutyát. Nem állhattam meg, hogy be ne hajoljak, s rá ne kiáltsak az állatkínzóra.

Hát ahogy benézek, látom, hogy egy ócska katonaruhás koldusféle veri a kutyát.

- Ne, disznó! Ne, gyalázatos!

Bottal verte.

A kutya minden ütésre felsivalkodott, s félreugrott, de megint visszatért a gazdája lábához. Az meg ahelyett, hogy megbocsátott volna neki, újra püfölte.

- Hé, atyafi! - kiáltom be a kerítésen.

Az ember fölemeli a fejét. Az arca ki van vörösödve. Megismerem benne Mátyást.

De ő is megismer engem. Kapja a sapkáját és alázatosan köszön.

- Mért bántja azt a szegény kutyát?

- Nem bántom, könyörgöm, csak tanítom.

- Hát aztán mire tanítja ilyen keservesen?

- Táncra tanítom, a menkü üsse meg, de nem akar.

Akkor látom, hogy a faduda is ott áll az udvar sarkában, egy bodzafa alatt.

Az ember magyarázón folytatja:

- Ha táncolna ez a kutya, tízannyit keresnék. Az anyja már táncolt. De azt ellopták. Ennek meg akármit csinállok, nem akar táncolni.

- Nem is arravaló a kutya.

Felelet helyett odalépett a fadudához és bizonyára az én tiszteletemre rákezdte a lengyel himnuszt.

A kutya fölkel. Elvette a gazdája kezéből a sapkát. Megfogta az árnyékbőrnél. Két lábra állt és hozzám jött.

Szép, okos állat, habár csak közönséges fehér bundáskutya. Aztán olyan szenvedő szemmel nézett reám...

- Mátyás - mondom az embernek -, mennyiért adná el ezt a kutyát?

Mosolygott. Gondolkodott.

- Öt pengőért odaadom a tekintetes úrnak.

- Hát jó, hozza el délután a Koronába.

Így került hozzám a kutya.

Az ember aztán elbeszélte, hogy a fadudával már száz forintot szerzett, de a feleségével ismét összetalálkozott, és az ellopta tőle. Másodszor is elhagyta.

- Bizonyosan avval is úgy bánt, mint evvel a kutyával.

- Nem én, uram. Istenemre mondom, soha egy rossz szóval nem bántottam. A kutya az más. A kutya nem érti a szót, csak a botot.

De nem volt igaz a Mátyás véleménye! Én egyszer rávilágosodtam, hogy a kutya megérti az emberi beszédet is.

Veszett kutya garázdálkodott egyszer a faluban, s hogy az állatorvos nálunk járt, azt mondta, hogy minden kutyát agyon kell lövetni.

Az én kutyám, hogy mindig mellettem járt, dühösen vakkant. Odapillantok, hát az állatorvosra mereszi a szemét és újra vakkant.

- Ez a kutya érti a beszédet! - szóltam meglepődve.

- Dehogyan érti - felelte az orvos -, bizonyosan macska futott át a háztetőn.

No, ez annyiban maradt. De én attól fogva gyakran próbálgattam a kutyát. Nem mondom, hogy mindazt a százezer szót megérti, ami a szótárban van, de a köznapi élet kifejezéseit bizony megérti - kivált ha figyeli. Próbálja meg akárki, beszéljen a kutyáról. Mihelyt ez a szó: *kutya* elhangzik, a kutya egyszerre hegyezi a fülét, s odafigyel.

Sokáig nem hitte ezt nekem senki.

Egyszer, hogy a tanfelügyelő nálunk járt, mondom neki is, hogy a kutya érti a beszédet.

Nem hitte.

Azt mondja:

- Nem a beszédet érti a kutya, csak a hangot.

- Hát mibe fogad, hogy a beszédet érti?

- Tíz forintba.

- No - mondom -, hát akkor legalább visszanyerem az árát. Mingyárt megbizonyítom.

- Jó - feleli. - De azt fönntartom, hogy amit mondani akar a kutyának, azt nekem mondja halkán, és én adom át a szót a kutyának. A kutya nevét pedig nem szabad említeni.

(Hentzinek neveztem el a kutyámat.)

Éppen kint uzsonnáztunk az udvaron, s a kutya is ott bóklászott az asztal alatt.

- Hát - mondom halkán -, tessék valami rossz megjegyzést mondani erre a kutyára.

A tanfelügyelő hátradől a széken, és fél szemmel a kutyára néz. Így szól:

- Ez a disznó dög mindig a lábunk alatt jár. Meg kellene korbácsolni!

Hentzi fölemeli a fejét; a tanfelügyelőre néz. A farkát a lába közé húzza. Elsompolyog. Leül tőlünk valami tíz lépésnyire, és néz hol rám, hol a tanfelügyelőre.

Valami öten ültünk az asztalnál. Az öspörös is ott volt. Mindnyájan nevtünk.

Erre a kutya megcsóválta a farkát, és visszajön hozzánk.

- Eredj, hozd ki a pipámat - mondom neki.

S kérdem a tanfelügyelőtől: melyiket akarja: a cseréppipát, a csibukot, vagy a tajtékpipát?

- A csibukot - feleli a tanfelügyelő.

No, ezt magam se hittem, hogy megteszi a kutya. A mezei kispipámat nem egyszer kihozattam vele, de a csibukot kelletlenül vette a szájába. Nem szerette-e a meggyfaszagot, vagy hogy már régi volt a szár és nem a meggyfaszagot érezte rajta? - nem tudom. De azért elmondtam neki.

- Hentzi, ide vigyázz!

Hentzinek ragyogott a szeme, mint a gyémánt.

- Hozd ki a pipámat: a csibukot.

Hentzi ugrott, mint a villám. A következő percben láttuk: hogyan vergődik az ajtóban. A pipaszár persze keresztben állt a szájában, s le is ütötte a borostyánszopókát a csibukom száráról, de azért kihozta.

A tanfelügyelő erre szótlánul kivette a bugyellárisát, és fizetett.

- Ne - azt mondja -, nem is kutya ez, hanem ember.

(A pénzt az iskolának ajándékoztam.)

- Ez még semmi - felelem. - Ez a kutya nemcsak a szót érti, hanem kitalálja a gondolatot is. Mondjuk például, hozzon ki egy tányérat! Hol láttatok valaha tányérat kutya szájába?

Persze ebben is volt egy kis hamisság. A kutyának külön tányérja volt az asztal alatt. Még az előbbi gazdája rászoktatta, hogy sapkát tudjon tartani. Könnyű volt átszoktatnom a tányérra. Kedves volt, ahogy a tányérral kért az asztalnál, s mink belevetettük a csontot.

No hát ezt már sehogysem akarták elhinni.

Az uzsonnánk hideg rántottcsibe volt. Kiveszek belőle egy szárnyat, és faragcsálom. Leszóllok a kutyának, azon a hangon, ahogy a csontra szoktam hívni:

- Hentzi!

A kutya örvendve csóválta a farkát. Véli, hogy a földre vetem a csontot.

De én a fejemet rázom:

- Hozd ki, amit gondolok.

Hentzi egyszerre eliramlik. Be az ebédlőbe. Onnan be a konyhába. Egyszer csak megint előtűnik. Hozza a tányérat. Nem szereti hozni. Mert hiszen csak az asztal alatt emelgette. De végre is hozza. A foga úgy vacog rajta, mint a telegráfmasina. De azért elhozza. A vendégeim elhőkölnek csodálkozásukban. Hentzi a farkát örömmel csóválja, s tartja a tányérat.

Hát ilyen kutya volt.

Mátyás is bezzeg megbánta, hogy eladta: írt egyszer érte, hogy visszaadná az öt forintot.

Csak annyit feleltem neki, hogy tagja vagyok az állatvédő egyesületnek.

Erre újra írt. Esküdözött a levelében, hogy nem bántja többet a kutyát, csak adjam vissza.

De biz én nem adtam.

Egy májusi napon befut hozzám a kisbéresem, hogy hozzam a puskát, mert a Hentzi kutya megveszett.

Nézem a kutyát. Kedvetlen. Néha félrevonja a szájaszélét és nyöszörög. A szőre meg borzolódik az ég felé.

- Hentzi - mondom -, mi bajod, kutyuskám?

Néz rám keservesen. Féloldalt fordítja a fejét, és megrándul a szája széle.

- Emberek - mondok -, hozzatok ide vizet. Én azt hiszem, nem veszett ez a kutya, csak beteg.

Eléje teszek egy tányér vizet. Hát csak fellafatyolja, mintha mutatni akarná, hogy nem veszett.

Mingyárt eltaláltam, hogy a foga fáj.

Fogatok. Ülök a kocsiba. Magam mellé veszem. Megyünk a városba a fogorvoshoz.

Nincs ezen semmi nevetnivaló. Az állatnak csak azok a betegségei, amik az embernek. Egy test, egy vér, egyazon orvosság.

Hanem ahogy a városba érünk, mi történik? Az egyik házból kihangzik a faduda nótája:

Mert Ponyatovszky nincsen a csatáján.

Az én kutyám hegyezi a fülét. A szeme ragyog. Egyszer csak kiugrik a kocsiból. Elnyargal.

Kiabálok utána:

- Hentzi, Hentzi! Gyeride!

Vissza se fordul.

- No, fene egye meg - mondja a kocsisom -, csakugyan megveszett.

De én mindgyárt gondoltam, hogy hol van. Megállítom a kocsit. Leszállok. Megyek a nóta irányába. Hát már akkor ott jár az én kutyám két lábon Mátyás körül. Nem fáj annak a foga! A szájában Mátyás sapkája. Szedi a pénzt. A falábú ember meg nézi örömtől kivörösödötten.

Mátyás abbahagyja a nótát és hozzám baktat. No, bizony elrongyosodott, mióta nem láttam.

- Hát, hogy élünk, Mátyás?

- Köszönöm, bizony rosszul. Magam vagyok.

- Hogyhogy?

- Az az átkozott asszony megint elhagyott.

Nézte a kutyát. A kutya ugrált, mint a bolond a duda körül.

- Uram - mondotta az ember könnyektől nedves szemmel -, adja vissza nekem ezt a kutyát.

Eszem ágában sem volt, hogy visszaadjam.

Bosszúsan kiáltottam rá:

- Hentzi! Hentzi! Nem jössz azonnal! Tufferfluchte! Komm her!

A kutya vissza-visszafordította rám a fejét, de csak ott maradt. Csóváltgatta a farkát Mátyásnak.

Én aztán mérgemben otthagytam.

„KÉK PARADICSOM, LILIOM...”

Tíz órakor negyedórai szünet az iskolában. Ha napos az idő, a gyermekek az udvarra rohannak. A fiúk labdázhatnak, tótágast állanak, átugrálják a fűrészbakot, vagy lovaznak; a lányok meg az apró fiúk összefogóznak és keringélnek.

Magam is kiülök néha a verőfénybe és nézem őket pipázgatva, hogyan mulatnak.

Mert csak a gyermek mulat egész lelkével, magának teljes odaadásával. A felnőtt embernek már borba kell vesztenie a fele lelkét, hogy a másik fele mulathasson.

Micsoda vidámság van ezeken az üde gyermeki arcokon! Ruhájok a falusi boltok legolcsóbb portékája. Cipőjük nincs is. Kávé helyett krumplicsoki, vagy sült tök a reggelijük. De vajon boldogabbak-e ezeknél a budapesti bársonyruhás gyermekek, vagy akár a királyok, császárok gyermekei?

A lányok néha táncolnak. Kettő-kettő összeölelkeznek. Cigány Laci két kis fadarabbal hegedül. S mivelhogy a fadarab nem szól, ő zenél az orrán át:

- *tnde-tnde...*

És a kis mezítlásos lányok mosolygó arccal táncolnak.

De milyen könnyű a forgásuk! Mint a virágpehely! És a szmokingos cigányok bandája ott Budapesten nem ringatja nagyobb gyönyörűségbe a selyemmel fődött szíveket, mint itt a Cigány Laci két kis fadarabja.

Hanem a kicsinyek világába is kerül néha újság. A nagyok kapnak évenként két-három új nótát, a kicsinyek kapnak egy-egy új szót, vagy sort, vagy új mozdulatot az ismert játékaikba.

Honnan kapják a nagyok?

Hozzák az aratásból.

Honnan kapják a kicsinyek?

A faluba látogató vendéggyerekektől.

Ilyenkor aztán hetekig azt játsszák, s elmondják százszor-ezerszer ugyanazt a négy sort, nyolc sort egymás után.

Így jött egyszer a *Kék paradicsom, liliom* játék versébe ez az új sor:

Édesem, sem, sem, sem!

s attól fogva mindig ez járta az udvaron.

Cigány Laci is abbahagyta a hegedülést. Befogták maguk közé a körbe. És a fekete szemű kis vidám cigánygyerek buzgón és gyönyörűséggel fújta velök, hogy:

Édesem, sem, sem, sem!

A játék különben csak annyi, hogy körbe keringélnek, s egy leány magányosan áll a kör közepén. Mikor odajutnak a dalban:

Akit szeretsz, fogd meg!

megérint egy fiút. A fiú bemegy hozzá a körbe, s vele kezét fogva keringél. Azalatt ezt dalolják:

*Ezt szeretem, ezt kedvelem,
Ez az én kedvesem!*

S járnak egy vers táncot.

Városi iskolákban aligha engednék meg ilyen játékot. De én magam is falusi iskolás voltam valamikor és játszottam ezt.

A szerető fogalma a gyermeknek nem az, ami a felnőttnek, hát minek zavarnám meg az ártatlanságokat? Hiszen nyáron át a mezőn, az utcán, udvarokon a négy-öt éves gyerekek is ezt játsszák.

Hanem egyszer csak figyelmembe ötlük, hogy Cigány Laci soha nem kerül be a körbe. Volt úgy, hogy minden fiú megfordult már benn, némelyik kétszer is, de Laci mintha köztük se volna.

Mondom, ez feltűnt nekem.

A gyerek elvégre mind szocialista. Az egyenlőség érzése velünk születik. A gyermek csak a korkülönbség szerint osztályozza az embereket. Hogy van hát, hogy Cigány Lacit egy leány se vonja be soha?

Hiszen azt se lehet mondani, hogy nem szeretik, mert nagyon is szereti az egész iskola. Ő az egyetlen például, aki sohasem hoz magával kenyeret vagy almát, de azért nem marad éhen, mert hol ez, hol amaz ad neki. Író tollat, palavesszőt, tintát se vesz soha. Neki jó a használt író toll is, amellyel megajándékozzák. A rövidre fogyott palavesszők is őhöz kerülnek.

Tintát is kérencsél mindig egy nyakatörött orvosságos üvegbe. Néha több a tintája, mint akárkinek.

Hát mondom: szeretik őt.

De hát mért nem választja senki párjának?

Itt megint visszatérek az én falusi gyermekkoromba. Mihelyt a falusi fiú iskolába kerül, azonnal kap szeretőt. Kiosztják neki. Ha csereberél egy lánnyal, vagy egy falatot ad neki a tarisznyájából; vagy ha egyfelé laknak, s együtt járnak haza, már akkor nyilvánvaló, hogy az az ő szeretője. A leány pirul persze, ha emlegetik. A fiú is tagadja. De nincs tovább. Ők maguk között nem beszélnek róla, legföljebb, ha összetéved egy egymást vizsgáló ártatlan pillantásuk, vagy ha valamelyikük a társas játékban nyilvánítja, hogy igenis, ez az ő választottja.

Később, mikor kikerülnek az iskolából, változik ez a kapcsolat: a legénynek más lány tetszik meg, a lány is mást választ. De néha megmaradnak a gyermekkori választásnál, s ezekből válnak a legboldogabb házások.

Így aztán meg lehetett érteni, hogy bármilyen kedvelt társ is volt a Laci gyerek, ő sose került be a körbe.

Ez kissé bántotta a szememet. Nem egyszer a nyelvemen volt, hogy egyszer megszólítom őket:

- Ugyan nézzetek már egyszer a Lacira is!

Mert a játék változatosságához tartozik, hogy mindenik forduljon egyet a körben. A kis ártatlan szívek talán meg is dobbannak ilyenkor. Az arcuk boldog és mosolygó. Hát mért éppen Cigány Laci az örökkön mellőzött?

De nem szoltam mégse. Attól tartottam hogy aki éppen a körben áll és a szólításomra Lacit választja, csúfolással fogják búsítani. Lehet, hogy nem lett volna így, de az is bizonyos, hogy a gyermekek játékát csak rontjuk, ha beleavatkozunk.

Hát mondom, nem szoltam semmit. Csak magamban hümmögtem, hogy a kis cigányt nem ismerik magukkal egyenlő rendűnek.

Hanem egyszer mi történik: október közepén a szomszéd falucskából jön hozzám egy vályogvető cigány, s hoz egy kis hatéves feketeszemű Juliskát. A szomszéd falu tíz percnire van tőlünk, s kálvinista iskola van benne. A cigány kénytelen a leánykáját hozzám járatni.

Eleven kis ördög, s ugyancsak kisasszonykásan van öltözve. A Jézus tudja, melyik kastélyban szedték a ruháját, de igen tarka. Még harisnyája is van, noha egyik piros, a másik fekete, de azért csak harisnya az.

Az első órán elhagyottnak érzi magát. Nagy fekete szeméből babszemnyi könnycseppek hullanak. Azonban az óra végén a leányok csoportosan állják körül, s tapogatják kabátját, fogdossák, bámulják a gombjait. Ezen megvigasztalódik.

A fiúk nem sokat törődnek vele. Csak Cigány Lacit látom hogy föltérdel a pad tetejére, s hosszú, kíváncsi pillantást vet reá. De aztán az se foglalkozik vele többet.

A legelső napsugaras napon ott keringél ő is a Kékparadicsomos játékban. Kissé ostoba még, látszik az arcán, hogy ünnepi érzéssel nézi a vezérhangot fújó öreglányokat. De örül és boldog.

Egyszer csak azt látom, hogy ő van a kör közepén. Áll, mint a tájékozatlan ember az idegen város közepén, de aztán mosolygóra változik az arca; látszik rajta, hogy figyelem közepének érzi magát s ez jólesik neki.

A lányok dalolják:

*Hajlik a meggyfa,
Tengeri Mariska
Akit szeretsz, fogd meg!*

A leányka szeme egyet villan, s határozott mozdulattal ragadja karon Cigány Lacit.

ISMERKEDÉSEK

I.

Szent Mihály napján este hazafelé a vásárról. A kocsin magam ülök. Nagy Márton hajtja a lovakat. Az idő szeles, hát nem beszélgetünk. Csak halad a kocsi, halad és zörögdögél. A sötétség egyre sűrűbb.

Az ilyen esti utazásokban van valami mesebeli érzés. Az ember nem tudja, hol jár, csak azt látja, hogy előtte, mögötte fekete a világ. Fekete világban fekete fák állanak. Úgy állanak sorban, mint valami idomtalan óriások, s hogy szél lengeti őket, hajladoznak, bókolnak, csóválják a fejüket.

Egyszer csak egy nagy vörös szem jelenik meg a fekete távolban, aztán kettő, azután három és egyre több és több.

Faluba érkezünk.

Itt-ott csaholás hallatszik, s egy kutya eléje rúgta a lónak. Dühös táncal ugat darabig előtte, azután visszamarad, hogy megugassa a kocsinak a hátulsó kerekét is.

Néhány perc múlva megint fekete csöndességben haladunk, csak a vörös tűzszemek bámulnak még utánunk kis ideig.

Egy falu közepén kocsit érünk utol. Parasztkocsi, mint a miénk. Hátul egy nagy szögletes valamit visz. A sötétségben nem látszik, hogy vásárról jövő iparos-e vagy csak parasztféle, aki bútort visz haza a vásárról.

Hogy a falun át két árok közt haladunk, nem kerülhetjük el a kocsit. Csak lépésben követjük.

A falu végén a kocsisom átkiált:

- Kend az, Kadari bácsi?

- Mink vagyunk, Marci - felel egy öreg hang.

Az Imádságos Kadari szólta, az öreg negyvennyolcas, akinek a piski csatában golyót lőttek a térdébe.

Most már tudjuk, hogy a kocsin ott ül a fia is meg a menyé is. Borjút vittek a vásárra, ruhaszekrényt vettek az árán. (Eladó leány van a háznál!) Az öreg az új nagyoltárképet ment megnézni. Sokat beszéltek otthon arról. Mert az lám olyan Krisztus, hogy ránéz arra, aki hozzá imádkozik. Akár jobbról, akár balról - ránéz eleven szemmel. Azóta a faluból sokan odavoltak gyónni. Az öreg is azért ment ma be. Meggyónt, megáldozott az eleven szemű Krisztus előtt.

- Hát - azt mondja a kocsisom -, egy kis utat engedjenek majd kendtek a mester úrnak.

- Mingyárt - feleli vissza az ifjabb Kadari -, csak ezen a hídon átjussunk.

És hozzátette megváltozott hangon:

- Jó estét kívánok.

A híd régi rozzant padlóhíd a faluvégén. Nappal is vigyázva kell rajta áthajtani.

A lovak ismerték-e a veszedelmes hidat, vagy hogy a saját lábuk dökkenésétől ijedtek meg, összebokrosodtak. Kadari közibök csapott. Akkor az egyik ló előre ugrott, a másik meg a levegőbe. Látjuk ám, hogy a nagy szekér oldalt dől. A következő pillanatban nagy ropogással fordul le a kocsi az árokba.

Az ilyen felfordulások ugyan mulatságosak az olvasmányokban, de annál aggasztóbbak a valóságban.

Az asszony sikít.

Az ember káromkodik.

A lovak vergődnek.

A kocsi recseg és ropog.

A kocsisom visszafelé húzta a gyeplőt, nehogy a mi lovaink is megijedjenek. Aztán mind a ketten leugrottunk, s én egyik gyufát a másik után sercentem lángra, hogy láthassunk valamit.

De a szél nem engedi.

- Eredj be ide a szélső házba - mondom a kocsisomnak. - Kérj lámpást.

Míg a kocsisom odajárt, mind a hárman előkerültek az árokból.

- A fisonyér! Jaj, a gyönyörű fisonyér! - jajgatta az asszony. - Tizenegy forintot vettük. János! Nem esett bajod! Édesapám, nem ütötte meg kend magát? Jaj, drága szép gyönyörű fisonyérom!

Kadari éktelen káromkodással rángatta a lovak zabláját.

- Ne káromkodj! - morgott az öreg.

De hogy az asszony jajgatott, Kadari egyre böszültebben rángatta a lovakat és szitkozódott.

- Ne káromkodj, azt a pogány teremtésit az apádnak! - fakad ki rá az öreg -, mert úgy váglak kupán... No nézd!

Aztán hozzám fordulva folytatta:

- Ha az Isten akarja, hogy feldüljön az ember, hát akkor feldül.

Ezt olyan meggyőződéssel mondta, mintha a világ urának ezen az egész mai napon nem volt volna más gondolata, csak az, hogy Kadariékát a hídon felfordítsa.

- Az a fő - felelem -, hogy nem esett bajuk.

A szélső parasztházból elővillan már a lámpás és fényutcat lenget a sötétségbe. Két férfi is ballag a kocsisommal. Az egyiknek fekete süveg van a fején, a másiknak kalap.

A lámpás azután megvilágítja a karfátlan hidat, a magasra nőtt vörös lósóskát és a sok maszlagot a híd körül, aztán a kocsit a híd mellett, amint féloldalt hever. Az árok szerencsére csak egy méter mély. A szekrénynek nem esett baja, mindössze az egyik ajtaja nyílt ki, hanem a rúd az eltört, meg az egyik kerék is.

A süveges ember fölemeli a lámpását és ránk világít.

Kadari sáros. Az öregnek a subája, alól, véres is. Az asszony, az a Szűz Mária kötényébe esett: se nem sáros, se nem véres. De azért legjobban óbégat.

A süveges ember engem is megvilágít. Akkor látom, hogy egy harcsafejű, körülbelül ötvenéves, barna ember. A kalapos szép erős legény meg bizonyosan a fia. Apró szemű, komoly ember mind a kettő.

- Hát - mondja a süveges, a fejét fölemelve -, gyöjjenek be hozzám. Az öreg véres; a kocsi összetört; forduljanak be hozzánk, háljanak meg nálunk.

- Azt a Ponciussát! - mondja Kadari a fejét vakarva. - Nem lehetne hozzákötni ezt a kocsit a mester úréhoz?

- Én szívesen beleegyezek - mondom -, de hát az öreg... Valami baja történt.

Az öreg fel-alá mozgatta kezét, lábát; a sánta lábát is fölemelte.

- Semmise - azt mondja.

- De a kerék is rossz - szólt a fejét rázva a süveges ember -, szétdőlne a kocsi, mikorra hazaérnének.

Kiemelték először a szekrényt, aztán a kocsit. Magam is megindultam velök az idegen paraszthoz. Megnézem, mitől vérzik az öreg?

Az út rögös volt a házig, vigyázva és szótlánul lépkedtünk. Csak a rúd zörgött, amint a két ló maga között, a földön húzta.

Az öreg Kadari valami rögbe lépett, mert egyet tántorodott, de aztán megint csak sántikált köztünk tovább a ház felé.

Egyszer aztán megáll és maga elé bámul.

- Irgalom Istene!... rebegi csodálkozón.

Megint elindul, lép egynéhány lépést, megint megáll.

- Irgalom Istene - mondja megint remegő hangon.

- Mi az, Kadari bácsi?

- A lábam hajlik.

- A sánta lába?

- Az.

De azért sántikálva ment.

Odabent beköti a legény a két lovat az istállóba. A szekrényt, a kocsit a szín alá tolják. Aztán a szobában gyűlünk össze. Sültalmaillat, s bundaszag. Az öreg Kadarit székre ültetjük. A fia lehúzza az öregnek a csizmáját.

Hát a térde zúzódott meg az öregnek.

- Van itt orvos a faluban? - kérdem az idegenektől.

- Orvos nincsen - feleli a süveges ember -, hanem a csordásunk, az ért mindenhez.

- Az nem kell - felelem röviden.

A harcsafejű család rámbámul. A tekintetük azt mondja: Látszik, hogy nem idevaló.

- Tiszta vizet adjanak meg valami tiszta rongyot.

- Van langyos víz is - szólt a ház asszonya, egy sovány, őszhajú köhögős asszony.

Az ajtóban visszafordul:

- A papunk is gyógyít.

- Nohát, akkor a papért kell elküldeni.

Míg a legény a papért jár, a gazda megkínál bennünket üléssel, s elkérdezi, hogy hová valók vagyunk.

Elmondjuk.

- Hát mink kinél vagyunk? - kérdezem viszont.

- Soós Estván a nevem - feleli a pipáját elővéve.

És ahogy leül ő is az asztalhoz, büszkén teszi hozzá:

- Esküdt vagyok.

- Én is - mondja Kadari, hasonlóképpen elővéve a pipáját.

Mind a ketten rágyújtanak, és közben barátságosan nézik egymást.

- Nem vagyunk-e itt alkalmatlanok? - kérdi félénken Kadariné.

- Nem - feleli Soós Estván. - Az első házban két ágy van, meg dívány is.

Egyet szí a pipáján és folytatja:

- Majd ha az öreget elláttuk, átmegyünk.

- Ez az egy fia van? - kérdi az asszony.

- Ez az egy - feleli az ember.

- Szép, derék legény.

Kadari is erősíti a felesége szavát:

- Szép, erős legény.

Soós Estvánnak megfényesedik a szeme. A pipáját még jobban megszívja.

- Hálistennek.

S elmosolyodva teszi hozzá:

- Annyi ennek egy mázsa búza, mint másnak egy font.

A pap megérkezik. Mogorva, sápadt fiatalember. Megnézi a sebet és vizet csordít rá:

- Ne féljen, öreg - mondja jólelkűen -, nem hal bele.

A szobában csöndesség támad. Nem hallatszik egyéb, csak a víz csorgása.

Soós Estván már visszaült a helyére és halkán szól Kadarinak:

- A minap egy kétmázsás zsákot emelt a vállára.

Kadariné a gyertyát tartja a papnak a munkájához.

A pap a zsámolyon ül, s amint a vizet csorgatja, közben-közben figyelmesen nézi a sebet.

- Közelebb a gyertyát! - mondja egyszer.

S magában mormogja tovább:

- Mi a csoda ez itt?

Egy gombforma valamit emel ki a sebből. S nézi a gyertyánál.

- Az - mondja elbámulva az öreg -, az a golyó, amit belém löttek.

És örömtől rezgő hangon rebegi:

- Az eleven szözü Krisztus fordított föl minket!

II.

Egy advent-vasárnapi litánia után az öreg Kadari mozog utánam a földig érő subában a templomból. Még mindig sántít az öreg. Tudna járni sántítás nélkül is, ha akarna, de már úgy megszokta, hogy jobban esik neki a járás, ha bicegő.

- No, mi újság, bátyám?

- Hát... Ma egy hete itt jártak Soósék. A feleségével volt itt az Estván. Mert tetszik tudni, hogy akkor összeösmarkedtünk, megígérték, hogy eljönnek újborra. Hát eljöttek. Megnézték a szőlőt is. Aztán, hogy még jobban összebarátkoztunk, hát az unokámat is igen megszerették. Aztán szót ejtett az asszony, hogy ilyen feleség kellene az ő fiának. Mink meg azt feleltük rá, hogy bár ennek meg olyan embert adna az Isten.

- Bizony összeillenek.

- Hát ma eljött a legény az apjával. Aztán ha megtetszenek egymásnak, talán megtartjuk a kézfogót is egyúttal.

- Ily hamarosan?

- Hát tetszik tudni, messze lakik a legény. Aztán ha háromszor megnézik egymást, akkor se látnak többet egymáson, mint ha egyszer nézik meg.

Faluhelyen nem ritka az ilyen-hamareljegyzés. A szerelem előbb levelezik, aztán virágozik. A fő az, hogy Soós Pesta egyetlen fiú, Kadari Juliska meg egyetlen leány. Itt is húsz lánc föld, amott is annyi. Negyven lánc lesz abból, mikor a szülők meghalnak.

Kadariék arra kértek, hogy menjek át hozzájuk vacsorára.

Átmentem.

A leány úgyis tanítványom volt. Tavaly még bejárt a vasárnapi iskolába. Ő tudott legjobban számolni. Az írása is takaros. A nagybetűket szereti kicifrázni. Az apja egyszer azt mondta:

- Ha nadrágja volna, beállhatna jegyzőnek!

Szeles, fagyos téli est. Az udvaron egy idegen kocsis. A pitarból tüzfény áramlik ki. A konyha előtt hegyezett füllel, ragyogó szemmel ül a kutya. Persze befelé vigyáz.

Juliska szépen kinyitja előttem a szobaajtót. Ezt már tőlem tanulta. Ha nem járt volna iskolába, velem kerestetné meg az ajtón a madzagot.

- De piros vagy, de csinos vagy!

- A tűztől, mester uram!

- No persze, hogy a tűztől!

Nagy ünnep van itt. Fehér abrosz és petróleumlámpás az asztalon. Kékbe öltözött emberek. Bor előttük meg szivar. De szivarozni csak a legény szivarozik. A többinek jobb a kurtaszárú.

A füstöt kieresztik a kedvemért, akkor aztán magam is rágyújtok a velem hozott hosszúsárúra, és beszédbe kezdünk.

Persze csak afféle paraszti beszélgetés a mienk. Az időjárás, a termés, az útcsinálás, az adó, a hidak, a Soósék új papja, a mi kövér papunk, a képviselőválasztás és másmiegyéb.

A legény nem elegendik a beszélgetésünkbe. A falnál ül. Más alkalommal az asztal külső felén volna a helye, de most... most nagy a dolga az ő két szemének! Az asztaltól az ajtóig, az a kis föld... Azon a kis kétöles földön dől el ma két életnek a sorsa.

Hát csak szívja a szivart a legény, szívja, szívogatja, bamba szopó szájjal, és apró barna szeme mindannyiszor a leányra fordul, ahányszor az megjelenik és végigilleg a szobán.

Ez a himbáló könnyű járás, a cseresnyeszínű szoknyának ez a kacér lengetése, ezt csinálja utána a parasztlánynak akármelyik grófkisasszony!

Nem tanítja pedig a népet az effélére senki. Azaz dehogynem: az íratlan nemzeti filozófia, amely jobban igazgatja a parasztot, mint minden iskola és minden katekizmus.

A leánynézőnek az íratlan filozófia ezt zengeti a fülébe:

*Üstér, aranyér, cifra ruháér,
Leányt el ne végy koszorújáér,
Inkább szeressed jámborságáér,
Előtted való szép járásáér.*

Mert hej, a leány járásából, orcájának szelíd pirulásából, szemének szemérmes lesütéséből sok mindent lehet ítélni!

Ahogy a tálat hozza, ahogyan leteszi, ahogy kínálja, a feje tartása, keze mozgása, meleg nyájassága, minden számba vétetődik.

De a leány is tudja ám, hogy nagyságos nagy órák ezek az ő életében. Egész este fülig pirosan jár-kezel közöttünk. Lesütött szemmel hozza mindig a tálat. Isten csudája, hogy mégis odatalál az asztalhoz.

Festői ecsetre sohase volt szép ez a leány. Kissé gömbölyűbb a képe, mint a Vénuszoké. Az ajkai duzzadtabbak, mint a parasztnőké szokott lenni.

De ma mégis szép. Csillogó két szeme, boldog zavartsága, szapora járása, könnyű fordulása, gondos sürgése-forgása szépíti meg ez estén. És hát elvégre is az ilyen csokolom-képű kerek arc tetszik legjobban a parasztnak.

De el is van ám bájolva a legény! Serkedező bajuszát meg-megsodorintva pillog a leányra, s ahányszor az azt mondja: - *Tessék venni!* - bizonyára kanalazna rá a fűrészporból is.

Pestához intéztem aztán egynehány szót. (Már csak Pestának mondom én is, az apját meg Estvánnak, mert ők is így nevezik egymást. Az István meg a Pista olyan nekik, mint az úri ruha: ismerik, de nem öltik magukra.)

- Hát - mondom -, Pesta, van-e sok gyümölcsfátok?

- Nekünk? Beony van - feleli a legény büszkén. - Tavaly is ültettünk.

- Katona voltál-e?

A legény röstelkedve pislant. Helyette az apja válaszol:

- Egyetlen fiú, hát kimentődött.

Kadari bólint:

- Hálistennek.

Mindez csak olyan haszontalan beszédnek látszik, valójában pedig minden kérdés egy-egy ajtócska-nyitó és minden felelet egy kép a jövőből.

Mert ezek a szegény együgyű emberek épp olyan remegő szívvel állanak a jövő fátyola előtt, mint az okos gazdagok. A maga gyermeke szegénynek, gazdagnak egyaránt szíve bálványa. Életének minden gondolata lassankint reáfűződik, s mikor párt választ a gyermekének, a reménység gyöngyei az öröm és aggodalom hullámai között forognak a lelkében.

Csakhogy itt nincsenek báli, fürdői és teásesti előzmények. A *Mondschein*-szonátát hírből sem ismerik, és a leány nem structollas legyezőbe rejti az arcát, mikor elpirul, de még a kötényébe se. Pirul, hát pirul őszintén. Úgy szép a barack, ha piros!

Oh micsoda nehéz dolgos élet vár rájok! Ahogy elnézem ezt a gyöngé teremtést, aki még tegnap gyermek volt, a szép Szabó Magda sorsa lebeg előttem, aki ma tizenhat éves és anya. Talán egy év múlva már ez is gyermeket tart a kebelén, és ezen a tiszta, sima homlokon is megjelenik a gondok első redője.

Aztán elnézem ezt a húszéves erős, vállas fiút, aki a leányba szemmel láthatólag belegyönyörödvé most csak abban a rózsafürdőben ül, hogy ő élettársat kap, s néhány hét múlva *hallja kend Esvány* lesz, mint az apja.

No, szép sor az embersor, de nagy munka az ára!

A kenyér nem fán terem nálunk, mint boldog Afrikában. Nálunk a kenyeret a földből kell kiszántani, kiboronálni, kikaszálni, kicsépelni; verejtékezni minden karéj kenyérért, s annak is a felét eltörni, és odaadni adóba. Hát aztán, mikor időhaladtával hét-nyolc szájacská is csipog a fészekben! Akkor kell ám együtt kelni az ég madaraival, s együtt feküdni a másnap gondjaival!

De csak jó legyen az asszony, munkás, tiszta és kedves. A dologhoz úgy hozzá van keményedve a mi népünk tenyere, hogy el se tudja képzelni másképp a világot.

Pipázgatunk, beszélgetünk az asztalnál. A házasság szó még nem hangzik fel a sok beszéd között. Mintha nem is azért jöttek volna. S ha netalán úgymennek el, akkor se szól erről senki. Nem tetszenek egymásnak, azzal vége. Azért ha Kadariék vásárra járnak, mindig benéznek ezután Soósékhoz, és Soósék is Kadariékhoz. Lesznek komák, szerető jóbarátok, aztán majd a harmadik-negyedik nemzedék egy-egy szál virága összehajol köztük.

Hogy a vacsora véget ért, Soós Estván kérdést vet, hogy hát a háznak szép kis rózsaszála miért nem ül az asztalhoz?

- A konyhán van az ő helye ilyenkor - feleli az anya örömszemmel pislogva maga elé.

De azért csakhamar kimegy a lányáért, és betuszkolja a szobába.

Csodálatos valami, hogy a konyhán ünneplős ruhában szoktak dolgozni a lányok! Szép fehér ingvállban, kék selyem vállkendőben, fehér üvegklárisban, s a hajuk pántlikában.

Nagy irulással-pirulással leül a legénnyel szemben, de eltakarja az arcát.

A következő percben megint csak felugrik és kiszalad. Bizonyosan a kamrába szaladt, vagy legalábbis a belső szobába. Nem lehet onnan behozni kötélén se.

No de most már Soós Estvánék is kimennek, *hogy megnézzék a lovakat*.

Kisidőnyi csend marad utánuk a szobában. Kadari nagyokat szí a pipáján, aztán rámnéz.

- Hát - mondom óvatosan -, én jámbornak látom a legényt. Izmos, tagos, dologra való is, és ahogy látom őket: békességes család.

- Jó emberek - dörmögi boldogan az öreg Kadari.

- A földjüket megnéztük, mikor az apám ott feküdt nálok - mondja az apa. - Jó föld, jó vérmes földek. Ha a mienk olyan volna, kétszer annyit érne.

- Csak olyan messze ne volna - sóhajtja az asszony.

És egy könnycseppet törül le a szeméről.

- De hát tetszik-e a legénynek? - kételkedik Kadari.

A kételkedés hozzám van intézve. Kadari bizony tudja, hogy tetszik a lánya. Semmi se bizonyosabb. De hát a bizonyosság is akkor bizonyosság igazában, ha más is bizonyosnak mondja.

A két Soós visszatér. Előbb az apa kocog be, kisvártatva a fiú.

Az apa pipát töm s eközben mindnyájunk arcára rápillant egyenkint.

No, az arcok nyájasan sugárzanak.

Megköszörüli erre a torkát Soós Estván és a füstölgő pipát az ujjá között tartva, megszólal imígyen.

- Immáron elballag az idő. Mink is messze lakunk.

- Nono - mondja a gazda.

- Még nem füttyült a gőzös - teszi hozzá jókedvűen az öreg.

- Hát - mondja Soós Estván, ünnepi komolyan -, hogy mink összeismerkedtünk evvel a tisztcsaláddal, elhoztam ide a fiamat is.

- Jól tette - mondják egyértelműen Kadariék.

- Hát most azt kérdezem, hogy van-e valami kifogásuk a fiam ellen?

És körülpillant.

- Derék ifjú legény - mondják Kadariék. - Isten éltesse, Pesta!

És koccintanak vele.

Soós Estván nem koccint. Míg a fiával isznak, kettőt-hármat szippant a pipáján.

- Hát annak erányába jöttünk volna - folytatja lágyabb hangon Soós Estván -, hogy minekutána az első ember is úgy volt a paradicsomkertbe...

Itt a szokásos paradicsomi hasonlat mély figyelemmel hallgatódik. Még a lámpa lángja is magasabbra áll, mintha fülelné. És szinte ugrik a láng, mikor Soós Estván a paradicsomból rátalál a Kadariék hajlékára, s ebben arra a tisztcsaládra, aki a szent keresztségben Juliánna nevet kapott.

A két látogatásban a szülők ugyanis megismerték már egymást, s most a fiataloknak kell nyilatkoznia. Hogy a két fiatal is tetszik egymásnak, azt már tudja mindenki a házban. Ahogy a leány megtessékelt minden ételnél, a legény meg, hogy mindannyiszor elfogadta és szinte aggasztóan sokat evett, ebből mindent meg lehet érteni.

Kimegyek hát a leányért és előhívom a belső házból, ahol a ládán ült és Isten tudja micsoda érzések és gondolatok között várakozott.

- Légy bátor - mondom neki a tanító iskolai hangján -, nehogy azt gondolják, hogy nem vagy életrevaló. Több eszed van teneked, mint Soósék egész falujoknak. Hát légy bátor, lelkem.

Azzal bevezetem.

- No, Juliska - mondom itt neki ünnepi hangon -, hát itt e becsületes ifjú személyében kérőd érkezett.

Juliska lesüti a szemét és azt hiszem, szeretne elsüllyedni. (Mikorra beértünk, elfelejtette ez a bátorságot!) De én ám erősen átfogva tartom a bal karját, hogy el ne süllyedhessen, se az anyja keblére ne bújdoshasson.

- Hát tudom - így beszélek tovább -, hogy most sokkal zavartabb vagy, semhogy ura lehetnél a szónak, de azt is gondold meg, hogy a ti kedves vendégeitek messze laknak és nem várhatnak a te szavadra, hát ha megtalálta a szívedet az a legény, akkor annak jeléül, hogy elfogadod a választását, nyújtsd neki a kezedet.

Juliska fölemeli az arcát. Félénken pillant a legényre. A legény piros, mint a főtt rák. A leány újra lesüti a szemét, s úgy nyújtja oda a kezét a legénynek.

Esti kilenc óra volt már és hát az örömszülőknek sok mindent kellett megbeszélniök.

A kölesönös kézszorítások és áldásszavak között a legény gyűrűt adott a leánynak, a leány meg piros selyemkendőt a legénynek.

Azután bevezették őket a belső szobába, hogy míg a szülők beszélgetnek, ők is ismerkedjenek.

- Ugyan, Juli - mondom másnap a lánynak -, te olyan okos és csertes leány voltál mindig, mondd el nekem, hogy mit beszélgettetek?

A leány elpirult, mosolygott, szégyenkezett.

- Semmit.

- Így felelsz-e nekem, tanítódnak?

- De igazán nem beszélünk semmit, mester uram.

- Hát mikor magatok maradtatok, mi történt az első percben?

- Én leültem a ládára, az izé meg a székre.

- Aztán...

- Aztán hogy én nagyon szégyeltem magamat, hát az arcomat a kezemmel eltakartam. Mer a gyertya nagyon az arcomba süttött. Vártam, hogy szól valamit, aztán én is felelek.

- Azt gondolta, hogy sírsz.

- Nem gondolhatta, mert aztán levettem a kezemet. Úgy ültem, hogy láthatott. Láthatta, hogy nem sírok.

- És nem szólt?

- Nem.

- Hát mit csinált?

- Csak ott ült a széken. Egyszer rápillantottam, hát láttam, hogy ő is piros, oszt csak a csizmáját szemléli.

BÜNTÁRGYALÁS

Marci új irkát vett. A kezében hozta, hogy össze ne gyűrődjön. Az irka sárga volt, mint a citrom. A keze piros volt, mint a mályva. Az orra is piros volt: kicsípte a hideg.

Már közel járt az idő a két órához, mikor Marci az iskolába ért. Bizonyosan az irkavétellel töltötte el az időt. Sietve jött pedig. A nagy vászontarisznnya ide-oda lóbálódott a térdén; s az új csizmácska szaporán kopogott. A dombon csuszka van. Hogy hamarabb leérjen, nekifutott. A végén egyet hemperedett a havon, s bizony a levegőbe rúgott. De az irkának szerencsére nem esett baja.

Az iskolában halk zajgás van, mikor Marci belődül. Mindig így szokott lenni a tanítás előtt. A gyerekek beszélgetnek, mint az emberek, komolyan, tréfásan, a dolguk szerint. Mindenki beszélhet a körülötte ülőkkel, csak kiáltania nem szabad. Aki kiált, annak a nevét Istenes Imre fölírja a táblára.

Marcinak a második padban van a helye, Kószó Jancsi mellett. Jancsi is hétesztendős fiú. Eleven kis barna gyerek. Mindig licseg-locsog a szomszédjaival, hol az előtte ülővel, hol a mögötte ülővel. Még mikor csendesen kell ülnie, akkor is könnyebb a lelkének, ha a lábát rázhatja, vagy ha a rátekintőnek a szeme közé kaffant, mint a kutya szokott kaffantani a légyre.

De éppen azért is ül Marci mellett. Marci komoly és nyugodt vérű. Ha sohase szólna, azt lehetne vélni, hogy mindent tud, mint a püspök. Nem tud pedig szegény semmit, csak éppen a szeme okos.

Hát Marci beül a padba. A nagy báránybórsatyákat begyűri maga elé. A kis zömök tintásüveget leoldja a madzagról és a padra állítja. Oda állítja az új sárga borítékú irka fölé. Aztán belenyúl a vászontarisznnyába, s kiemel onnan egy táblát, egy nagy fanyelű bicskát, egy könyvet, egy birsalmát, és egy tekercs madzagot. Végül már könyékig nyúl a tarisznnyába, s még az ottmaradt szerszámok közül egy tollszárat kotor elő.

A tollszár vasában farral kifelé áll a réztoll. Kirántja és rátűzi a vasra.

E készülődések alatt hárman is elkapják előle az új irkát és megnézik. Ilyen Zrínyi Miklósos irka van elég az iskolában, de azért megnézik. Zrínyi Miklóst is megnézik, az egyszeregyet is megnézik. Megolvassák, hány a levél az irkában, pedig soha sincs se kevesebb, se több hatnál.

Marci mind a háromszor visszarántja az irkát. Utoljára kapja a nagy birsalmát, ráteszi. A birsalmához már nem mer senki se nyúlni. Az már haragot keltene. Annak *nebántsd* a neve.

Marci a foga közé veszi a tintásüveg dugóját és egyet csavar az üvegen.

A szomszéd mindedig a padon térdelt, s a mögötte ülő leánykával valami palavessző cseréjét tárgyalta. A csere elvégződött. Jancsi megfordult. Hirtelen fordult, ahogy szokott. A dugó éppen akkor cuppant ki az üvegből. Jancsi megtaszította Marcit.

A ténta kilottyant.

Marci visszahőkölt és kikerekedett szemmel, szinte dermedten bámult az irkára, az almára meg a tarisznnyára. Az üveg tartalma azon a három tárgyon folydogált. Az irkán fekete Balaton. Az almán fekete gyöngy. A tarisznnyán fekete Tisza, Duna, Dráva, Száva. Csöpög mind a négy folyó a padlóra.

A következő pillanatban lobbott vetett Marci szeme, s úgy teremtette képen Jancsit, hogy az szegény majd kiesett a padból.

Én éppen akkor léptem az iskolába.

A gyerekek fölkeltek és dicsértesséket kiáltottak. De az arcokon a káröröm ragyogása, izgalom és kérdés látszott. Hátral egy leány a szájára tette a kezét, hogy a mosolygását eltakarja.

Mert a pofont mindnyájan látták. S azt is látták, hogy az én két szemem a két gyerekre szegeződik.

Marci sápadt.

Jancsi piros.

Az iskola csendes a visszafojtott izgalomtól.

A szavamat lesték.

A pofozkodás nagy bűn. Az emberi arc szent. A pofozkodás polgári szentségtörés.

- Spongyát! - szólaltam meg végre hideg nyugalommal. Istenes Imrének mondtam ezt. Istenes a tábla mellett ül. Legközelebb őhózzá van a spongya.

- Töröld le a tintát arról a fiúról.

Istenes a nagy csöndességben letörülgette az irkát, a padot, a tarisznyát. A birsalmán is végighúzta a spongyát. Aztán meglátta, hogy a Jancsi homlokán is van egy babszemnyi folt. A spongyával odatörült. Több rákenődött, mint amennyi ott volt, de ez az ügynek komolyságán és ünnepiségén mitsem változtatott.

Akkor újra megszólaltam:

- Ez a két fiú a tanítás után itt marad. Most nincs idő arra, hogy tárgyaljuk a cselekedetüket! Értetted, Nagy Márton? Értetted, Kószó János?

- Értettem - felelte búsan a két bűnbeesett.

Komoly és szótlan maradt mind a kettő egész délután. A kezüket soha buzgóbban nem fonták össze a mellükön a magyarázat alatt, és soha jobban nem figyelmeztek. Mindössze egyszer történt számolás ideje alatt, hogy Marci belenyúlt a tarisznyájába és kivette a birsalmát. Megnézte komoly szemmel és ugyanolyan komolyan megnyalta. Aztán visszadugta a tarisznyába.

Estefelé elbocsátottam a gyerekeket. Csak a két bűnös maradt ottan meg két leányka. A két leánynak az iskolát kellett megsöpörnie. Sorrendben söprik mindennap az iskolát.

A kapuban útnak eresztettem a gyerekeket, s egy-két percig ott maradtam: beszélgettem Miklósnéval. Harasztot hozott az asszony a hátán az erdőről szalmazsákban. Azt kérdeztem meg, hogy mire való?

Az asszony elmondta, hogy a haraszt ló alá kell. Nincs szalmájuk. Minden héten kell ennyi a ló alá.

- Hát a maguk ágyába hányszor tesznek friss szalmát?

- Csak aratáskor - felelte az asszony.

Aztán egy másik asszony is jött: Harmaciné, egy fiatal gazdának a felesége. Korán-hervadt arcú, fekete szemű asszony.

Az is megállott egy percre, s arra kért, hogy a kisfiát fogadjam be az iskolába.

A fiúcska csak most múlt ötesztendős és hát én csak azért is megtettem kérését, mert az asszony mindig szomorú.

Mért szomorú?

Nem tudom.

Az ura jó ember és békességben élnek. Szegényeknek se szegények. Azt mondják, hogy leánykorában valami úrfélébe volt az asszonyka szerelmes, és hogy arra bánkódik. Az asszony a szomszéd vármegyéből való, jó négyóra járás ide a faluja. Lehet, hogy csak azért mondáznak így róla, mert nem idevaló.

Hát kis ideig ott beszélgettem a két asszonnal, aztán magukra hagytam őket.

Mikor bemegyek a szobába, s pipára gyújtok, akkor jut eszembe, hogy két rabom is van.

Nézek az iskolába, hát ott ül a két bűnös a padlásig kavargó porban, tárt ablak, tárt ajtó között, hajadonfővel. Mind a kettő a helyén. Ülnek szótlánul, a kezüket a mellükön összefonva. Az arcukon gondolkodás és aggodalom.

- Gyertek be a szobámba!

Bekocognak.

Mind a kettőn a térdig érő vászontarisznya. A Marci tarisznyájában ott dudorodik még a birsalma is.

Leülök egy székre.

A két gyerek egy intésemre elém áll. Állnak előttem olyan arccal, mint a latrok szoktak az akasztófa alatt.

- Hát, Nagy Márton: te beszélj először.

Nagy Márton hebegve elmondja, hogy új irkát vett, és hogy Jancsi meglökte a tintásüveget.

Azzal megáll.

- Tovább. Még nincs vége.

- Hén aztán... hén... aztán... pofon... h... vágtam...h.

- No most már beszéljen Kószó János.

Kószó János valamivel nyugodtabb. Csak az orra mozog, meg a szemöldöke. Már bizonyára sokszorosan átföntölgatta az esetet, s a maga bűnét sokkal kisebbnek tudja, mint a Marciét.

- Nem láttam, hogy izé... mit csinál Marci - mondja ártatlankodva. - Csak ahogy megfordultam, meglöködött.

- Ha tudtad volna, hogy tinta van a kezében, meglökted volna-e?

- Dehogya.

- No, Nagy Márton! Bűnösnek vádolod-e még Jancsit?

- Nem...h.

- Jól tetted-e, hogy pofon vágtd?

Erre nem felelt azonnal. Egyet nyelt, aztán megint egyet nyelt. A szó nem jön.

- No?

Könnyező szemmel feleli:

- Nem... h.

- No?

- Tudod-e te azt, hogy nagy bűnt cselekedtél? Tudod te azt, hogy az ember arca a lélek virága! Aki az arcot megüti, a lelket üti meg! A lélek pedig Istenből való részünk; örökkévaló!

A fiú szeméből könnyek görögnek.

A szavakat aligha értette; de a hangnak is van értelme, mikor a hang a szívhez szól.

- Bánod-e, hogy ezt cselekedted?

- Bánom...h.

- Hát ha bánod, csókold meg ott, ahol megütötted.

Jancsi odafordítja az arca jobb felét. Marci bűnbánattal megcuppantja. Aztán megint állnak várakozó szemmel, de most már nyugodtabban.

- Haragszol-e még Jancsi Marcira?

- Nem haragszok - feleli a fiú csöndesen.

- De ennek most nincs tintája. Megfelezed-e vele a magad tintáját?

- Meg.

- Hát akkor elmehettek.

Az ablakon utánok néztem. Kint a havas kocsúton csöndesen ballagtak egymás mellett. A dombon, a keresztnél Marci megállt. Belenyúlt könyékig a tarisznyába. Jancsi is megállt, s várakozón nézte a munkálatot.

Marci előmunkálta a tarisznya aljából a nagy birsalmát meg a bugylibicskát. Az almát kettévágta. Odanyújtotta a felét Jancsinak.

EGY DAL TÖRTÉNETE

A szomszéd faluba új pap került. A kálvinistáknál nagy ünnep az új pap bemutatkozása. A templomban szép beszédek hangzanak majd. Hol a papok beszélnek, hol a világiak. Van úgy, hogy a parasztok közül is megszólal valaki; s többnyire az a beszéd az ünnep koronája.

Átmentem én is.

Az új kálvinista pap gyermekkori ismerősöm, a rektor meg jóbarátom. Különben is mindig szívesen hallgatom a zoltárokat. Micsoda szerencsés felekezet, hogy azon az erőtől duzzadó régi szép magyar nyelven beszélhet az Éghez! Én pápista embernek születtem és szeretem is az én minden művészettel ékes pompás vallásomat. Csak az a latin szó, az ne volna már benne! A kálvinista templomban magyarnak érzem az Istent is.

A beszédek alatt végigsétált a tekintetem a templom népén, és megállott egy agg parasztemberen, aki hátrább ült, mint a vele egykorúak.

Szokatlan formás arc. A haja, bajusza, szakála mintha vattából volna felrakva, olyan fehér. Bibliai fej. De valami különös komolyság ül rajta. Az az arc talán sohase nevetett.

Abban az időben nem bírtam még megérteni, hogy némelyik embernek az orcája miért oly szép, mintha remekbe alkotta volna a Teremtő; s miért kell másnak meg olyan fejet viselnie egész életén át, mintha valami ördög csúfságul formálta volna, hogy az Isten művészetét kifigurázza vele?

Mért hogy egyiknek azt mondja minden tekintet:

- Szép vagy! Szeretem, hogy látlak!

A másiknak meg azt mondja minden tekintet:

- Rút vagy! Rád nézni kedvetlenség.

Túl vagyok már azon a koron, hogy arcáért becsüljem az embert. S mégis, ha szép arcot látok, jó érzés száll meg. Gyönyörködöm benne. Milyen boldogság szépnek lenni! S vannak szép emberek, akik öregségükben is épp olyan szépek, mint ifjúságukban voltak. És ez az öreg parasztember is: úgy szállott rá az élet tele, mint a fenyőfára a hó.

Eleinte azt gondoltam, hogy nem falunkbeli, s azért vonja meg magát hátul. De aztán láttam, hogy a subája épp olyan szabású, mint az idevalóké. Csak nem a szegénysége miatt tolják talán hátra? De nem is szegény: lám ahogy kibontja a pápaszemét és fölakasztja a fülére, egy gyémántforma gyűrű csillan meg az ujján.

No, még ilyet se láttam parasztember kezén!

S őt bámultam egyre, míg nem a ködmenszaggal vegyült rozmaringillat annyira elkábított, hogy kimentem a templomból.

Mondom aztán az ünnepi ebéden a mellettem ülő rektornak:

- Egy szép öregembert láttam a templomotokban. De kár az olyan arcot sírba vinni. Ha festő volnék, lefesteném.

- Egy sűrű őszhajú ember.

- Az.

- Gyűrű van az ujján.

- Az, az.

- Aranyos Miska. Nem csodálom, hogy szemedbe ötlött.

- De hallod: Mihálynak is öreg az már.

- Pedig ő már csak Miska marad, ha száz esztendeig él is. Különben az Aranyos név nem az igazi neve.

És egy nevet mondott a rektor, valami közönséges nevet, amilyen a Balogh, Kovács, Nagy, Kis, és más efféle nevek - én bizony otffelejtettem.

A rektor folytatta:

- Könnyű életet élt, azért maradt meg ilyen gyüretlenül. Se felesége, se gyereke, csak éppen az öreg rokonát tartja cselédképpen.

- Arra is gondoltam, hogy börtönlakott ember és hogy emiatt húzódik hátra.

- Eltaláltad. Csakugyan börtönt lakott. De az ilyesmi csak botlásféle a népnél. A kurátorunk amoda fönn az asztalnál, gondolnád-e, hogy ökröket lopott fiatal korában?

Ezt persze halkán mondta és körülpillantott a szomszédain, hogy nem hallották-e meg? Azután folytatta Aranyos Miskáról a beszédet:

- Híres ember ám ez! Nóta is van róla. Az elejét néhol változtatják: *juhnyáj* helyett *gulyát* énekelnek, s a *juhászt* megteszik *gulyássá*. De mindegy. Az a valóság, hogy az öreg juhászlegény volt az özvegy bárónénál Somogyban.

- Hát nem idevaló?

- Nem. Később telepedett ide. De hallgasd meg, mi történt vele ottan? Olyan húszéves forma legény lehetett akkor Miska bácsi, és abban az időben kiraboltak egy postakocsit. Tudhatod, hogy akkoriban virágzott a betyárság. Hol itt, hol ott kellett statáriumot rendelni. Hamartörvényt, ahogy a nép mondja. Ma elfogták a betyárt, holnap kihallgatták, holnapután már lógott az akasztófán.

Történik egy esős vasárnapon, hogy Miska legény számárra ül, és beüget a faluba, a kocsmába. Iszik és berúg. Vagdalja az üveget a falubeli legények fejéhez. Mikor már eltör vagy tíz üveget, a kocsmáros megkérdezi tőle, hogy kergül-e két birka a jövő vasárnapra? Mert egy birka nem lesz elég.

- Nem kergül - feleli a legény.

- Hát akkor itt marad a szűröd, Miska.

- Nem marad biz az!

Azzal benyúl a lajbizsebbe: kipöndít az asztalra egy gyönyörű aranypénzt.

Egy óra múlva lánokban állt a Miska. Vitték Kaposvárra. A ládája fenekén találtak még százhárom aranyat meg egy gyémántgyűrűt.

- A postakocsiból?

- Várd meg csak a végét. Vallatják Miskát, hogy:

- Honnan ez a sok pénz?

- Kaptam - feleli Miska -, minden nap kaptam egyet.

- Dehát kitől, és miért?

Erre csak rázza a fejét.

- Semmi köze abban a tekintetes vármegyének.

- De bizony van közünk! Hát a postakocsi?

- Arról én nem tudok semmit.

Hiába: nem vall.

Persze elítélték, akasztófára.

A siralomházban meggondolkodik Miska, és felizen a bíróságnak, hogy tanút akar megnevezni. A bíróság akkor is együtt ül, fölvezettetik Miskát.

A fiú sápadt. Lóg a feje. Megszólal így:

- Tekintetes vármegye, azt gondoltam én, hogy legfeljebb húsz esztendőre nyomnak el engem. De már látom, hogy mindenképpen föl akarnak kötni. Arra kérem az urakat, izenjenek el a méltóságos bárónéhoz, ott is a kisasszonyhoz, hogy nem akarna-e javamra vallani? Ha nem akar, hát nem tehesünk róla.

Erre a bíróság összetanakodik. Végre is emberletről van szó. Lovat menesztenek a bárónéhoz, hogy egy halálra ítélt legény az ő leányát kéri bizonyosságra.

Másnap ott a leány. Sűrűn lefátyolozott arccal áll a bíróság elé. Az anyja is vele van. Azt mondja a bíróságnak, hogy van szava a legény ügyében, de csak zárt ajtók között hajlandó elmondani.

Senki se tudja ma se, hogy mit vallott. De még aznap kiszabadult a Miska, és még aznap elvitték a kisasszonyt apácának.

- És a nóta?

- Mink is csak körülbelül abból tudtuk meg a történetet, vagy hogy a vármegyétől szivárgott ki. Én bizony nem tudom, mert az öreg sose mondja el. A nóta az, hogy:

*Szépen legel a báróné juhnyája,
a kisasszony maga sétál utána.*

A TULIPÁN

A tél szép. Csak köd ne volna benne, meg olykor szeles idő! Mikor éjjel-nappal suhog a szél, s ember és állat dideregve, ködöt lehelve jár, kedvetlen vagyok. Aggodalom száll meg, hogy a természet intező hatalma benne felejtí a világot a télben! Talán mink vagyunk az utolsó emberek! Ha mink is elmúlunk, a mindent intező hatalom lepecsételi a Föld történetét.

Ilyenkor aztán virágcserepet szedek elő. Megtömöm földdel. Vetek beléjük mindenféle virágmagot. Odaállítom a kályhám közelébe és öntözöm.

Az idén egy tulipánhagymát is tettem a cserépbe. Öntöztem. És míg odakünn zúgott a hózivatar, álltam a kályha mellett és néztem a cserepeimet.

Vajon kikelnek-e? Van-e még élet a földben? Van-e még reménység a Föld életében?

Egy szerdai napon rozsdaszínbe játszó zöld gombocska emelkedett ki a cserép közepén. Örömmel néztem. A tulipán kelt ki, az én tiszta, szép, piros tavaszi virágom. A kályha mellett elhitte, hogy tavaszodik. Fölébredt. És bontakozik kifelé a földből a világosságba.

Ápolgatom, takargatom. Itatós papirosból formálok neki köpönyeget, hogy mikor ablakot kell nyitni, meg ne fázzon. És öntözöm reggel, este, langyos vízzel.

Harmadnapra már akkora, mint a datolya magva. Egyre kijebb emelkedik a földből. Egy napon már széjjel is nyitja üde vöröses palástját, és megmutatja, hogy a palástja bélése zöld selyem. Aztán két vékony zöld galléroccka tűnik elő. A két gallér között egy gömbölyű zöld fej: az ő elburkolt orcája.

Miért lehet örülni az ilyen semminek? Hogy zöld? Hiszen annyi zöld növény terem nyáron a Föld kerekén, hogy a más csillagok lakói bizonyára zöldnek látják a mi csillagunkat. Hogy virág? Hogy télen nő? Hogy nekem virul?

Nem. Az életnek örül az ember. Az élet szemlélete gyönyörűség. És künn most az egész világ határtalan nagy fehér temető.

Hát van élet a földben? Van élet a fehér szemfedő alatt? Ime, ez a bájos virág megfelel reá: megélemltet a koporsójában és kikélt. Az arca még burokból van, de máris a világosság felé fordul. A világosság az ablak jégkérge aranylik által. Ez a növény úgy szereti a napot, mint az ember!

Már régen érzem, hogy van valami rokonság az ember és a virág között. Talán az élet ereje azonos bennünk! Talán hogy az égi nap egyősanánk. Talán a virág emberré válik holta után? Az emberből meg virág lesz?

Künn tél az idő, és mi ketten együtt melegsünk a tulipánnal a kályhánál. Az ember megfagyna künn a hidegben, mint a virág. A virág él a meleg szobában, mint az ember.

És nőtt a tulipán.

Hogy sugaras napok következtek, nőttében elhajlott az ablak felé. A nap felé hajlott, mint a gyermek az anyja felé.

Odatettem az ablak párkányára, de háttal. Ha boldog tud lenni a virág, a tulipánom bizonyára boldog volt. Széles, zöld levelei szinte itták a sugarakat.

És ott maradt.

Már másnap kiegyenesedett és lebecsájtotta maga körül vastag és széles palástját. A bimbója fölnyulladt. Nőtt napról napra. Végre egy februáriusi napon kinyitotta üde orcáját és tartotta a napnak. Kinézett az ablakon a napfényes télbe, mint én.

Nem ismerhetem a teremtés titkait, de érzem, hogy az az értelmes erő, amelyik az életnek miriádnyi sokaságát szórta el a világban, a virágot gyönyörűségnek teremtette.

Nekem titok ez a virág. Csak annyit tudok róla, hogy él és hogy bájos. Miképpen rejtőzik benne az erő? Honnan szívja leveleibe a zöld színt, orcájába a pirosat? - nem tudom. Csak ülök előtte és nézem elandalodva. Hogy ez a tiszta, üde és bájos teremtés sárban fogamzott, sárban nőtt, és mégis égi fenségben pompázik.

A folyosón gyermekcsizma kopog a szobám felé. Ismerem a járásáról, ki jön. A nyolcéves Eszter leány. Most jár a második osztályba. Az a neve, ami az anyjáié. A vezetékneve is az anyjáié. Az anyja cseléd valahol a városban. Tudom, mért jön: el fog kéredzkedni a holnapi tanításról. Mert az öreganyja tartja, s téli napokon bejár az öregasszony az urasághoz kukoricát morzsolni. Olyankor vele megy ez a kisleány is, kap húsz fillért a munkájáért.

Leveri a havat a csizmájáról az ajtóban, és csiszi-csoszi: törli a csizmáját hosszan a gyékénybe.

Azután kopogat. Először csak egyet koppant, azután kettőt.

Vár.

Azután hármat koppant.

- Bejöhetsz, Eszter!

Belép. Az ajtót két kézzel csukja be gondosan. Faközöld pamutkendő van rajta. Hátral nagy csomó tartja a kendőt a derekán, s a kendő két sarka leér a térde hajlásáig. A szemét lesütve áll meg előttem, és félénken rebegi, hogy holnap napszámba kéreti az öreganyja: csak egy napra engedjem el az iskolából.

S mikor ezt elmondta, fölnyitja fekete selymes szempilláit. Rám néz, majd hirtelen meglepődéssel fordul a szeme a virágra.

- No mi ez, Eszter? Ismered-e?

- Tulipán - feleli mosolyogva.

És a tekintete gyönyörűségbe feledten áll a virágon.

Ez a kisleány is olyan mint a tulipán. Az arca gömbölyű és üde piros. Mindig piros és mindig mosolyog. A szeme fekete és mély tűzű. Ő az egyetlen fekete szemű leányom. A többi kék szemű. A többi orgonavirág.

És a nyolcéves tulipán nézi a nyolchetes tulipánt.

- Szereted ezt a virágot?

- Szeretem.

- Hát csókold meg szépen.

Nem volt neki szokatlan a gondolatom. Hiszen mindennapi valami, hogy az ilyen kisleányok tavasz kinyíltával bokkrétát hoznak az iskolába és csókolgatják meg egymással is csókoltatják.

Odament az ablakhoz. Lábujjhegyre állt. A szemét félig lehúnyta. És csókot lehelt a tulipánra.

MICÓ

A macskám itt heverész a kályhám előtt. Eszembe jut egy másik macska. Gyermekkoromban ismertem azt a macskát.

Egy vasárnap reggel, hogy rajtam volt már az ünnepi ruha, siettem ki, hogy lássanak. De korán találtam fölkelni: nem mutatkozott egy gyerekpajtásom se. Pedig volt nekem jócskán: úr, paraszt egyformán. Valamennyi közt legkedvesebb a Csordás Andris. Andris annyi idős volt, mint én: hétesztendős, de sokkal okosabb. Mindennap talált ki valami újat. Ha egyebet nem, madárfészket újságolt. S ha éppen nem akadt még madárfészkek se, akkor Micóval játszottunk.

Micó az ő kis cirmos macskájuk volt. Sok mindent tudott az a macska. Ha Andris füttyült neki, előjött még a kertből is. Ha Andris négykézlábra állt és tovább füttyült, akkor Micó fölugrott a hátára és dagasztott ottan, mint ahogy az asszonyok dagasztják a kenyeret.

Hát hogy senkit se találtam a házunk közelében, futottam egyenesen Andrisékhoz.

Egy alacsony kis nádtetős házban laktak. A ház oldalára akkoriban oda volt írva veres krétával: *I ló, I ember*. Mert huszárok tanyáztak a faluban. Az udvart hordódongákból készült kerítés környezte. Hátról egy vályogistálló, a teteje meg a fala kissé meg is dőlt, mintha át kíváncozna telepedni a szomszédba. Meg egy rossz kút is állt az udvar közepén, s abban mindig uszált egypár kis béka.

Ahogy futok a ház felé, visítást hallok onnan.

Meghökkenem.

Andris visított.

- Verik? Vagy mosdatják? - gondoltam ijedt tünődéssel, ahogy a gyerek szokott.

De mért verik, ha verik?

Tegnap kövel hajigáltuk a kútban a békákat. Hátha azért bűnhődik most Andris?

Az ember sohase tudja abban a korban, hogy miért bűnhődik?

Óvatosan lépdeltam a kerítésig és beleselkedtem a parajjal benőtt dongakerítésen. Hát mosdatták Andrist. Ott görnyedezett szegény a pitvarajtó előtt. A földön mázatlan cseréptál. Szappanozza a képét az anyja irgalmatlanul.

Őszintén szólva magam se szerettem mosdani. Nincs is abban semmi jó, hogy hideg vízzel dörzsölik az embert, és csípős szappannal habozzák be a szeme világát. Csakhogy engem már régen magamra bíztak, és hát én meg is mosdottam becsületesen - kivált ha rajtam állt valakinek a szeme.

Ahogy ott visított-hörkölt az én Andris barátom, mély részvétellel szemléltem őt a kerítésen át. Nem sajnálta más senki.

A katona az istálló előtt ült. Pipázott és nevetett.

- Leszel még kutyábbul is! - mondotta a pipáját a csizmája sarkához ütögetve. Tudod-e, hogy mivel mosdatnak, ha katona leszel?

Hogy erre Andris nem válaszolt, az nemcsak azért történt, hogy nem tudta, hanem mert az anyja keze a száján habzott.

- Téglával - felelt rá maga a katona.

És végigsimította a kezét a maga olaszosan barna orcáján. Lehet, hogy a visszaemlékezés akaratlan mozdulata volt az. De az is lehet, hogy csak a bajuszát kereste meg. Csak egynéhány szál kis bajusza volt. Hegyesre szokta pödörni.

Végre is a nagy Juli leány szabadította ki Andrist az anyja vasmarkából. Kijött a szobából felibe fonatlan, felibe öltözetlen. Elkapta az Andris fejét és körüldörzsölte a törülközővel.

- Ne ríj, Andriskám! - mondotta vigasztaló hangon.

És ahogy törülgette, megcsókolta az orcáját jobbról is, balról is.

A hófehér ingből előduzzadtak gömbölyű karjai, és ahogy akkor rám is rápillantott, olyan volt nekem a szeme, mint a Micó macskáé.

De lehet, hogy csak én gondoltam ezt. Gyerekkoromban úgy vélekedtem, hogy minden kutyában, macskában van valami annak a családnak a vonásaiból, amelyikhez tartozik. Lehet, hogy az öreg jegyzőéknél ötlött belém ez a gondolat. Az öreg jegyzőnek buldogg kutyája volt, s neki is, a kutyának is mindig vicsorgóra állott a képe.

- Így, virágom, így! - mondotta Juli, gyöngéden törülgetve az öcsikéje fejét -, látod, a kis ifiúr milyen tiszta! A Micó is mosdik, nézd, milyen szépen.

Andris még egyet brümmentett, aztán a könnyein át Micóra mosolygott. A macska csakugyan ott mosdott a kút kávján. Megnedvesítette a talpát és végigvonta a fején, a fülén. Szakasztott úgy tett, mint a katona szokott az istállóajtóban, mikor a kis gömbölyű tükörben kétfelé választja a haját.

A tisztartó Cigány kutyája dugta be a fejét a kerítés dongái között, s átvonaglott a résen. Borzkutya volt a jámbor, különben átugorhatta volna a kerítést. Mintha megirigyelte volna a Juli dicséretét, fölágaskodott a kút kávjára és ádáz gyűlölettel vicsorgott a Micóra.

Micó persze nem várta meg a következő pillanatot. Mikorra a kutya fölágaskodott, ő is állt már. A szemét a kutyára meresztette, ráfújt, és ráköpött. Közben pofon is teremtette.

Cigány majd eldőlt megbotránkozásában.

No, szoros is lett volna a Micó macskának egyszerre! De Micó abban a pillanatban felszökött a kútágásra. Ott nyalogatta a talpát, és gúnyos hunyorgással nézett alá a magasból.

Mink aztán az Andrissal nagy játékba kezdtünk: töklevélből vágunk dudát magunknak és azon trombitáltunk. Utánoztuk a katonákat.

Csak a második harangszóra ocsúdtunk föl a játékunkból. Indulnunk kellett a templomba. Juli is felöltözött már akkorra. Cifrán, pántlikásan, rózsásan fordult ki a szobából, és ringatózó járással lépegetett el a templom felé.

A katona az egyik kerítéscölöpön könyökölt. Hosszan nézett utána, és pödörgette a bajuszát.

*

Azt mondja egy őszi napon az Andris gyerek:

- Kell-e kis macska?

- Hol van?

- Az istállónk padlásán.

- Sok?

- Sok.

Futva futottunk odáig.

A katona már régen nem lakott nálok. Eltakarodtak azok. Csak a ház falán maradt meg az emléküik, a fakó vörös írás: *I ló, I ember*. Az udvar is megváltozott azóta: köröskörül óriás napraforgók nőttek a kerítés mellett és lefelé lógatták sárgacsipkés fekete fejüket. A kertek is sárgák voltak már akkor, sárgák, vörösek, tarlottak.

Fölsiettünk a létrán az istálló padlására. Hát csakugyan ott mászkált egymáson a sok kis macska. Micó közöttük ült és nyalogatta hol az egyiket, hol a másikat. Micó volt az anyjuk. Milyen furcsán nézett ránk a Micó!

- Miau! Miau!

Mintha azt kérdezte volna, hogy: mi jó hozott bennünket? Aztán tovább mosdatta a gyermekeit és halkán brúgózott nekik. Mink az Andrissal csodálkozva néztük.

- Melyik kell? - kérdezte Andris.

- A vörös!

Mert csak egy volt a vörös. A többi cirmos volt, mint az anyjuk.

A házból akkor nehéz és erős beszéd hallatszott: síró és átkozódó hangok.

Megdöbbenve kandikáltam le a padlásról. Julit láttam, a szép nagy Juli leányt, ahogy kifordult az ajtón. Leült a földre az eresz alá. Az arcán könnyek görgedeztek. Sápadt volt, mint a falevelek.

- Mi lelte a nénédet? - kérdeztem halkán.

- Nem tudom - felelte Andris vállat vonva. Beteg vagy mi.

A szóváltásból, amit azután hallottam, semmit sem értettem. Csak arra emlékszem, hogy Juli mindegyre azt hajtotta:

- Nem igaz! Nem igaz!

De valami nagy baj lehetett ottan!

A faluban nemegyszer van nagy baj. A gyerek látja, hallja és elfelejti. Én se gondoltam volna rá soha, ha negyednapra meg nem jelenik ott két zord fegyveres pandúr.

Juliért jöttek.

Juli az erdőben bujdosott. Onnan hozták elő megbékózottan.

A gyerekek nagy csoportban követték őket. Én is köztük. Mögötte az anyja ódöngött sírva, a kezét tördelve. Juli nem sírt. Sápadt volt, még sápadtabb, mint máskor. A felső szoknyája a fején, mintha eső esne. Csak vánszorgott búsan, a szemét lesütve két pandúr között. Vitték a község házára.

Az ügy előbözsdítette az egész falut. Az asszonyok a becsületről beszéltek. Juli a becsület ellen vétett. Mikor meglátta a pandúrokat, beleugrott az erdei kútba. Szerencse, hogy a kút száraz. Kihúzták.

Mennyi szörnyűség egy nap alatt.

De még ez nem volt minden. Egy óra múlva hazaérkezett a csordás. Darabig ott rázta-döngette a kaput a község házában. Aztán hazament a fejszéért: agyon akart vágni mindenkit, bírót, jegyzőt, pandúrokat, még a feleségét is. Hogy aztán a fejszét elvették tőle, befordult a kocsmába és ivott. Pálinkát ivott, részeg akart lenni. A kocsmából kihallatszott, hogyan veri az

öklével az asztalt, és hogyan átkozza a császárt, a feleségét, a katonákat, a pandúrokat, az urakat, mindenkit, aki eszébe jutott.

Végre kilódult. Fenyegetődzött, hogy újra fejszét fog és bosszút cselekszik a leányért. De már akkor állani is alig bírta a lábán.

Leült a sárba az utca közepén. Ott káromkodott, beszélt összevissza:

- Itt az én helyem a sárba! a sárba! Itt a becsületem a sárba! a sárba!

A felesége húzgálta föl és vezette haza. Az Andris gyerek ott maradt a községháza előtt. Fölkapaszkodott a kerítésre és sápadtan, szóltanul bámult be a rácson.

A csordás másnap és harmadnap is itta a pálinkát. Nem akart kijózanodni. Talán így részegségében történt, hogy meggyújtotta a házát.

A lángok akkor csaptak föl, mikor én hazafelé mentem az iskolából. A faluban nagy szaladgálás, kiabálás. A harangot félreverték. Az emberek kantákkal, sajtárokkaal rohantak a tűzhöz. De a csordás háza egy-láng volt már akkor. Közel se lehetett menni.

A másik percben már az istálló tetejére is fölfutott a láng. Én mindent láttam. Az udvar sarkán álltam az utcán a jajveszékkelő asszonyok között.

Az istálló tetején az ajtó az udvar felől nyitva volt. Úgy szokott állni, hogy szabadon rakhassák be a szénát. Azon az ajtón egyszer csak megjelenik a Micó macska. Abban a pillanatban jelent meg, amikor a láng a tetőre futott. A szájában az egyik kölyke lógott.

Aggodalmas szemmel nézett széjjel. A kis kölyökmacska szétterpesztette a négy lábát, ahogy lógott. És az is lefelé nézett. Micó háttal ereszkedett le a falon. Letette a kölykét elének a földre.

Azután újra felszökött a Micó a falon és megint megjelent egy kis kölykével. Azzal is lekúszott.

A láng akkor hirtelen elborította az egész tetőt. Recsegett, ropogott, pattogott a tető. A levegő szinte forrt az udvaron is.

De Micó mégis csak megint fölfutott a falra. Az ajtó akkor már nem is látszott. Micó keserves nyávogással ugrált ide-oda a lángok közt a fal peremén. Aztán egyszer csak egy nagy szökemléssel beugrott a lepedő nagyságú nagy vörös lángok közé.

Vártuk, hogy előjön-e?

De nem jött elő többé.

A BOR

Őszi vasárnap. A reggeli napfény a tornágra tűz. Baracs Imre ott áll ingujjban. A sütkérezés csak vasárnapi gyönyörűsége a parasztembernek. Máskor nincs ideje rá.

De az is lehet, hogy Baracs Imre nem a sütkérezés végett állott ki a tornágra. Lehet, hogy a templomba menőket nézi sorra. Lehet, hogy csak azért áll ott, mert az ünneplő ruháját vette fel. Mikor a paraszt új ruhát vesz magára, akkor csak az ebédhez ül le. Az ülésben kopik a ruha.

Baracs Imrén csakugyan vadonatúj kék posztónadrág van. Mellényén ezüstösen tündökölnék a kacsaringóba varrt bádognapok. A csizmáját tegnap este sokáig pucoválta a tornácon. A haja is ragyogóra van kenve és bal oldalán kétfelé választva. A bajuszát hegyezve csavarta fekete viasszal. Vastag gombóc orra alatt úgy feszít most a bajusz, mintha fel volna ragasztva.

Hát mondom, áll és sütkérezik. Nézi a templomba menőket. A kutyája is ott ül a kerítésnél. A lécz között néz kifelé komoly nyugalommal, mint a gazdája.

Kék ruhás emberek, suhogó szoknyás asszonyok, pántlikás leányok lépkednek el időnkint a ház előtt. Az asszonyok nagy fekete táblás imádságos könyvet visznek a hónuk alatt, s a könyvükből olvasó lóg ki. A leányok kicsiny könyvet visznek, s a könyvük csipkés zsebkenőbe van beletakarva.

Elmennek a ház előtt. Némelyik beköszön, másik nem köszön be. De az asszonyok és leányok mind beköszönnek.

Mert nem is lehet olyan ház előtt bepillantás nélkül elmenni, ahol eleven özvegye lakik. Talán az arcát lesik, hogy bús-e? Talán azt várják, hogy egyszer csak ott látják az asszonyt is a tornácon?

Szokatlan valami az a falusi életben, hogy két ember elváljon, ha egyszer a pap összeadta őket. De talán ezt a módit is eltanulják már az uraktól, mint az asszonyok a kávéivást, a lányok meg a cügos cipőt.

Hát a lányok is beköszönnek. Úgy köszönnek rá, mint a legényekre szoktak: tapadó tekintettel. Baracs Imre elvégre is alig több harminc esztendősnél. Aztán a bajuszát hétköznapon is hegyesen viseli, amióta elhagyta az asszony. A bajusz azt jelenti, hogy törvényesen is elválík tőle.

Baracs Imre mindezekre a köszöntésekre fejbiccentésekkel válaszol. Az asszonyok köszöntésére komolyabban, mint a lányokéra meg a férfiakéra. Hej, az asszonyok! Mindig licseglócsog a sok hegyes nyelvű! Mikor az utolsó templomba menő is ellépett a ház előtt, Baracs Imre magára veti a tarisznyáját meg a szűrét. És szól az anyjának a konyhában:

- Az ebédrel ne siessen kend!

- Hová mégy?

- Megnézem a Jancsit.

Az öregasszony kihúzza a tésztaból a kezét, és a fiára bámul.

- Jancsit?

- Jancsit - feleli komolyan az ember. - Nem tudom felejteni azt a gyereket.

- Hát hozd haza. Békülj össze az asszonnyal, Imre. Mondd neki, hogy én vagyok a hibás.

Baracs a fejét rázza:

- Nem. Én az asszonyér nem megyek. Se vele össze nem békélek többé ebben az életben!

Lekerül a kertek alá, aztán a falu végén fölkanyarodik. Rátér a kociútra. A kutya elmaradozva illő távolban követi. Tudja a kutya, hogy ha meglátják, visszakergetik.

De Baracs Imre nem pillant hátra. Csak ballagdál az akácfák között, a kociúton.

A fák már sárgulnak. Az út szélén rozsdásan hervad a lósóska. Itt-ott egy vadrózsabokor pirosítja a gyümölcsét. Az úton ugrál a pityer.

Baracs a dombra érkezett. Onnan megláthatná a szomszéd falu tornyát, a vöröstetejű köpcös tornyot, ha ugyan fölpillantana. De nem pillant föl. Éppen azért nem pillant föl. Vőlegény korában ott mindig dalolásba fogott. Most nincs kedve dalolni.

Idő múltán mégis rápillant a toronyra. Olyan, mint régen! Még csak nem is fakóbb. Ott eskették őket abban a templomban.

A falu határán kökénybokrok szegik az országutat. Imre letép egy leveles ágat és bedugja a tarisznyába. A tarisznyában vörös szemű házinyúl üldögél. Mulasson a nyúl, ha éppen éhezik.

A falu mintha fehérebb volna, mint máskor. De nem fehérebb, csak a föld barnább meg a zsuppos háztetők barnábbak, mióta az első őszi eső leesett. Által kellene mennie a falun, mert az asszony az alszegen lakik: szélről a második ház. De nem megyen által: alája kerül a kerteknek, és tapossa a gyepet.

Egyszer, ahogy visszapillant, meglátja a kutyáját.

- Hej, a cudar! No nézd! Nem takarodsz-e vissza!

A kutya behúzott farkkal inal vissza vagy húsz lépést. De csakhamar meglassodik. Megfordul, megáll. Arra vár talán, hogy a gazdája mégis meggondolja magát, és azt kiáltja:

- No, gyere kutyám!

Ki tudja, micsoda gondolatok forognak ilyenkor a kutyának a fejében?

Azonban a gazda haragszik, hogy a kutya eljött. Kutyának nem szabad elhagynia a házat; csak szántáskor, vetéskor és egyéb külső munka idején. Olyankor a szűrre, magra, tarisznyára kell vigyáznia a kutyának.

Baracs megint visszafordul. Látja, hogy a kutyája ül. Megrázza feléje a botját. A kutya fölkel és megindul. A testét lomhán lógázza hazafelé.

Baracs Imre tovább ballag a kertek alatt.

Már egy hónapja múlt, hogy elvált a feleségétől, azaz a felesége ötöle. Az anyó volt az oka. Bebagyulálta a kis Jancsinak a nyakát kendővel, hogy a szél meg ne fújja. Hát a szél nem is fújta meg Jancsikát, hanem torokgyulladást, azt kapott. Az asszony panaszkolta, hogy a kendő okozta a gyulladást. Az öreganyó felforrant. Micsoda beszéd ez? Szó szóba. A két asszony csípőre tette a kezét: összecsattogtak.

Baracs Imre az új papház áldomásáról érkezett haza. Csak elzöldült a nagy csatára. Nem is kérdezte, hogy mitől ég a tűz, csak mikor látta, hogy a felesége rányelvel az anyjára, őt is elfutotta a méreg, és felkapta a botját.

No bizony, nem valami ritka sor, hogy parasztember megveri a feleségét. De ebben a házasságban mégis most történt először. Az asszonyt tenyéren nevelték, mert egyetlen leány volt. Baracs nem is kapta meg másképpen, csak nagy szent fogadásra, hogy nem iszik többé se

bort, se pálinkát. Mert az a bolond természete volt Baracsnak, hogyha ivott, mingyárt verekedett. Ütött, mint az istennyila. Azt ütötte, aki éppen eléje akadt. Bolond természet! De vannak ilyenek. Egy pohár bor elég, hogy megváltoztassa őket. Máskülönben bárányok. Hát inkább nem ivott. Éltek is jámboran, boldog békeségben. De már, hogy az új papházat feltetözték, neki is innia kellett a pap egészségére. Nem ivott öt esztendeje. Jól is esett neki.

Az ütésre megbolondult az asszony. Befutott. Nagy sebbel-lánggal felöltözött az ünnepi ruhájába. Megkapta a fia kezét és elrohant. Vissza se nézett.

A faluban aztán nógatták Baracsot, hogy menjen az asszonyért, hogy milyen kár érte, milyen rendes, dolgos teremtés volt. Kár ilyen csekélységért...

- Részeg voltál - mondta a pap is -, bizonyos, hogy te voltál a hibás. Tudja az asszony, hogy nem szoktál bort inni, de látod, restelli, hogy szégyenszemre visszatérjen hozzád.

- Hát bort nem is iszok én többet; száradjon el a gégám, ha iszok - felelte Imre -, de az is igaz ám, hogy rossz kutya az, amelyik elhagyja a gazdáját.

Vagy két hét múlva kocsi jelent meg Baracséknál. Nem járt be az udvarba, csak megállt a ház előtt. Az asszony nagybátyja jött rajta, egy olyan hallgató nembánom-ember, akinek az egyik bajsza vége mindig felfelé áll, a másik meg lehajlik. Csak pipázik egész nap, meg a felhőket nézi.

Baracs Imre azt hitte, hogy békíteni jött a sógor. Haragos szemmel fogadta:

- Mit akar kend?

- A ládát meg az ágyat.

Hogy az öreg se nem békített, se szemre nem hányt semmit, Imre se szólt többet. A tornácfának támaszkodva nézte szótlanul, hogyan cipeli fel a sógor a kocsira a tulipános ládát, meg a sárga rózsás ágyat. Az öregasszony a templomba járt azalatt. Imre nem segített a felrakásban.

Mikor az öreg visszaült a kocsiba, Imre megmozdult. Látszott rajta, hogy valamit akar mondani. Azonban az öreg meggyihikelte a lovakat és köszönés nélkül elhajtott.

Vége szakadt köztük a sógorságnak is.

Hát azóta se hallott Baracs Imre se jót, se rosszat az asszonyról.

Ott ballag most a kertek alatt. Ha a házak között menne, azt mondanák:

- Jön a feleségéért.

Ne gondolja ezt senki!

Az alszegen meglassúdott. Egyszer meg is állt és szétvert botjával egy elszáradt bogánckórót.

Aztán megint ballagdált tovább. Fölkerült a kertek aljáról a falu végére. Kevélyen lépegetett. A lány földben mindenütt utána maradt a csizmája patkójának a nyoma. A nyomok csakhamar a kocsit közepére fordultak.

Most már ha meglátják is, ne gondolják, hogy szégyenkezik vagy mi. Pipáját hegyesen előre tartva, füstöl el a ház előtt. Oda se néz. Mintha nem is ő vinné a pélpát, hanem a pélpá őt; mint a gőzös a vonatot.

A falu csendes. A kutyák az ebadó behozatala óta nem ugatnak. Baracs Imre nem bánná most, ha a felesége házából ráfutna egy kutya. Megütné bottal. De kutya ott sincs. Nem fut utána senki.

Baracs Imre elballag a falu közepéig. Ott már lassú a járása. Megfordul, mintha csak pipagyújtás végett kellene megfordulnia, de a két összetett marokból végigpislant az utcán.

- Nem látott ösmerős - gondolja elégedetten. - De mi a manót járok én föl és alá, mint a tavaszi szellő. A fiamhoz jöttem. A fiam az én fiam.

Magát imigyen fölbátorítva, visszatér. Megáll és a botjára támaszkodik a ház előtt. Szembe pipál a házzal. Így fejezi ki, hogy szemébe néz ő akárkinek is, de bemenni nem szándékozik.

A Jancsi gyerek majd csak kijön és akkor szól neki. Elég egyet szólni a Jancsinak: megismeri az apját száz szürös ember közt is.

De hát a Jancsi gyerek nem jön.

Eközben van ideje Baracs Imrének, hogy megnézzé a házat. A ház éppen olyan, mint ezelőtt hat esztendővel volt, még a rozsdás rossz kasza is csakúgy áll ki a padláslyukon. A kertben a rózsza karóján most egy tejesfazék szárad, de köröskörül éppúgy virul az őszirózsa, mint mikor az asszony leány volt. Csak a kerítés mellett hervadozik egy csoport magas mályva. Az nem nőtt azelőtt.

Hej, sok őszirózsa hervadt el innen az ő kalapja mellett! Minden egy rózsza tömérdek szép csókkal járt.

Baracs Imre egy rakás követ látott már jöttében az útfélen. Köveznek, gondolta, országutat köveznek.

Az a rakás kő az út túlsó felén áll az ő háta mögött. Mért ne ülne le? Az a kő nem tartozik az asszony portájához, és hát a madár is ott ül le, ahol akar.

A pipa eközben kiég. Baracs Imre újra tömi, noha még forró a cserép. De, mint báró Eötvös mondaná: vannak az emberi életben pillanatok, amelyekben a pipának füstölnie kell.

És ahogy így szemben ül a házzal, s a pipáját tömögeti, végigpillant oldalt az úton. Hát mit lát? Az ő engedetlen gonosz kutyáját, amint ott ül valami ötven lépésnyire az út közepén, és lesi őt messziről.

- No lám - mondja Baracs. - A kutya nem hagyja el az embert. Gyere ide, Hattyú!

A kutya felszökik. Egy perc alatt ott terem a gazdájánál, és örvendezve ugrálja körül.

Baracs megsimogatja a kutya fejét. Jólesik neki, hogy nincsen egyedül.

Azonban a kutya egyet-kettőt szimmant a ház felé, és vesd el magad! átugrik az úton, az árkon. Ott ugrál a konyhai félajtó előtt.

A Jancsi gyerek épp akkor fut ki onnan. Új csizma van a lábán, meg egy új kis virágos szűr a vállán. Voltaképpen kijöhetett volna szűr nélkül is, de hadd lássa az apja, hogy mi je van a gyerekeknek.

A kutya nagy nyihogással táncolja körül Jancsit. Felágaskodik és rányalint a képére.

A Jancsi gyerek meg átöleli a nyakát és rávereget:

- Hattyúkám!

Baracs nézi ezt szóval örömmel. Megvárja, míg a fia kiörvendezze magát, s a kutyától körülugráltan hozzáérkezik. Akkor aztán az ölébe veszi.

- Hát megösmersz engem, te?

- Idesapám - rebegi örvendezve a gyerek.

Míg a fiával gügyörész, félszemmel látja, hogy egy csont és egy darab kenyér repül ki az ajtón a Hattyúnak. Hattyú egyetlen étvággyal falja fel a koncot, s még kér a gyalázatos! Beeresztődik a konyhába is.

A gyerek lecsúszik az apja öléből és megfogja az apja vaskos, kérges kezét.

- Gyöjjön be!

- Nem - feleli komoran Baracs Imre -, nem azért gyöttem.

- De csak gyöjjön.

Hogy a gyerek hiába huzkodja befelé az apját, árnyék jelenik meg az ajtóban, s halk ruhasuhogás hallatszik mellettök.

Baracs Imre hallja. Egy kis rozmaringillatot is érez. De nem néz fel.

- Imre - mondja egy ismert, alázatos női hang -, gyüjjön be kend, odabe is szólhat a fiával.

- Nem akarok - feleli az ember. - Nem azért gyöttem én, hogy bemenjek.

És fölemeli a fejét. Pipáját a szájába illeszti. Dacosan néz az asszonyra.

És ahogy ránéz, látja, hogy milyen csinos menyecske ez az asszony! Ez az ő volt felesége! Nincs ilyen több a faluban. De mindegy. Az az asszony, amelyik elvált az urától, olyan, mint a virágzó faág, amely letörött a fáról, leesett a földre. Nem érdemes fölvenni többé.

Ezt gondolja Baracs Imre. S tán ki is mondaná, ha beszédbe akarna elegyedni az asszonnal.

A kutya a farkát csóválva jár ide-oda köztük.

- Tudom - feleli az asszony a szemét lesütve -, tudom, hogy nem hozzám jött. Nem is azért hívom, hanem, hogy a falu ne lásson bennünket...

A miséről akkor sokasodott elő a hívek tarka serege. Látszott a távolban az úton, mint oszlik a nép szanaszét.

Az asszony az ura vállára tette a kezét.

- Hát - szól Baracs a gyerekhez fordulva -, te is azt akarsz-e, hogy bemenjek?

- Azt hát - feleli a gyerek. - Ott van már kendnek a bor is az asztalon.

MINEK A PÉNZ?

A lutheránus papnak négy hordó bora termett. Két régi tőkén termett annyi. A falu az ősszel csodájára járt a szőlőfürtökkel elborított tornácoszlopoknak. Magam is megbámultam. Akkor gondoltam arra, hogy a kertem sarkába szőlőt ültetek.

A falusi ember nem rohan a tetre a gondolatával, csak hordozza. Én is csak úgy tél derekán hozakodtam elő vele, egy iskolaszéki ülés után, mikor már a tekintetes iskolaszék tagjai pipára gyújtottak és köznapi dolgokra eresztették a beszélgetést.

- Hát biz, az jó lenne - mondták -, csak az a bökkenő, hogy sokba kerül. Először a földet kell megfordítani, az már magában is nagy költség. Azután a vesszők hozatala, azután az oltás, a sok kapálás, a karók. Drága bor az, amit a magából ihat az ember.

- De legalább bor - gondoltam magamban.

Mindössze száz négyszögölet akartam beültetni. Kiszámították, hogy belekerül húsz forintba is.

Hát biz, az nagy pénz. A magamfajta ember nem sokszor mondhatja el életében, hogy húsz forintja van. De már annyira gyönyörködtette a képzeletemet a szőlő gondolata, hogy nem bírtam tőle szabadulni.

Még aznap este beállít hozzám egy foltos bekecsű asszony, Szamaras Tóth Antalnak a felesége. A bekecset csupán azért említem, mert a két könyöke valami avult kötény darabjaiból van megfoltozva, s az a bekecs azokkal a nagy négyszögletű foltokkal olyan ismerős ruha a mi falunkban, hogy telet anélkül elképzelni nem is lehet. Azt a bekecset ketten viselik: Antal meg a felesége. De többnyire mégis csak Antal viseli. Jó bekecs lehet, mert soká eltart. A foltok rajta évről évre megújulnak, de maga a bekecs a régi marad.

Antalné azt hallotta a faluban, hogy szőlőt ültetek. Könyörög erősen, hogy ne adjam másnak a fordítást, csak az ő urának. Elvállalja ölét nyolc krajcáron.

Hát jó. Szegény ember, becsületes ember is. Talán életében se volt ekkora keresete. Tíz krajcárt kap néha egy-egy taligázásért, mikor gabonát vitet vele valaki a malomba. Ennél nagyobb pénzt sohse keres.

Megélnék mégis. A szárnak nem kell zab, se széna. Megeszik mindent ami zöld; ha meg zöld nincs, megeszi a kórót. Szóval ennivalója mindig van. Ők maguk meg szegények krumplin, babon, kukoricán élnek: télen néha sült tököt esznek. Húst soha. Lehet, hogy ez az egypár forint hozzájok rántja a szerencsét. Vesznek egy-két malacot. Évek múlva Tóth Antalnak annyi a disznaja, hogy új bekecset vehet. Még az iskolaszékbe is bevásárlják talán.

- Hát jó: holnap csak fogjon bele.

Másnap még ki se reggeledett, ott ült Tóth Antal a tornácom falán. A kötényfoltos bekecs volt rajta. Pipázott és a lábát lógatta. Mellette a falnál az ásó, a kapa meg a csákány.

- Csak maga jött, Antal?

- Elvégzem én magam is.

- Kemény munka lesz. A föld színe az éjjel megfagyott.

- Azért hoztam a csákányt.

- Hát akkor csak álljon neki. Mérje ki ott a sarkot.

Az ember nekifogott. Csákánnyal vágta a föld színét, ameddig kemény volt. Alább már fogott az ásó. Árok árokra fordult. Egy óra múlva már derékig állt a földben.

Felkocog a tízórai szünetben a kertből. Kiheg-köhög az ajtó előtt.

Kimegyek.

Hát azért jött fel, hogy nem adnék-e egy forintot? Az asszony tegnap nem mert foglalót kérni.

Adtam.

Tóth Antal eltűnt.

Nézem egy óra múlva a kertben.

Nincsen.

Nézem ebéd után.

Nincsen.

No, bizonyosan szállítani valója akadt a malomba. Nem napszámba dolgozik, hát csak hadd menjen. Délután, mikor kibocsátottam a gyerekeket az iskolából, láttam, hogy a kocsmáig szép rendben elmennek, de ott megállanak. Valami lárma van ott. Bizonyosan részeg emberek.

Egy arról jövő asszony mondja, hogy verekedés volt. Szamaras Tóth Antalt verték meg. Ki is dobták a kocsmából.

No, ez különös. Ez az ember se kocsmázni, se verekedni nem szokott. A kocsmázásra nincs pénze. Verekedésre meg nem ilyen jámbor arccal, álmosan pislogó szemmel születnek az emberek.

Az ásója, csákánya ott hevert még a kertben. A kamarába vitettem.

Másnap hiába vártam Tóth Antalt. Szerdán azonban bekocogott. A feje be volt a fél szemén át kötve sárga kendővel. Dolgozott, mintha semmi se történt volna.

Én se szóltam semmit. Gondoltam, ki tudja, mikor ivott kedvére? Talán tíz esztendeje szomjazik, hát nem csoda, ha egyszer iszik is.

Dolgozott az ember szorgalmasan.

Lám, milyen a sors is: ezt az embert olyan faluba teszi, ahol nincs munka. Az emberek itt maguk csinálnak mindent. Micsoda jó módú ember lenne ez, ha mindig kapna munkát!

Szombaton este bekopogtat:

- Tessen egykicsit kijönni.

- No mi baj?

- Hát a felével megvolnék.

Értettem. Adtam neki három forintot.

Negyedóra nem múlt el, jött az asszony.

Valahogy pénzt ne adjak az urának! Mert ez olyan ember, hogy mihelyt pénzt lát, mingyárt iszik és kártyázik.

- Csak nem tán?

- De bizony. Legénykorában olyan volt ez, hogy elkártyázta volna a lelke üdvösségét is.

- De hiszen én sohase láttam részegen.

- Nem, mert nincs pénze. Ha valahova hívják, nekem szokták adni a hatost. Jaj szegény fejemnek, mi lesz ebből!

Elment. No, bizonyosan utoléri még az urát. Aztán elvégre is leszokott az már az italról. Ha most az egyszer ki is rúgott a hámból, másodszor csak nem teszi talán?

Lenézek másnap a templom kórusáról, hogy ott van-e a misén Tóth Antal?

Az utolsó padban szokott ülni a szegények között. Vastag hangja mindig belebrúgózott az énekbe. Ma bizony üres a helye.

A pap a malasztról prédikált. Nincs a faluban ember, aki értse a malaszt minéműségét. Én magam sem értettem. Ilyenkor az ember beszélget.

Hozzám hajol Ádám csizmadia és kérdezi halkán:

- Hallotta-e mester uram, micsoda verekedés volt reggel?

- Nem.

- Nagy verekedés volt pedig.

- Csak nem Tóth Antal tán?

- De bizony. A legények megverték. Most is ott a vére a havon. A felesége vitte haza, reggel, kordén.

- Hát ilyen ember az a Tóth Antal?

- Ilyen az, de már régen nem történt vele. Kártyás.

- De minek verekszik?

- Ha nyer, nem verekszik, csak iszik. De ha veszít, akkor szörnyű mérges.

Három napig színét se láttam Tóth Antalnak. A negyedik napon még egy kék kendő volt keresztbe kötve a fején. Az orra dagadt volt. De azért pipázott és dolgozott.

Nem állhattam meg, hogy meg ne szidogassam:

- Nem sajnálja kend azt a négy pengőt? Itt törí-vágja a földet napokon át érte, aztán egy éjjel elszórja! Meg is verik ráadásul. Hát okos ember kend?

- Dehogyan vagyok okos - feleli szomorúan. - Dehogyan vagyok én okos.

- No ugye, maga is látja már.

- Persze, hogy látom. De az a baj, tanító uram, hogy nem az alsó soron lakok én, az a baj.

- Mért volna az baj? Nem értem.

- Azért, mester uram, mert a kocsma a felső soron van. Aztán, ha pénz van a zsebemben, behúz. Behúz.

Egyet nyomott az ásón és kivetette a földet. Aztán folytatta:

- Tessék majd az asszonynak adni a pénzt, amikor elvégzem.

Szombaton délutánra megvolt a fordítás. Tóth Antal odajött az ajtó elé. Ott tisztogatta az ásóját. Már nem volt rajta sem a sárga kendő, sem a kék. De a szeme alig hogy kilátszott a szilvaszínű daganatból.

- Hát megvolnék - mondotta a kalapját a fülére tartva.

Ez azt jelenti, hogy fizessek.

- Hát ne az asszonynak adjuk? Azt mondta kend, hogy az asszonynak adjam.

Egyet húzott a bajuszán. Valamit akart mondani, de mégse szólt semmit. Fölvette az ásóját, csákányát a vállára.

Ebben a pillanatban denevérként lebbent be az asszony a kapun. Nagykendő volt rajta. Bizonyosan valamelyik szomszédától kérte kölesön.

- No, csakhogy itt vagy! - duhogta az ember. - Azt mondtam, hogy neked fizessenek.

Az asszony örömmel tartotta a tenyerét. Én is szívesen olvastam belé a négy egyforintos bankót.

- Hát mit vesznek rajta?

- Malacot - felelte boldog szemmel az asszony. - Nem volt disznónk, mióta összeházasodtunk. Azóta minden esztendőbe szándékoltuk, hogy veszünk egy malackát.

Micsoda különös valami a falusi boldogság! Húszéves korig szerelem a tárgya, azontúl disznó.

Másnap délben sírva jelent meg nálunk az asszony. Egy bögre kávéért kért. Beteg az ura. Nem tud enni se.

- Talán megint megverték?

- Meg - felelte az asszony.

S könny hullott a szeméből.

- Nagyon megverték?

- Három helyen beszakították a fejét. A lába kifcamodott. A bőr lejött a féloldaláról. Jaj, jaj!...

- Hát minek adta neki oda a pénzt?

- Nem adtam én oda. Bezártam a ládába. De borzasztóan veszekedett. Olyan volt, mint a dühös bika.

- Az a jámbor ember?

- Az a jámbor ember. Jámbor, ha pénze nincsen. Akkor áldott jámbor. De ha pénzt érez, nem lehet vele bírni. Egyre azon zaklatott, hogy adjak ötven krajcárt. Persze, nem adtam. Gondoltam, majd megcsillapítom egy kis jó vacsorával. Elmentem a zsidóhoz, vettem neki szalonnát két garason. Megsütöttem. De még ázóbb lett tőle.

- Mért nem beszélt a lelkére, hogy ha már annyit fáradozott azért a pénzért, meg kell takargatni.

Az asszony legyíngtetett.

- Éppen azt mondta ő is, hogy az ő verejtéke, hát öt hatost el akar inni belőle. Utoljára baltát fogott rám. Bizony agyonvág, ha ki nem ugrok az ajtón.

A kulcsot el kellett volna vinnie.

- El is vittem én. De szétvágta a ládát. Most már ládám sincsen.

Csak a harmadik héten kelt fel az ágyból Tóth Antal. Járt-kelt megint a kötényes foltú bekecsben. Néha bagóért ment a paphoz, néha örletni valót vitt a malomba. Szóval megint a régi csöndes ember lett belőle.

A papom is fordítottatott szőlőt, de nem vele. A szőlővesszőt együtt hozattuk a pappal.

Ez már márciusban volt.

Kit küldjünk el a vasútra?

Hát kit mást, mint Szamaras Tóth Antalt. Az ő kordéján elfér az a két nyaláb szőlővessző. Hadd keressen a nyomorult.

Ötven krajcárt ígértünk neki a fáradságáért. De megmondtuk neki, hogy a pénzt az asszony kapja meg.

Tóth Antal bólintott rá.

- Úgy is jó.

- De csakis úgy jó, Tóth Antal. Mert kend még a felsősoron lakik.

- Dejszen nem iszok én többet, mester uram. Megfogadtam, hogy addig nem iszok, míg új bekecsem nem lesz. Akkor is csak egy pohárral iszok.

A pap elmosolyodik. Kihozat egy pohár bort az embernek.

- No - azt mondja -, hát hogy addig is ne szomjazzon...

Megitta jóízűen.

A vesszők ára húsz forint volt. A pénzt a vasútnál kellett lefizetni. A pap csupa aprópénzt olvasott Tóth Antalnak a markába: hatost, krajcárt. (Bizonyosan a stólapénzét.) Én két ötförintost adtam át Tóth Antalnak.

- Jól eltegye. Nehogy kifújja a szél a zsebéből.

Tóth Antal belekötötte a pénzt a zsebkendőjébe és a csizmája szárába nyomta.

Azzal rácsapott a tenyerével a szárnak a tomporára.

Ment a jó vén szárnak, mint valami öreg angol. Tóth Antal pipára gyújtott a kapuban és ballagott utána.

Ez reggel nyolc órakor történt. Délutáni két órára vártuk haza. De már be is alkonyodott; Tóth Antal nem mutatkozik.

Este egy kocsi zörög el ablakom alatt. Megismerem a zörgéséről, hogy a Sándor Pál kocsija.

Arra gondolok, hogy ő is az állomáson járt.

Délben indult oda az uraság megbízásából. Átizenek hozzá, hogy nem találkozott-e Tóth Antallal?

- Dehogynem - volt a felelet. - Ott ült a Stájnernál.

- Ki a macska az a Stájner?

- Hát a kocsmáros.

- Hát csak nem iszik talán?

- De bizony. Iszik az, mint a lúd.

A szomszéd falu jó másfél óra hozzánk. Mondom a papnak az ügyünket. Sándor Pálnak vissza kell fordulnia.

- Főképpen a szállítólevelet vegye el tőle!

- De még a bekecsit is lehúgom! - feleli az ember.

Kis, szőrös, hörcsök ember a mi Sándor Pálunk. De ritkán haragos. Inkább nevetős, jókedvű.

Vártuk mi aztán Sándor Pált is.

De az se jött.

Vártuk este.

Éjjel is hallgatództam.

Semmi hír.

No, bizonyosan későn érkeztek haza. Reggel majd jelentkeznek.

Elküldök másnap egy fiút Tóth Antalhoz.

- Nincs még itthon.

Elküldök Sándorékhoz.

- A gazda nem érkezett haza.

Átízenek a paphoz.

A pap átüzen a bíróhoz.

A bíró küldi a kisbíró gyalog.

Hát délfelé megérkeznek mind a hárman. A két ember részegen a szamaras kordén. A kisbíró is pityókosan szivarozik a kordé mellett.

Lerakta a két részeget a községháza udvarára, aztán elhozta a szállítólevelet.

- Hát mi történt?

- Nagy mulatság volt - felelte a kisbíró bortól piros arccal. - Még mikor én odaérkeztem is, ott pikuláztatott Tóth Antal a fülébe. Száz üveg bor állt az asztalon meg tíz szál gyertya.

- Tyű, az irgalmát! Hát Sándor Pál mért nem jött haza?

- Azért; mert már akkor egy krajcár se vót Tóth Antalnál. Előre fizettetett a zsidó mindent. Hát ott maradt, hogy segítsen meginni.

- Hát a Sándor Pál kocsija?

A kisbíró egyet billent a lábán és mosolygott:

- Ott maradt *álogba*.

LEVÉL A KASZÁRNYÁBÓL

Szeretett kedves Szüleim, kívánom, hogy ez a pár sor írásom jó egészségben találja mindnyájokat. Hálistennek magam is egészséges vagyok, csak épp hogy pénzem nincsen, meg hogy a katonaelet szoros-élet. Mert itt a pofon nem fehér holló.

Továbbá megkaptam a sonkát, szalonnát, bort, mind a kétszer. A második alkalommal a lakodalomból való kalácsmaradék is szerencsésen megérkezett, a három virgóniával együtt, és Miska bátyámnak kívánom szívem szerint, hogy a házaselete boldog legyen. Ha móríngja nincs is a Naczának, vagyis most már ángyomnak, van neki két jó dolgos keze, tiszta, szíves természete. És hát, hogy Miska bátyámnak se ipa, se napa nem lesz, az is fölér néhány hold földi boldogsággal.

Itt más újság nincsen, csak az, hogy Szodorai Jancsi mellbe lőtte magát. Az újságok azt írták, hogy a tiszt urak keményen bántak vele. De nem igaz a. Mindössze egyszer ütötte pofon a káplár úr a rajz krikz minyiszter miatt, hogy nem tudta kimondani, de amiatt minket is sűrűn pofoztak, gyakrabban mint a Jancsit. Hát ilyen hazugok az újságok.

Inkább az az igaz, hogy Vass kapitány úr őt tette köztünk leghamarabb frajterré, aztán azt mondta neki, hogy maradjon örökös katona, még manikulás őrmester is lehet öregségére. De Jancsi nem akart.

Pedig én is beszéltem neki, hogy se apád, se anyád, se egy talpalatnyi földed. Csak úgy lógsz a világon, mint a pitykegomb a cérnán.

Akkor mondta, hogy azt mondja:

- Majd ha kikerülök a katonaságtól, megházasodok.

De hogy kit vesz el, annak erányába hiába faggattam. Csak azt tudtam meg, hogy annak sincs semmije, akit elvesz.

No, ilyen bolond!

Mondok, hát miből éltek meg?

Hát azt mondja, csak úgy, mint a mesébe van. Mikor ránk adta a pap az áldást, kivezetem a templomból, aztán elindulunk szépen, amerre a nap süt - keressünk szolgálatot.

Lestük aztán, hogy ki a szeretője? De sose tudtuk meg. Pedig hogy olyan szép szálás gyerek volt, még a kisasszonyok is utána néztek az ablakból, mikor vasárnap a Szécsényi utcán végigsétált.

Hanem aztán megzavarodott az elméje.

Akkornap tapasztaltuk azt először rajta, mikor nekem a kézfogóruul való bort meg kalácsot küldötték.

Meghíttam rá őt meg a káplár urat. Aztán mikor megkóstoltuk a kalácsot meg a borból is ittunk egyet, elővettük a levelet. Aztán ketten a káplár úrral olvastuk gyertya mellett, hogy mit írnak? Akkor tudtuk meg, hogy Miska bátyám kézfogójáruul való a kalács.

No, jól is mulattunk volna. Hanem, hogy Jancsira aznap este jött rá az első bolondóra, felkapta a kis széket, aztán úgy vágta a földhöz, hogy éppen egy milliom darabra törött.

Még ez nem lett volna baj; mert csak olyan húszkrajcáros szék volt, hanem inkább az, hogy véletlenül a pintest is leütötte, pedig még majdcsaknem félig állt benne a jó hazai bor.

Gyertya, minden elaludt. Ő meg kiment engedelem nélkül a városba. Holtrészezen hozták be másnap reggel a patak partjáról. No, ezért kapott volna vagy háromnapig egyest. De hogy azelőtt sohase részegeskedett, hát csak kétheti kaszárnyaáristomot szabtak rája.

Már akkor mondta nekem a káplár, hogy azt mondja:

- Meglásd, hogy ez a sündisznó meg van zavarodva.

A haja miatt hitták sündisznónak. Mert aznap este, mikor a hazai vacsorát ettük, úgy karikázott a szeme, mint az irgalmasok kórházába némelyik bolondé.

De én még akkor se hittem, hogy bolond. Pedig, ha, egyébről nem, arról is gondolhattam volna, hogy akkor éjjel minden pénzét elmulatta. Sose költött az semmire a lénungjából, se szivarra, se pálinkára. Összerakta a garasokat két vászonzacskóba, és a nyakában hordozta, hogy azt mondja:

- Kell az esküvőre.

Aztán a fehérpénzes zacskót úgy hívta, hogy *édesanyánk*, a rézpénzes zacskót meg: *édesapánk*.

Mindez csak a temetés után jutott eszünkbe.

Megnémult aztán, mint a bolondok szoktak. Csak egyszer este szólt hozzám, mikor már feküdtünk, hogy azt mondja:

- Emlékszel-e otthon arra a görbe hársfára az alsó földetek mellett.

- Hogyne emlékeznék - mondok. - Akárhányszor állottam alatta, mikor az eső esett.

- Hát - azt mondja -, láttad-e rajta azt a két szívet bevágva?

- Nem én - mondok -, nem láttam.

- No - azt mondja -, láthattad volna pedig ottan. De betű nincsen benne. Oszt úgy van belevágva, hogy az egyik behajlik a másikba.

Gondoltam mingyárt, hogy megint bolondján van, hát mondok:

- Hallgass, mert ránk szólnak.

El is hallgatott, de kis időre megszólalt:

- Holnap majd megmondom, mire kérlek.

De nem mondott másnap semmit.

Mikor megjött a lakodalmi aprólék, őt is megkínáltam. De nem evett. Pedig a kalácsbúl is kínáltam. Csak a levelet hallgatta meg, hogy kik vótak a lakodalomba. Mindenki bólintott a fejével, mint aki részeg.

Mink aztán sokat danoltunk. Apám nótáját is eldanoltuk, hogy:

Tisza mellett nem jó lefeküdni,

Meg a te nótádat is eldanoltuk, Nacza ángyom, hogy:

Csak az a jó Isten tudja az égbe.

A káplárnak is megtetszett a Nacza nótája, csak Jancsi nem dalolta velünk. Azt mondta, fáj a feje, pedig hát csak a szokott bolondján vót, lefeküdt a sötétbe.

De nem hagytuk nyugodni, kivált a káplár úr. Rákiáltott, hogy aszongya:

- Gyere ide, sündisznó! Mer én most szavalok.

Lehúztuk az ágyról. Hát nagy kénytelen-kölletlen odaült. A káplár úr meg fölvette a poharat és felköszöntötte az új házaspárt, hogy azt mondja: a jó Isten pántlikát csinált a boldogságból, és két szerető szívet kerestetett a földön; az angyal aztán megtalálta Miska bátyámat, meg Naczát, összefűzte őket egybe.

Ezen a szép köszöntőn mindnyájan sírva fakadtunk. Jancsi legjobban.

- No - mondok Jancsinak -, erre mán neked is kell innod. Mert, mondok, tudod, hogy nálunk úgy szeretnek téged, mint engem. Aztán, mondok, hát féligmeddig testvéred is volt a Nacza, mert az is falu árvája, te is falu árvája vagy. Hát az ő egészségére.

Erre megrázkódott, mint a kutya az eső után, és megivott egy pohár bort a te egészségedre, Nacza.

A káplár úr nem tudta, hogy Jancsi a falu árvája, hát el kellett mondani neki, hogy hogyan mentették ki Jancsit meg Naczát az árvízből, a ház födeléről, hogyan nevelték Jancsit a szomszédunkba, Naczát meg nálunk.

- No - azt mondja a káplár úr -, úgy lett vóna szép, hogy Jancsi vette volna el Naczát.

- Igaz - feleltem rá. - De hát ki tehet róla, hogy a Nacza az én bátyámat szerette meg?

Jancsi megint lefeküdt. Nem is erőltettük többet.

Mikor aztán a bor elfogyott, mink is lefeküdtünk.

Hogy a Jancsinak itt vót az ágya az enyim mellett, egyszer megszólal, hogy azt mondja:

- Alszol-e?

Én már aludtam, fölébredtem a szóra.

- Mi köll? - mondok.

Azt mondja:

- Ha levelet írsz haza, irasd bele, hogy tisztelem őket én is.

Máskor hozzávágtam volna a bagnetomat, hogy minek zavar fel ezért az álmomból? De akkor az gondoltam: zavarodott forma az elméje. Hát csak ráhagytam.

Azt mondja kis idő múlva:

- Apádat is, anyádat is, bátyádat is, Naczát is.

De ezt már csak nyögve mondta.

Úgy éjjél felé riasztott föl a lövés.

Gyertyát gyújtunk, hát ott fekszik a Jancsi keresztül-által az ágyán. A lábával sütötte el a puskát és a hátán jött ki a golyó.

A temetésen én vittem a keresztet. Ott vót a kapitány úr is. A katonabanda is szólott.

Én az egész falu helyett vettem egy marok földet a sírjába. Maguk helyett is, édes szülőim, kendért is, bátyám, érted is, Nacza ángyom.

Ezzel maradok szerető fiok koporsóm bezártáig és küldjenek egy forintot, mert semmi pénzem nincsen és engem mindig pofoznak.

Felvégi Szabó János

CSAK MÁR A PESTA JÖNNE!

A falu közepén leégett egy ház. Az emberek nem oltották. Ki is oltana szélben szalmatetőt! A szomszéd házakra kell ilyenkor a víz meg a vizes ponyva.

Hát biz a Bozókiné háza leégett. Özvegyasszony és szegény. A húgával lakik, akinek az ura tömlőcben ül. (Verekedés miatt ül ottan.) Két kis gyerek is van a háznál.

A tető jól be volt sározva: nem égett be. A szomszéd házakba se kapott bele a tűz. Az arasznyi kis hó, amely a minap esett, beázalódott a szalmatetőkbe, s megmentette a falut.

Az emberek másnap összegyűlnek a háznál. Ki zsuppot hoz, ki fát. Szekercét mindnyájan hoznak. Kifaragják a szelemenfát, a tetővázat és újra zsúpolják.

A leégettnek mindössze két-három hatosába kerül ez: körülbelül ennyi pálinkát reggeliznek el az emberek.

Az öreg Kerülő-Szabó is ott zsúpol. Hetvenöt esztendő ember pedig. Haja, bajusza fehér. De éppen beleillik a télbe.

Mikor már a tetejére jutottak, az öreg megcsúszott a síkos új szalmán, s lezuhant. A gerendák közé esett, amelyek ott heverték az udvaron, s fehérlettek reggel a zúzmarától.

Az emberek lenéztek a tetőről, hogy fölkel-e?

Nem kelt föl. Ott maradt azonképp, ahogy a hátára esett. A bekecse szétnyílt az esésben, s a mellén kilátszott az *Sz. M.* betű is. Még katona korában iratta oda azt a két betűt kék és piros betűvel.

Hát abbahagyják hárman a munkát. Kiemelik az öreget a gerendák közül.

- Megütődött kend?

Az öreg csak néz elkétkülten: Percekig nem tud szólni. Végre megmozdul a szája. Azt mondja susogva:

- Küldjete a Pestáért.

Voltaképpen orvosért kellett volna küldeni, de nálunk eszébe se jut az orvos senkinek. Az orvos pénzbe kerül. Nem igen gondolunk semmire se, ami pénzbe kerül.

Egy ember megfogja válltól, egy lábtól. A harmadik a dereka alatt emeli. Beviszik a pitarba, a saját subájára. Bozókiné párnát hoz ki, indigószín fehér kockás párnát, és a feje alá igazítja.

- Oh, oh szegény Máté bácsi!

Az öreg fekszik, mint a holt.

- Hol ütötte meg magát kend? - kérdezi az asszony.

- Belől - rebegi az öreg. - Csak már a Pesta jönne.

A konyhán bableves főtt. Az asszony könnyezve keverte. A világosság a nyitva hagyott ajtón áramlott be. Az emberek mind abbahagyták a munkát.

- Csak nálam ne esett volna! - szólt az asszony. - Szegény Máté bácsi! De vajon nem iszik-e egy kis pálinkát? Talán helyrehozná.

- Nem - felelte az öreg.

Feküdt hanyatt, mozdulatlanul. Tekintete a napsugaras kék téli égen.

- Csak már a Pesta jönne! - rebegette olykor nyugtalanul.

Pesta az ő egyetlen fia. Béres az uraságnál. Vállas barna legény. Ő is volt katona. Neki is vannak betűk a karján. Csakhogy ő *B. P.* betűt íratott a karjára. Az a Balogh Panni neve. Azt vette el, mikor megjött, feleségül. A farsangra várja az első gyereket.

Az emberek elmentek már Pestáért is, a papért is.

A faluban gyorsan híre szállt a szerencsétlenségnek. Az utcán asszonyok sietnek mindenfelől a házhoz. Az udvar megtelik asszonyokkal, emberekkel, gyermekekkel. Egy gyermek felmászik a kerítésre: onnan néz be. A haldokló körül a misejáró öregasszonyok térdelnek.

A ház végén Nagy János magyarázza a szerencsétlenséget:

- Mondtam neki, hogy ne gyűjön fel. Megcsúszik, leesik. Ej, asszonya: ne tanítsd te a macskát kapaszkodni! Még ilyen vígan felelt!

- Talán sok pálinkát ivott? - véli egy vastag, komoly hang.

Aztán arról beszéltek, hogy az öreg micsoda érdemes ember volt. Négy esztendeig katonáskodott. Pádovában is járt. Bíró kétszer is volt, esküdt harminc esztendőn át. Neki is érdeme, hogy fölépült az új iskola.

Az emberek pipáznak. Komolyan pipáznak. A cigány is ott ül nagy meghatottan. Csak akkor elevenül meg egy pillanatra, mikor Nagy János előveszi pipáját. A cigány kinyújtja tenyerét. Nagy János a bagót abba veri.

A pap közelget. Bunda van rajta. A kezében szentség. Előtte egy fiúcska rázza a csengőt, a templomatya fia, a Gergő.

Az emberek kikullognak a pitarból. Az asszonyok a szobába vonulnak. A nyitva hagyott ajtón át lehet látni, hogyan gyónik meg a beteg, s hogyan áldoztatja meg a pap.

Aztán az asszonyok visszatérhetnek.

Az öreg arca sárga, de nyugodt. A szeme félig be van hunyva. Már ő ezzel a világgal nem foglalkozik többet. Ki tudja mire gondol? Ki tudja mit lát a haldokló? Mert néz valamit, néz nyugodtan, mereven. A levegőben talán árnyékok jelennek meg. Úsznak ide-oda, mint a jég a vízben. Talán már szólnak is hozzája, s az öreg kezdi hallani.

De ím az öreg egyet pillant, és az asszonyokra fordítja a szemét:

- Csak már a Pesta jönne!

- Jön már - felelik. - Az erdőn dolgozott. Fát hordanak.

A nap kisüt a felhőkből, s harmattá változtatja a zúzmarát a fákon. Besüt a pitarba is. Az öreg nézi a napfényes eget nyugodtan, mozdulatlanul, míg mellette az asszonyok ajkán susog a miatyánk.

- Csak már a Pesta jönne!

Végre lódobogás hallatszik, s a ló megáll a kapu előtt. Pesta jött meg. Csak úgy jött, ahogy a munkában volt: kurta, avult rongyos szűrben, kopott fekete báránybőr süvegben. Barna, zömök ember. A bajusza most is egyenesre van húzva, mintha vasból volna. Az öreg is ilyen barna, erős bajszú ember volt valamikor. Pesta is ilyen fehér, lógó bajszú öreg lesz valamikor.

Pesta leszáll. Nem szól senkinek. Neki se szólnak. Belép a pitarba. Leveszi a süvegét, s az apjához térdel.

- Hát így van kend, édesapám?

- Így - feleli bágyadtan az öreg.

Nézik egymást szótlánul.

Aztán az öreg fölemeli lassan és nehezen a jobb kezét és a fiának nyújtja.

- Isten áldjon meg, Pesta!

- Isten áldja meg, édesapám! - feleli a fiú, az öreg kezét a magáéba véve.

Mennyi munkáról beszél az a két kemény kéz! Az egyik fél század munkájáról, amely már elmúlt. A másik is talán fél század munkájáról, amely még ezután következik.

Akar-e még mondani valamit az öreg?

Nem.

A fiú se mond neki semmit. Csak néz rá nedves szemmel.

És így nézik egymást, mígnem az öreg szeme elhomályosodik.

S a nagy csöndességben, a miatyánk susogása között elballag az öreg lélek a másik világra.

PETYKÓ

Holmi gonosz pásztorgyerekek közibe dobnak a kertek alján szedegető tyúkoknak, és ha valamelyiket eltalálják, elviszik és megsütik.

Egy áprilisi napon a mi sárga, szakállas tyúkunk sántán jött be a kertből.

Szerencsétlen kis állat! Tavaly is megsántult, és csak a télen gyógyult meg a lába. Hát itt van, most megint sánta! Hazajött szegény, mert neki is csak a mi hajlékunk a hajléka. Mihozzánk tartozónak tudja magát. Ha rám néz, azt mondja magában:

- Ez a gazdám.

Ha az anyámra néz, azt mondja:

- Ez az öregasszony.

Aztán tudja, hogy melyik a cseléd, melyik a gyerek. A gazdának meg az öregasszonynak a kezéből elfogadja a morzsát. A gyerekek iránt óvatos. (Azok a bolondos gyerekek mindig meghúzzák a szakállát.) A cselédet meg éppen rettenetes teremtésnek tartja: fut előle, kivált mikor seprőt lát a kezében.

Hát a tyúk megint sánta. Látszik rajta, hogy gyötrelem neki minden lépés. Amint beérkezik az udvarra, le is ül mingyárt az egyik georgina bokor alá. Tavaly is ott üldögélt, mikor beteg volt. Csak akkor kelt fel és bócirkált ide-oda az udvaron, mikor enni vagy inni akart.

Hogy ilyen rossz órában született a jámbor, magam is megsajnáltam.

Mégis csak furcsa, hogy állat is lehet olyan mindenben szerencsétlen, olyan péntekes, mint némelyik ember. Már csirkekorában is sok baj érte szegény fejét. Egyszer az egérfogó csappantotta be, egyszer meg még pihés korában a tulajdon édesanyja lépett úgy rá a nyakára, hogy alig bírtuk életre locsolni. Aztán mikor felnőtt is, akkor is neki kellett éppen ott állnia, ahova a forró vizet öntötték, és ott ülnie, ahol a görény a legszélső tyúknak a farkatollát kitephette.

Hogy megint kődobás érte, azt hittük, nem éli túl. Bágyadt volt, a taraja sápadt, étvágytalan, szomorú.

Eléje tétettem a vizet meg egy-két marok kukoricát.

Ő aztán ott eddegélt és búslakodott. Csak akkor bocsátotta le a fájós lábát, mikor a tollát rázta, vagy mikor a nap aláhajlóban volt és elülni készült.

Azonban egynehány hét múlva mégiscsak összeszedte magát. Ismét járt, bár az egyik lábára folyton biccentett. Az udvaron a virágok közt elbogarászott napestig.

Nem is ment ki többet az udvarból. Dél tájban a konyha közelében keresgélt; délután meg az ő kiválasztott georginája alá állt és ott bóbiskolt vagy tisztogatta a tollát az ő sötétzöld kis lugasában.

Mindig vártuk, hogy majd csak visszatér az egészsége. Ősz felé, hogy már csak kevésbé sántított, azt is gondoltuk, hogy kiheverte a baját.

Én aztán nem is törődtem vele többet. Csak akkor fordult megint rá a tekintetem, mikor azt láttam, hogy az öreg még mindig olyan szomorú, csendes és lassú járású, olyan udvaron maradós, mint a föntjáró betegek szoktak lenni.

Hát biz ő beteg maradt. A taraja meghajlott és olyan kékes halvány volt, mint a beteg ember ajka. A tolla is úgy áll rajta, mint a kövér ember kabátja a soványon. Rút és kedvetlen volt szegény. Enni sem evett, csak holmi puha ételt meg az összetört kukoricát. A borús, esős napokon meg boldog volt, ha belopakodhatott a tűzhely alá. Ott melengette a hátát. S inkább enni se jött elő, csak hogy rettenetes cseléd ki ne kergesse.

Most már bizonyos, hogy a belső részében van a hiba.

Hiszen csak volna tyúkdoktor a világon meg tyúkpatika! - szívesen költenék rája, már csak azért is, hogy szenvedni ne lássam.

Mert embert is nehéz nézni a szenvedésében, hát még a gyámoltalan néma állatot. Ez a jámbor nem vezekel és nem vár égi kárpótlást a szenvedése miatt. Ez még csak panaszkodni, kérni se tud a nyomorult.

Hogy így elsorvadt, elnyavalyásodott, hol az egyikünk, hol a másikunk vette az ölét és etette a tenyeréből. Ő aztán hozzám is szelídült annyira, hogy utóbb még a lábára sem vigyázott: nekünk kellett mindig ügyelnünk, hogy a lábára ne hágjunk véletlenül.

Utóbb már, azt hiszem, abban a képzelődésben élt, hogy ő nem is tyúk, hanem ember. Ahányszor kimentem az udvarra, mindig hozzám bécirkált. Meg kellett simogatnom, szólnom kellett hozzá, mint afféle beteghez. Neki ez jólesett. Ha pedig kiültem a verőfényre (magam is afféle beteg madár), akkor ő mingyárt odabicegett hozzám és vagy beült a szék alá, vagy megállt a lábam mellett, és elgondolkodva nézte az árnyékát.

Ha azonban valahol elrejtőzve gunnyasztott, csak szólnom kellett:

- Petykó, öreg Petykóm, hol vagy? Gyere ide, vén ostoba tyúkom!

Petykó azonnal kinyújtotta a fejét valamelyik bokor alól, és hozzám bakogott. Ahogy meg-simogattam, belekukucskált mindenfelől a kezembe, hogy nem rejtegetek-e valami ennivalót? Aztán leült mellém és eltűnődve néztük, mint hullatja a barackfa a leveleit.

Olykor fölvettem az ölembe. Könnyű volt szegény, csontig lesoványodott. És beszélgettem vele:

- Jobban vagy-e már, öreg Petykóm? Hátha orvost hívatnék hozzád? Elmégy-e magad a patikába, vagy hogy a cseléd menjen?

Az öreg szakállas mintha értette volna a szavamat, rám nézett, hol az egyik szemével, hol a másikkal, és visszagügyögött, mint a kis pólyásgyerekek szoktak a dajkájuknak, mikor még nem tudják, mi a beszéd.

Petykó hallgatott és felelgetett. És azt gondolta, hogy beszélgetünk.

A tyúktársaitól lassankint elszokott, hogy nem járt velük se bogarászni, se fürödni. Még hálni is külön hált: a többi a ketrecben, ő a szederfán.

Csak az irigység, az vitte néha közéjük. Mert irigy volt a szegény vén szakállas, mint ahogy minden rossz gyomrú ember irigy a jó étvágyúra. Mikor a konyhából főtt burgonyát, kukoricát, vagy tésztamaradékot vetettek ki a baromfiaknak, akkor ő is odaballagott és evett nagy kelletlenül egy-két falatot. Azután mikor már nem tudott enni, ráállt az ételre és fenyegetően káromgott.

A tyúktársai persze okosabbak és elevenebbek voltak, mint ő; hátulra kerültek és úgy kapdosták ki az ennivalót a lába közül meg a lába alól.

Két házinyulam is van az udvar egy sarkában. Azokat se nézhette, mikor köztük járt és ettek. Ráállt a kenyérdarabokra, és amelyik nyúl előtte mert nyúlni a kenyérhez, azt úgy orron csípte, hogy a jámbor kis füles esze nélkül nyargalt vissza a téglák közé.

Hanem aztán, hogy mindinkább sorvadt, az irigységgel is alábbhagyott. Nem bánta már akár-mennyit eszik a többi, csak állt és gunnyasztott az őszi nap melegén a tornác kőfalánál, és néha órákig mozdulatlanul bámult maga elé.

Délután négy órakor már odalépegetett a szederfához és várt engem türelmesen. Mert nem tudott már fölrepülni: én tettem föl mindennap a fa derekára, ahonnan egy kis billegéssel eljutott az ő villaalakú ágához, amelyiken hálni szokott.

Egy téli napon azt újságolta a cselédem, hogy a Petykónak vége!

Ott vergődött az ölfák alján a földön. Az egyik lába el volt nyújtva; a szárnyával csapkodott olykor, és a fejét föl-fölemelgette, ki-kinyújtogatta.

- Hajnal óta így kínlódik - magyarázza a cseléd.

Míngyárt láttam, hogy a szegény tyúk föl akar állani. Fölveszem és a fal mellé viszem, a napra, ahol délelőttönként sütkezéren szokott. Amint a kezemben érezte magát, nem vergődött többé, csak a nyakát hajlítgatta jobbra-balra és nézett rám panaszosan, mintha azt mondaná:

- Segíts rajtam: szenvedek!

A cselédünknek is megmozdult a lelkiismerete. Egy szürke posztószoknyát hajtogatott össze és terített az állat alá. Arra ültettem, de csak elhanyaglott. A fejénél behajtották a posztót vánkosnak. És a szegény állat megfeküdt ottan; a fejét megnyugasztotta a vánkoson, a két lábát egymásra tette, mint az ember szokta a kezét. Csak a lélegzetéről látszott még néhány percig, hogy él. Aztán behunyta a szemét is.

AZ ABLAK

Egy komor, tizenöt éves fiú is járt a téli iskolába. Csordásfiú volt. Daninak hitták. Az uraság akarta, hogy pótolja az elmulasztott iskolázást.

Járt több olyan öregfiú is az iskolába. Leány is volt vagy három olyan nagyocska. De azok mind vidámak voltak és kedvesek, mint az aprók.

Csak az egy Dani!

Ült fásult fakó arccal, szinte közömbösen az első helyen. Mert a korára való tekintetből nem ültethettem a kicsinyek közé. Az értelme fogékony volt, de iskolai tisztséget nem lehetett ráruházni. Durván bánt mindenkivel. Csekély okokért orcán törülte, vagy fellökte a kisebbeket. Barátja nem volt.

Sokszor eltűnődve néztem rá, hogy mért olyan elvadult, olyan sötétlelkű az a fiú? A szülői talán pálinkába butult durva emberek? Alacsony lelkek, akiknek a házasság élethosszig való gyűlölködés? Talán őt is veréssel, rugdosással, szitkokkal nevelték? Vagy hogy az állatok mellett az ember maga is állattá válik? Hogyan lehet az ilyen vad fát csak valamennyire is megnemesíteni?

Nem látszott reá semmi reménységem. A fiúban mindössze egy becsületes erecskét találtam: nem hazudott.

- Ez is valami - gondoltam.

És hogy erősítem benne legalább ezt a jótulajdonságot, alkalomnyíltán példaképpül állígtattam a hazugocskák elé:

- A hazugság szenny az emberi lelken! A bűnnek védelme! Az igaz ember, ha bűnt követ el, megvallja. Azt mondja magában: Bűnt követtem el, szenvednem kell érte. A bűnért mindig meg kell szenvedni. Isten törvénye ez. A szenvedés lelki mosdás. Vállalni kell a szenvedést, bátran, hősiesen, mert a lélek tisztasága az első minden elsőségek között.

S rámutattam a vad fiúra:

- Lássátok, itt van Dani. A minap a jegyző úr panaszkodott, hogy egy iskolásfiú letörte a kecskéjének a szarvát. A kérdésemre, hogy melyitek volt, azonnal fölkel a helyén és jelentette, hogy ő. Mentegette magát, hogy a kecske őt megrohanta. De a tettét nem tagadta el. Vállalta érte a szenvedést. Egy nap nem evett ebédet. Túrte nyugodtan. Vállalta a szenvedést a tetteért.

S példákat mondtam még a történelemből, hogy az igaz szóért halálba is mentek már az emberek.

Dani olyankor csillogó szemmel, szinte bámulva hallgatott. És én lelkemben örvendeztem, hogy legalább a becsületességnek nevelek benne embert.

Egy adventi délután - az iskolai félézünetben -, az utcán találkoztam vele meg az anyjával.

Az utca sáros volt, mint falun szokott lenni. Ők ketten a túlsó soron mentek. Elöl a nagy erős fiú egy madárkalitkát lógatva. Mögötte a gyöngye testű, korán elvénült asszony egy zsák gabonát vitt kötélén a hátán. Mélyen előre hajoltan caplatott a nagy teher alatt a sárban. S egy méternyi hosszú karó volt bot helyett nála. Látszott az útjok irányáról, hogy mind a ketten a malomba mennek.

Egy csuszamlós helyen a karó kiesett az asszonynak a kezéből.

A fiú megfordult, s közömbösen nézte, hogyan erőlködik az anyja, hogy a karót fölvegye.

Mért nem vette fel ő? Mért nem ő viszi azt a nehéz zsákot?

Mert az asszony sorsa az a parasztnál, hogy rabszolgája legyen a férfinak. Nemcsak az urának rabszolgája, a fiainak is. A parasztfiú nem ismerhet gyöngédséget, mert hiszen az apja sem ismer. Micsoda hatalommal, hogyan lehetne a tanítónak gyöngédséget oltania az emberi szívbe, ha nem a házi nevelés oltja bele?

Az év utolsó napján temetésre kellett mennünk. Míg a pap öltözködött, az ablakhoz álltam. Ott szivarozgattam. Néztem a havas utcát.

Falun bizony nem söprik a havat. A házak mellett a járókelők taposnak utat; az utca közepén meg az állatok, s a kerekek.

Egy leánytanítványom jelent meg az úton. Az öregleányok közül való. Fábíán Veronka a neve. Tizenhárom éves, de korán megnyulladt. A hátán putton volt, és a puttonban faragótól való forgács. Néhány hosszú szállal megtoldotta a putton magasságát és megtetézte jól.

Az ablak alatt megállt és megfordult, mintha valakit várna.

Szórakozottan néztem. Fehér bőrű, szőke, komoly leány. Félénk, mint a nyúl. Nem mer a szemébe nézni senkinek. A leckéjét mindig tudja az utolsó betűig, s mégis ha felelnie kell, elpirul és remeg.

Hogy ott megállt, akaratlanul és nézmem kellett. Milyen finom arc! Milyen tiszta, nyugodt és jóságos kék szem! Ha nem a szegénység ruhája volna rajta, ünnepezné a szépségéért. No, ebből bizonyára jó asszony válik. Ennek az ajkán soha nem fog egy haragos szó elhangzani.

A leány mellett Dani jelent meg. A fiú bekecsben volt és a szokott nagyszárú csizmában. A kezében béresostor.

Mosolyogva váltott szót a leánnyal. Akkor láttam először mosolyogni. De hogy átváltozik az arca a mosolygásban! Mennyire emberibb!

A leány is finomkán mosolygott reá, és nyugodtan nézett a szemébe.

Különös volt ez nekem. Az iskolában sohase láttam, hogy beszéltek volna. Igaz, hogy a leányok külön csoportban is ülnek, de olykor mégis érintkeznek. Kölcsonműveletek a tentában, ceruzában, az óraközi szünetek, a fabehordás, s más efféle iskolai dolgok, mind megannyi alkalom arra, hogy beszéljenek egymással. Ezt a kettőt soha nem láttam együtt.

Beszéd közben egy arasznyi kis forgács leesett a puttonról. A fiú könnyű mozdulattal vette föl, és beigazította a többi közé.

No lám!

Aztán a leány mosolyogva bólintott és elváltak.

Márciusban történt, hogy egy napos ebédután az udvaron sétáltam a korai meleg verőfényben.

Az iskolába két leány jött elsőnek. Az egyik Veron volt, a másik Bogyó Teri, egy kis szeleburdi, fekete leány. Már tavasziasan voltak öltözködve. Rózsaszínű rékliben mind a kettő, s nagykendő nélkül. Veron az arcát félénken félre tartva köszönt. S befordultak az iskolába.

Néhány perc múlva hallom, hogy az ablak belső táblája reccsen. Valamelyik betörte. Hogyan törhette be? Talán almát dobott egyik a másiknak? Labdázta? No, majd megtudom, melyik a bűnös a kettő közül?

Az utcaajtón ismét egy leányka lépett be, aztán két fiúcska, s mögöttük a nagy, komoly Dani.

Az iskola csakhamar megtelt. Mikor a hetes vigyázó jelentette, hogy mind együtt vannak, beléptem.

Imádkozás közben az ablakra pillantottam. Az egyik alsó táblán csillag alakú zúzódás. Aztán a két leányra pillantottam. Bogyó Teri nyugodt szemmel néz reám. Veron sápadt.

Az első gondolatom az volt, hogy nem szólok az ablakról semmit. A megcsináltatása legalábbis két hatosba kerül. Az ilyen szegény népnek két hatos sok pénz, rengeteg pénz! Majd megcsináltatom az iskola pénzéből.

De aztán mégis arra gondoltam, hogy az iskolában rendet és igazmondást is kell tanulnia a gyermeknek. Ha nem is kötelezem a leányt arra, hogy megtérítse a kárt, alkalmat nyitok arra, hogy igazlelkűnek mutatkozzék.

Az imádkozás után leültek. A szemök rajtam függött.

Szokás szerint végigsétált a szemem minden soron. Veron összekucorodva rejtőzik az előtte ülő leánynak a háta mögé. Mintha a könyvében olvasna.

Máskor rászólok az ilyen lapulóra, most figyelmén kívül hagyom. Tekintetem az ablakon állapodik meg.

S kérdő nézéssel fordulok a vigyázó felé.

A fiú - egy mindig piros kisfejú tatár -, fölkel és szól katonásan:

- Kérdeztem, ki törte ki? De mind aszongya, hogy törötten találták.

A gyermekek valóban ártatlan nyugalommal néznek reám. Bogyó Teri szaporán pislog. Veron marad félrehúzódottan.

Tehát ezek ketten hallgatást fogadtak.

- Ki törte be az ablakot? - kérdezem nyugodt komolyan.

Mély csend.

A kérdésemben érzik, hogy a vigyázó jelentése nem befejezője az ügynek. Elképedve bámulnak reám.

A harmadiknak érkezett leányka kissé elpirosodva nézegeti a körmét. Talán az is tud róla: de nincs kötelezve arra, hogy rámutasson a bűnösre. Nálam a bűnösnek magának kell vallania.

Átpillantok a fiúk során. A két fiúcska is nyugodt. Tehát azoknak már hazudtak valamit.

Danira is pillantok. Az nyugodtan néz rám. Tehát ő sincs beavatva a titokba:

- Kicsoda az köztetek - kérdezem szemrehányó komolyan -, aki nem vállalja a szenvedést?...

Halotti csend.

A gyermekek már szinte megmerevülten néznek reám. Ahogy átpillantok rajtuk, látom, hogy Veronnak még a füle is piros. Kínlódó arccal pislog maga elé. A szeme pilláján már meg is csillan az első könnyesepp:

De hallgat.

- Aki betörte az ablakot, azonnal keljen fel és valljon! - szólok már szigorúan. - Ki törte be az ablakot?

A fiúk sorából fölemelkedik Dani és nyugodtan a szemembe nézve feleli:

- Én.

SZEGÉNY EMBER JÓ ÓRÁJA

A városból jöttem hazafelé kocsin, s útközben az egyik ló elrúgta a patkót. Beállítottunk hát a legközelebbi faluban a kovácshoz.

Délután három óra volt akkor. A falut a délelőtti araszos hó borította. Minden fehérlett, csak a szurtos kis kovácsműhely volt fekete, meg az udvara.

A kovácsot nem találtuk otthon. Fogat húzni hívták a kántorhoz. Várnunk kellett. Nemcsak magunk vártunk: a műhely előtt ott ácsorgott már két paraszt is meg a cigány. A cigány nem állt, hanem ült. Egy abroncsa tágult keréken ült, az ajtó előtt. A kerék talán az övé volt, de az is lehet, hogy nem az övé, csak beszélgetésre telepedett oda.

És a műhely előtt ott álldogált egy kócos vén számár is. Kétkerekű kordé elé volt kötve. A hóban persze nem legelhetett, hát csak mozdulatlanul nézett maga elé.

A két paraszt a számárra alkudozott.

- De istenuccse, nem ér ez hat forintot se - mondotta az egyik.

- Márpedig én nem engedek a tízből - felelte a másik. A kordéval együtt megér tíz forintot.

Egy tüskés szemöldökű kis öreg paraszt volt az eladó. Száz esztendő zsírja és cernája tartotta össze a bekecsét. Az egyik csizmája fején új folt feketéllett, s mivelhogy a csizma sohase látott kefét, a fakó bőrről leordított az új folt.

A másik paraszton suba volt. De az se lehetett jómódú ember, mert a süvege már ócska volt és szőre hagyott.

- De ha mondom, hogy van kordém - szólt szinte mérgesen a subás. Mi a csudának akarja kend rám tukmálni ezt a kordét!

- Legyen kettő - felelte csökönyösen az öreg. - Jobb kettő, mint egy. Mert lássa kend, ha nincs számár, akkor nekem a kordé nem kell.

- De ha nekem se kell!

- Együtt jár a számár a kordéval, tudhassa kend. Tehénnel a kötél, számárral a kordé, mióta áll a világ mindig.

És rám nézett, mintha azt várná tőlem, hogy mellette bizonyítsak.

- Isten látja a lelkemet - folytatta -, meg nem válnék ettől az állattól. Hanem hogy tegnap unokám született, hát arra kell a pénz. Meg aztán, hej, nem sokat viszketett a markom ebbe az átkozott esztendőbe!

Szél támadt. Fáztam.

- Hát legyen hét forint - szólt a subás. - Vesszek meg, ha csak egy krajcárral is többet adok érte!

Arra gondoltam, hogy járkálok egyet, s ha előtalálom a kovácsot, megkérem, hogy gyorsan végezzen a lovammal.

Az út már ki volt taposva a házak előtt, s én kétszer is elsétáltam a falu egyik végétől a másikig. Végre is beszóltam a kántorház udvarán fát vágó cselédnek:

- Itt van-e még az a kovács?

- Nincs itt - felelte -, Kisgyuri Bálinthoz hívták. A Nacza volt itt érte, hogy tüstént menjen által.

- Ott is fogat húz?

- Nem. A Szegfűnek valami daganat támadt a torkában.

Tovább sétáltam, és bosszúsán tűnődtem, hogy a szegény Szegfű miféle állat lehet: bög-e vagy nyerít? S hogy ez a kovács fogorvos-e, vagy állatorvos?

De hiába: meg kell várnom, ha mingyárt az egész falut végiggyógyítja is előbb. Mert az út köves és a lónak megromolhat a lába.

Fáztam már.

Hol lehetne kapni egy csésze teát?

Sehol.

Itt a kocsmá: egy pohár forralt bort lehet talán kapnom.

Beléptem.

Hát lám, ott ül az én két emberem is a hosszú fenyőfa asztalnál. Mind a kettő szivarozik. Koccintgatnak a hosszú nyakú üvegekkel.

- Hóttig áld engem kend ezer a számárér - mondja az öreg. - Mer ennél jobb számár tíz határba sincsen.

- Kend se kap mindennap kilenc forintot ilyen vén számárér - feleli a subás.

- Hát fiatalnak nem éppen fiatal, de vénnek se vén. Most van a javakorába. Olyan erő van a kuttyába, hogy néha alig lehet megállítani.

- Talán inkább elindítani.

- Nem: megállítani. Ha az indulásba makacskodik, akkor csak tüskével ütögesse kend hátulról. Megy, mint a veszett fene!

Újságot vettem elő és olvastam.

Az ajtón egyszer csak becsusszanik az a cigány is, amelyik a kovácsműhely előtt hallgatta a parasztok alkudozását. A hátán egy kopott, fakó rozsdás húrú cimbalom. Nem is köszön, csak letelepedik a búbos patkájára, és hangolásba fog.

De a subást nem érdekli a cigány.

Fölkel és elbúcsúzik az öregtől. Estére haza akar érkezni. Ebből értem, hogy ő is más faluban lakik.

Az öreg magára maradt. Szivarozva hallgatta a cimbalmos nótáját. Egyszer csak egyet int neki a fejével és a mutatóujját föltartja. Rekedt torokhangon dalol:

Tisza mellett ne-he-hem jó lefekünni.

Hallgat egy percet, hogy jól kíséri-e a cimbalmos? Aztán elégedetten bólint. Folytatja:

Mer az árvíz (hej) ki tanál önteni.

Egyet szí a szivarján s úgy mondja tovább:

Az babámat el tanájja vinni.

Az asztalra üt az öklével, azután a fülére teszi a kezét, és a fejét meglóbálja.

Keservesen meg fogom siratni.

Láttam, hogy nótája ez az öregnek, és hogy a cigány is nem először pengeti neki. Értették egymást.

De milyen más az igazi parasztnóta, mint a színpadi. A színpadi paraszt a zenekarhoz igazítja az énekét és a szüneteit. Az igazi paraszt el-elmond egy-egy sort, közben iszik, pipázik, s ez idő alatt a cimbalom is holmi cifrákkal tölti be a nóta közeit.

A vers végeztével két üveg bort rendelt az öreg. Az egyiket a cimbalmosnak adatta. Szomjas lehetett a cigány, mert egy hajtásra kiitta a felét. Aztán tovább zöngicsélt szerszámán. Az öreg is ivott. Megtörölte a bajuszát; és ismét felintett az ujjával:

*Mikor a betyárok világból kimúlnak
Gazdag kocsmárosok kókusbotra jutnak,
A cifra menyecskék mind lerongyolódnak.
Muzsikus cigányok hazaballaghatnak.*

Még valami három nótát dalolt el az öreg, s eközben a nagy üveg bor előle is kifogyott meg a cimbalmos mellől is.

Akkor a cimbalmos azt a nótát zördítette rá, hogy:

Garibaldi, Garibaldi állítja a verbungot.

Az öreg összecsatogtatta rá a tenyerét, s egy intéssel megint két üveg bort rendelt.

Egyszer csak feligazodik az öreg és leveti a bekecsét. Kiáll a kocsmá közepére. A keze a csipőjén. A süvegét félre! Táncra mozdul a cigány előtt. Lép egyet csöndesen hol jobbra, hol balra. A dallam bokrain hozzáütögeti az egyik rossz csizmát a másikhoz. A fejét hol fölveti és kevélyen ringatja a derekát; hol meg lehajtja és rácsapkod a csizmája szárára. Minden mozdulata más. Íme, most a keze fejét taktusra lógázza, mintha azt próbálná, hogy elég hajlékony-e a csuklója? A vén lábak ugyanily örömben részesülnek. De minél tovább táncol, annál mozgékonyabb. Lám, a süveget is levágja már nagy puffanással a sarokba. Az arca piros és komoly. Ősz haja előre-hátra lengedez. A kezét hol összecsatogatja, hol a mestergerendán veri ki széles tenyerével a neki tetsző taktusokat. Látszik rajta, hogy a lelke is táncol.

Mennyi méltóság és költészet van a magyar táncban! A lábokban gondolatok és ötletek fejeződnek ki. Az egész test zene. Minden mozdulat a zene kifejezése.

A kocsisom bámuló feje jelenik meg az ajtóban. Intek neki, hogy üljön le, és igyék egy üveg bort.

Az öreg se nem lát, se nem hall már. Rég elmúlt ifjúságának hamvadozó tüze lobbant föl az inaiban. Nekivadulva lejt és szélesek fordul a kocsmá földjén. Most már a sarkába futott a kedve. Forgatja, kopog is vele, s ahogy összeütögeti, bizonyosan ráképzeli foltos, rossz csizmájára a legénykori sarkantyúját. Elnéztem volna sokáig a mulató öreget. De íme, mindennek vége szakad: egy rémlátó szemű öregasszony jelenik meg az ajtóban. Csipőre teszi a kezét és rikolt:

- Ej, vén lator! No lám!

Az ember abba hagyja a táncot. Pislog, mint aki álomból ébred, és egyet simít a haján hátrafelé. Szó nélkül engedi, hogy a fejére nyomják a süveget, és szó nélkül ölti fel a bekecsét.

- Mingyár gondoltam, mihent mondták, hogy eladta kend a szamarát! - prédikál az asszony. - Hová is ment vóna máshova...

Az öreg bágyadtan és kedvetlenül ereszkedik le a helyére. Az asszony a bekecs alá nyúl és az öreg mellényéből kiszedi a pénzt az utolsó krajcárig.

- Hány liter a bor? - fordul az asszony aggódó szemmel a kocsmároshoz.

- Öt - feleli a kocsmáros a szakállát hegybe simogatva. - Öt liter bor meg három szivar.

- Még szivar is! Nézze meg az ember! Még szivar is!!

Fizetett.

A cigánynak is odadobott egy hatost, aztán felhúzta az öreget a padról.

- Co fel, vén lator!

Az öreg fölkel. Az asztalról fölvette a félbemaradt szivart és útközben odavetette a cigánynak.

Kilépett az ajtón szótlánul, engedelmesen.

A PARASZTLEÁNY

Egy februáriusi vasárnapon olyan enyhe idő köszöntött ránk, mintha már javában benne volnánk a tavaszban. A nap meleggel sütötte az iskola oldalát. A föld szikkadozott. A kertben minden tulipán kidugta az első levelének a hegyecskéjét a föld alól.

Ahogy künn pipázgatok a napsütésben, látom ám, hogy egy úrféle álldogál a kocsmá előtt. Prémes kék kabát, májszínű kesztyű. Ott szivarozik. A botját a karjaiba fűzte a hátán. És nézi a litániákra szállingozó népet.

A prémes kék kabát ismerős volt nekem. A magunkfajta néptanító csak egyszer vesz téli kabátot - mikor megházasodik. Azután azzal együtt kopik, és öregszik, mígnem elszólítódik a Földről.

A kék kabát nem lehet másé, csak Szalay Miklósé, az én szomszéd megyebeli kollégámé, s ürge legyek, ha nem ő maga áll benne! A kesztyű is rávall, a szétvetett lábbal való büszke állás is! De hogy kerül ide ez az ember? És ha már itt van, mért nem siet hozzám? Hiszen régi iskolai pajtások vagyunk, s most is tartjuk a barátságot. Tanítógyűlésen, búcsún egymás mellé ülünk. Egymás születésnapjára köszöntőt írunk. Soha egymásra nem haragudtunk, egymásra rosszat nem beszéltünk. Sőt, én mindig dicsérem őt, hogy az ő vármegyéjében hozzá hasonló tanultságú tanító nem található.

Most íme, oldalt fordul. Ő az! Ilyen kalapácsvégű orra, keskenyen fölkanyarodó szőke bajusza nincs másnak senkinek.

De hát mi lelte ezt az ember?

Egy kicsit tűnődtem, hogy várja-e, vagy hogy kilépjek és megszólítsam? Végre is kiléptem az ajtón, hogy üdvözlést intsek neki.

Hát ahogy kilépek az én alacsony kapumon, mikorra a fejemet fölemelem, Miklós nincsen. Mintha a föld nyelte volna el! Nézem, hogy hová lett? Hát a kék kabát csücske kiáll a kapuajtóból.

No, ez még furcsább!

Miklós bizonyára meglátott engem, és ahelyett, hogy a nyakamba rohanna, búvik előlem!

Megzavarodtan tértem vissza. Mi lehet az oka ennek a különös viselkedésnek!?

Eszembe jutott, hogy egyszer, mikor látogatásra hívtam, különös mosolygással rázta a fejét:

- Nem megyek én oda, pajtás, soha. Hívhatsz Amerikába, hívhatsz Afrikába, hívhatsz az Északi-sarkra, elmegyek a kedvedért. De ezen a földtekén a te falud az, ahová én el nem megyek soha.

Így felelt.

Azt gondoltam: tréfál. Az én Miklós barátom behörpintett olykor, és félrejárta a kerekét. Hiszen nem is járt benne sohase. Hogy így félrehúzódom előlem, eszembe jutott a nyilatkozata. Hátha nem tréfált? Hátha van itt valami ügye-baja, ellensége, rossz emléke, vagy tudom is mije? És most restelli, hogy megszegte a fogadását!

Nem tudtam eligazodni a töprengéseimben.

Úgy estefelé egyszer csak betoppan hozzám.

A szokott melegséggel ölelkeztünk össze. Én nem mondtam neki, hogy már láttam. Ő se mondta, hogy már dél óta itt van. Csak annyit mondott, hogy a kocsiját a kocsmában hagyta, mert tudja, hogy nekem istállóim nincsen.

Hát jó. Bort tettem az asztalra, és beszélgettünk. De jobban csak én tartottam szóval. Ő szegény olyan volt, mint a felhőbe takart hegy. De vajon mi lehet a gondja?

- Hogy forog a világ nálatok? - kérdeztem egyszer. - Boldog vagy-e a feleségeddel?

- Hálstennek - felelte. - Csak éppen hogy gyermekünk nincsen.

- Az se nagy baj - szóltam vigasztalón. - A gyermek nagy kedvesség, de néha nagy szomorúság is. Az élet minden rózsáját bele kell olykor fenni egy halotti koszorúba.

Hallgatás szakadt a beszélgetésünkbe. Miklós az esti homályra pillantott az ablakon át. És szólt, mintha folytatna valami megkezdett beszédet.

- Szép ez a te falud. Csupa fa, és csupa rend. Egynehány embert ismerek benne. Él-e még az öreg Tatár?

- Az énekes?

- Az.

- Él, és buzgón vezérli a búcsúsokat.

- Hát az öreg Váróci?

- Koldul most is.

- Hozzánk is eljön néha, de persze csak nyáron. Hát az öreg Kevi?

- Meghalt.

- Hát Harmacziék? Veri még az asszonyt?

- Nem tudom, hogy verte volna. Ugyan már, hogy is verné! Csöndes nép az.

- Akkor mással téveszttem össze. Van-e gyermekük.

- Van.

- Hány?

- Egy. Ötéves fiúcska. A télen adták be az iskolába.

Ismét felhőzte valami gondolat. A beszélgetésünk ismét elnémult.

- Igyál hát - mondom. - Talán nem jó ez a bor?

- Dehogyan nem - felelte magához térve. - Hol szerezted? Nagyon is jó!

Vacsora után ismét az ablakra áll a szeme. Az udvar nyugoti részére szolgál az ablakom, hát nincsen rajta kárpit.

- Látod-e - azt mondja - azt a csillagot?

- Látom - feleltem. - A Vénusz, vagyis magyar Vacsoracsillag.

A görögök Lucifernek hívták. A népnek: Zsidócsillag.

Már akkor megéledt, megvidámult. A régi beszédes, kedves pajtás volt. Az iskolában ültünk, mert ez az én vendégszobám. És itt pipáztunk, a második üveg bor mellett.

- Hej, az a csillag! - mondotta sóhajtva -, de gyönyörű szép csillag!

- Biz, az szép csillag. Azt olvastam róla, hogy éppen olyan, mint a mi földünk.
- No, ha az föld - szólt a csillagra merengve -, abba van eltemetve az én boldogságom!
Ez az ember kezd megborosodni - gondoltam.

De nem találtam el! Később láttam abból, amit elmondott, hogy van összefüggés a magaviseletében meg a szavaiban.

- Te olyan jó tollú ember vagy - mondotta aztán, mikor megeredt a nyelve. - Valamelyik vidéki lapban láttam egy történetedet.

Egypárszor én is próbáltam efféléket írni, de tudja a manó, nekem nincs türelmem. Hanem elbeszélem neked egy históriámat, azt írd le, ha tudod. Azt igazán érdemes lenne.

A história

Emlékszel tán rá, hogy mikor harmadévesek voltunk, én a tanév elején kimaradtam. Nem volt pénzem, hogy egyfolytában végezzek, hát elmentem egy évre tanítósegédnek. Valami elátkozott falu az a hely, a hegyek között. Ha a sasok útjáról nézhetné az ember, olyannak látná, mintha valami nagy sárga tyúk az erdőszélre rakta volna a tojásait. A tyúk a templom. A tojások a házak. Összevissza állnak. Egyenes utcája nincs egy se. Úri háza sincsen. Úr nincs is benne más, csak a pap meg a kántor.

Hát ott éldegéltem.

Egy ádventi reggelen a mise előtt kint állok az udvaron, s várom a kántort, hogy megyünk misére.

A hold sütött még. A sarat gyöngye jég hártványta. Hogy az út sáros volt a templomig, a szomszédból is a mi udvarunkon át jártak a misére.

Egy jómódú paraszt volt a szomszédunk. Egy rövid nyakú méltóságos palóc. Bíróviselt ember és kevés szavú. Annak a háza állt az iskola mellett. A két kertet egy sor orgonabokor választotta el egymástól. Félig fonott sövény, félig orgona.

Hát ahogy ott állok az udvaron, egyszer csak jön a szomszédnak a leánya. Kurta suba, piros csizma, térdig érő szoknya. A kezében imádságos könyv meg csipkekendő.

Jóreggelt mond.

Én, hogy ott unatkoztam, megszólítottam a leányt.

- Állj meg csak, Juli. Ejnye, de szép csipkekendőd van! Hadd látom!

A leány elmosolyodik. Átnyújtja a zsebkendőjét.

Azzal a leánnyal én azelőtt is mindennap találkoztam, de soha meg nem szólítottam. Közönséges parasztleány, sovány képű és barna szemű, mint más parasztleányok. Csak abban különbözik talán, hogy az alsó ajka kissé kijebb áll, mint a felső. Mintha fitymálná a világot. De nem fitymálta, csak az ajka volt olyan. A szeme jámbor nézésű és okos. Olyan szeme volt, mint a kutyának. Akkor azonban, hogy a holdvilág az arcára sütött, meg a csizma magas sarka nyúlánkká emelte a termetét, tetszett nekem. Aztán hát abban is van valami, hogy egy elhagyott falusi udvaron, holdvilágos hajnalban, téli csöndességben eléje jön az embernek egy leány - akármiféle leány -, lehetetlen elbocsátani magunk mellett megszólítás nélkül.

És hát ő mosolygott. Hogyisne mosolygott volna. A paraszt mindig boldog, ha úrféle áll vele szóba. Érzi, hogy ő ezer esztendővel alacsonyabb sorú, mint az urak. A megszólítás fölemelés.

- Szép a kendőd - mondom neki. - De jó szaga van! Mivel szagosítottad meg?

- Mentával - felelte a leány.

- Nohát - mondom évdőve -, ideadtad a kendőt, nem adom vissza! Hadd legyen tőle jószagú az én ládám is!

A leány elkezd könyörögni, hogy adjam vissza a kendőt. Mit szólnak a templomban, ha látják, hogy kendő nélkül jött? Meg az édesanyja mit szól, ha kendő nélkül tér haza?!

Minél jobban esdeklett, annál jobban tetszett nekem. A könyörgése olyan volt, mint a gerlicezokogás. Micsoda üde, édes hang! Igazán nem parasztnak való. És hát benne van a hangjában, hogy érti a tréfát; tudja, hogy én a kendőt csak játékból vettem el.

Bent a házban megcsattant a kilincs. A leány megrezzent.

- Hát majd megmondom, mikor adom vissza - szóltam neki.

S azzal magam is elfordultam, nehogy a kántor meglássa, hogy leányfélével beszélgetek.

Őszintén szólva, nem volt semmi szándékom azzal a leánnyal, csak éppen hogy unatkoztam ott; akárki jött volna, beszédbe állottam volna vele. Mikor a leány elsurrant, már meg is bántam, hogy nem adtam vissza a kendőjét. A magamfajta ember csak nem kezdhet parasztleánnyal!

Azokban a napokban kezdődött a disznótorok ideje. Hajnali misére ritkán mentem. Ha pedig mentem, nem találkoztam a leánnyal.

Aztán a tél múldogált. Ha nappal láttam is, nem állhattam vele szóba. Köszönt. Elfogadtam. Azzal tovább mentünk, ki-ki a maga dolgára.

A zsebkendő ott hevert a ládámban. Ahányszor láttam, mindig bosszantott, hogy nem adtam vissza. Azt meg nem tehettem, hogy valami gyerektől küldjem át, vagy hogy magam vigyem át hozzájuk.

Aztán jött a tavasz.

Egy május eleji napon sétálok a kertben. Nézem, hogyan indul termésnek a kajszibarack. Ahogy a szomszéd kertbe pillantok, látom, hogy káposztapalántát ültet ott a leány.

Micsoda karcsú, hajlékony teremtés! Meztláb van és ahogy hajladozik, előfehérlik a lábikrája. Grófkisasszonynak se lehet külön!

A láb csodálatosan szép része a meztláb járó embernek, de festők se figyelmeznék rája. A gyermek lába milyen formás! És a parasztleány lába milyen tökéletes! Persze csak húszéves koráig. Azután eldurvul.

Juli még csak tizenhat éves volt. A lába formája még megvolt abban az üde gyöngeségben, amelyben Éva anyánké lehetett, mikor a paradicsom gypén járdogált. A mellecskéjén is akkor kezdett feszülni az ing. A nyaka azonban már gömbölyű volt és hajlékony, mint a hattyúé.

Darabig néztem a kerítésnél állva. Aztán megszólítottam:

- Mit csinálsz, Juli?

- Tetszik látni - szólt fölemelkedve.

És elpirult.

A kertben már lila fürtökben virágzott az orgona és bimbózott a pünkösdi rózsá. De én édes Istenem! Nincs szebb virágzó orgona a tizenhat esztendő piruló leánynál!

Megint megszállt az ördög!

- A kendőd már régen nálam van - mondom neki. - Vissza szeretném adni. Ha kijössz ide napnyugta után, visszaadom.

- Tessék visszaadni mostan.

- Este.

- Nem: mostan.

- Most megláthatná valaki. Aztán szóba tennének, hogy mi közöd velem?

Nézett és hallgatott. A nyakán közönséges égszínkéek üvegből való gyöngy volt. De úgy illett neki, mintha drága gyöngysor volna. És hát az arca kedves volt. Melyik leány nem kedves, ha pirul, ha mosolyog, ha tiszta és csillogó a szeme?

- Hogyan jöjnek ki este? - szólt elkomolyodva, szinte bánatosan. - Nem, nem jöhetnek ki.

- Anyád miatt?

- Nem anyám miatt.

- A nénéd miatt?

- Nem a néném miatt.

- Apád miatt?

- Nem.

- Az öcséid miatt?

- Nem.

- Hát?

Két fiúöccse volt neki. Meg a nénje is ott lakott az urával együtt. Az anyja zord képű vén, ködmenes parasztasszony.

A leány lesütötte a szemét. Azután csak úgy a szeme szögletéből pillantott reám:

- Micsoda leány volnék én, ha este kijárnék a házból?

No, ez elég volt nekem. A parasztleány igazítja meg a tanítót.

- Ahogy akarod - feleltem vállat vonva. - Ha nem jössz, én bizony nem hordozom utánad.

És, hogy hirtelenében okosabbat nem tudtam mondani, csak tömögettem a pipámat.

A leány folytatta a munkáját. Egyszer megint fölnez:

- Hát jó, tanító úr, kijövök este egy percre, de csak egy percre. De ígérje meg, hogy nem gondol rólam semmi rosszat.

Még ez is!

- Ígérem - feleltem hidegen.

És anélkül, hogy elbúcsúztam volna tőle, tovább sétáltam a kertben.

Már bosszantott, hogy találkozóra szólítottam a leányt. Mit kisasszonyolom! Mit akarok vele! Az ilyen leányok havi három forintért hányódnak a konyhában. Pizkosak, nevetlenek, hagymaszagúak. És csak annyiban különböznek az állattól, hogy ruhában járnak. Szerettem volna áthajítani a kendőt, s nem szólni többé hozzá sohase.

Igazán mondom, hogy csak a kendő miatt mentem már este ki a kertbe. Visszaadom neki, aztán pont.

Hát vacsora után a zsebembe tettem a kendőt és pipára gyújtottam. Kisétáltam a kertbe.

Várom kellett reá.

Csendes, homályos májusi est volt az. A fák még itt-ott virágzanak: a kései almafák, kései körtefák. Az ég félig felhős, félig csillagos. Olykor egy cserebogár bűg el mellettem, aztán még mélyebb a csöndesség.

Egyszer csak hallom a leány szoknyájának suhogását.

Megáll a garádnál.

Néz.

A hold a fejére süt. A karján az ing bokra olyan, mint két csomó fehér gyöngyvirág.

Én is csak álltam és néztem.

- Nem félsz magadba járni? - kérdeztem végre, ahelyett, hogy a kendőt szótlánul odaadtam volna neki.

Mert ahogy ott állt velem szemben a sötétlő vén barackfa előtt, a szemem kívánta, hogy ne mozduljon el.

- Nem félek - rebegte valami különös meleg hangon.

De lehet, hogy csak én hallottam olyannak. Este holdfényben, öreg fák között minden megváltozik. Ő olyan volt, mint az úri parkokban a kezetlen milói szobor. A háta mögött sötétlő fák, és köröskörül földszaggal teljes esti levegő és csöndesség.

Aztán hát beszélgettünk. Olyan semmiségekről beszélgettünk, amiket nappal is akárki előtt is elmondhattunk volna. És mégis susogva mondtuk el. Nekem érdekes volt az ő együgyű beszéde. Tavasz estén minden érdekes. A lombok susogása is érdekes. Pedig a lombok susogása értelmetlenebb a parasztbeszédnél is.

Mikor végre megmozdult, hogy visszatérjen, azt mondtam neki, hogy a kendőt bent felejtettem a szobámban.

- Jaj! - felelte szemrehányóan -, hát akkor mért jöttem én ki?

És vonaglott a fehér ingvállban.

- Holnap ilyenkor visszaadom. Nem beszélsz talán velem szívesen?

- Dehogynem - felelte tétovázva -, de lássa, olyan furcsa...

- Nincs abban semmi furcsa.

Hallgatott.

Én letörtem egy virágfürtöt az orgonasövényről és az arcára veregettem. A leány behunyt szemmel állta.

- Mit gondolsz most? Mondd meg őszintén!

A leány megrázta a fejét, mint aki álomból ébred. Sóhajtott:

- Nem viszen az jóra, ha én ide kijárok.

Erre nem tudtam mit felelni. A leány jóéjszakát susogott. Eltűnt, ugrálva, mint mikor a pipiske ugrál a fűben.

Darabig utána néztem. Még akkor is ott álltam, mikor már a kertajtót bevonta. Éreztem, hogy szívesen beszélgettem vele, és hogy az ő távozásával megüresedett a kert. És ekkor fordult belém az a gondolat, hogy fiatal vagyok és ő is fiatal. Mit is mondott Szárdanapál: Egyél, igyál, szeress! - a többi minden babszemet sem ér!

De aztán mikor megmosdottam a jó hideg vízben - mert este mosdok most is -, akkor lehültem, és leszóltam Szárdanapált.

Igazat mond az a leány, hogy nem viszen jóra, ha folytatjuk az esti beszélgetéseket. Én elvégre is példaképül állok a községben, nem pedig, hogy az Ovidius lángjára oktassam a parasztleányokat. Nem becsületes valami, amit tettem! No, holnap visszaadom a kendőt, aztán mingyárt hátat is fordítok minden mezei ördögnek.

Hát a következő estén át is adtam neki a kendőt. Hanem, hogy igen gyönyörködtetően karcsú volt a dereka, én bizony megpróbáltam, hogy fél karral körülfoghatom-e?

A leány ügyesen kifordult a karomból, csak egy pillanatra éreztem a dereka puhaságát.

Megállt kétlépésnyi távolságban, mint a megriadt őzike és bámulva nézett reám:

- No lám! - mondotta szemrehányó hangon.

- Mit: no lám!?

- Nem tudja-e hogy...

És hallani véltem a szíve szaggatott dobogását.

Halkan fejezte be:

- ...hogyan én leány vagyok.

- Dehogyan nem - feleltem nyugodtságot erőltetve hangomra. - Ha tuskó volnál, nem akartalak volna megölelni.

De magam is meg voltam indulva. Öleltem én már kisasszonyfélét, de az a cudar mider: akárcsak kapufélfát ölelne az ember. Órajta hát nem volt mider. Mintha egy liliombokrot öleltem volna át, s a tavasz minden balzsamos szellője suhant volna rajtam végig.

A leány valami különös lágyságú panaszos hangon szólott.

- Hibát követtem el, hogy kijöttem.

Aztán már nem tudom, mit beszélgettünk. Néhány perc múlva megint egymás mellett álltunk és én nem öleltem meg többé, csak épp hogy mellette álltam és csodáltam az arca körvonalait. Egyszer rátettem a kezemet a kezére és azt mondtam neki:

- A kezed forró. Milyen forró a kezed!

És ő hallgatott.

Másnap megint találkoztunk. Nem akartam pedig. Láttam, hogy tartózkodó és hogy az élet ügyeiben olyan okos, mint akármiféle úrinő. Tudja, hogy ő érték. És tudja, hogy vége az értéknek, mint a vasnak, ha belekap a rozsdá. De ha napestig is megvoltam abban az eltökélésben, hogy nem megyek ki többé a kertbe, amint az első csillag feljött, s a kertet beburkolta az esti sötétség, valami kihúzott hozzá. Nem szerelem. Hiszen nem voltam én belé szerelmes! De rabul ejtett az a melegség, vagy micsoda, ami kiáramlott abból a leányból.

Szereted te is a jácintot? Oh, az csodálatosan gyöngéd és üde virág. Mikor mellette álltam, úgy éreztem, mintha egy nagy jácint mellett állnék. A jácint vonzott ki engem, az emberi jácint.

Ahogy megint beszélgetünk, végigsimítom a tenyeremmel az arcát. Meleg volt az arca és sima, mint a bársony.

- Ne tegye ezt többé - mondotta az arcát elvonva.

De ez a hang kérlelés volt és nem tiltakozás.

- Miért ne - feleltem -, hiszen ezzel nem véték ellened. Milyen sima az arcod, milyen szép a te szemed!

És akkor megint megöleltem. Két karral öleltem meg, és ahogy a mellemre esett, az én ajkam bizony az arcára tapadt.

Én édes Istenem, micsoda bolondság! Micsoda számárság! Azaz, ha jól meggondoljuk: nem is bolondság, nem is számárság. Hát mi jó van egyéb a földön! Az ész dolgai, azok mind hidegek, s akármilyen okosságok is, mind csak nyugtalanság, elégedetlenség. Csak az a mienk, ami a szívünké! A leány kibontakozott.

- Mit akar velem? - rebegte elfulladás, könnyörgő hangon. - Mért cselekszi ezt? Én nem vagyok úri leány, és maga nem parasztleány. Hova gondol?

- Nem gondolok semmit - feleltem. - Fájtnál, hogy megcsókoltalak?

Nem felelt.

Csak álltunk. Az arcunk égett. Szégyenkeztünk mind a ketten.

De együgyű is az ember, Istenem!

Hát aztán minden este kiszökött és beszélgettünk. Néha megöleltem, megcsókoltam. Néha a mellemre dőlt és én ott ringattam. Pusmogtam a fülébe mindenféle kedves szavakat. És hát nem ismertem magamra, mikor vele voltam.

De ennél több nem történt.

A sövény köztünk volt. Ő nem jött át, én se léptem át hozzá. Félttem az apjától.

De a vágy megáradt folyó. Hullámot ver, ha gátat talál. Azt gondoltam, a sövény a gát. Csak a sövény...

De nem az volt pedig.

Esett egyszer az eső, és hogy ő megint nem akart átjönni, én mentem át a pajtájukba. Teli volt az szénával, és illatos sötéttséggel. Nem láttuk egymást, csak éreztük.

Hát ez is olyan állapot, amiről a költők nem írtak még verset. *A vakok szerelme*. Milyen hangzatos cím lenne! A két fiatal nem lát egymásból semmit. Ülnek a sötétség óceánjában. És érzik is egymást. A kezek találkoznak. Az arcok összesimulnak. Az eső csendesesen suhog. A széna jószagú. Hát kell-e a Rotschild kincse, hogy az ember boldog legyen?

Több kell annál!

Hanem az a több... Hogy röviden fejezzem ki magamat, a leány olyan természetű volt, mint némelyik részeg ember, aki akármennyit iszik is, akármilyen jókedve van, mindig józan marad.

Hajnalig ott időztem, s másnap szinte beteg voltam az álomtalanságtól.

És morgott bennem a becsület:

- Úr vagy te? Tisztességes ember vagy te? Tanító vagy te? Nem szégyenled, hogy egy mezítlábos parasztleánynak több az esze és több a lelkiereje, mint neked!

S hogy egész nap így korholtam magamat, sikerült este a szobában maradnom. Nem, nem megyek ki többé! Elvégre is ura vagyok a lábamnak. A lábnak kell odamennie, ahová én akarok, nem pedig nekem, ahová a láb visz! Nagy szórakozottan átbeszélgettem az estét a kántorral, aztán lefeküdtem.

Sokáig nem tudtam aludni, mintha csak a hajamnál fogva húzott volna valaki, úgy kellett küzdenem magammal.

De lebírtam magamat.

Gondoltam, csak az első nap ilyen nehéz, mint a koplalásban, aztán már rendes kerékvágásba igazodunk.

Hát másnap ahogy lefekszem, megint érzem a húzást. Az esticsillag húzott. Ahogy beragyogott az ablakomon, mintha egyre azt susogta volna: Tavasz van, tavasz van! Az emberi életnek is csak egy tavasza van. Ha elmúlik a tavasz, vissza nem tér többé soha!

Nem bírtam tovább. Felöltöztem és kimentem a kertbe. Megálltam az út közepén és néztem a kerítés felé.

Semmi hang. Semmi leány! A hold szarva eléggé világít, hogy megláthatnám.

Sajoltam, hogy nem látom, de örültem is. Mert való igaz az, hogy egy ördög meg egy angyal kíséri az embert. Néha küzdenek. És amelyik győz, annak kell engedelmeskednünk. No, a cirkuszokban nincsen olyan versenybirkózás, mint ahogyan én birkóztam mindennap birkóztam ez a két lélek. Tegnap az angyal győzött, ma az ördög. De lám, az ördög megjárta. Mert a leány nem jött ki. Az angyal tapsol, és én most szépen visszatérek.

Ahogy ott állogok a kert közepén, s éppen indulnék befelé, halk kattanást hallok. A szomszéd kert ajtócskája kattant.

Jött.

Sietve, nesz nélkül jött az árnyékon. (Az ingválláról láttam, ahogy el-ellillant a lombok között.) És egyszer csak felbukkanik az orgonakerítésnél a holdfényben, mint ahogy Vénusz kiemelkedik a tenger hullámaiból.

Ugyan, ne mosolyogj az én római hasonlataimon! A rómaiak okos emberek voltak, mink pedig műveletlenek vagyunk. Ha az ember aranypénzt talál, bezzeg nem bánja, ha görög, ha római!

Tölts inkább a poharamba! Szervusz!

Hát ahogy felbukkant, nem bírtam elfordulni. Odamentem:

- Itt vagy?

- Már harmadszor.

- Tegnap is vártál?

- Hajnalig.

- Szándékosan nem jöttem ki. Most se tudom, miért vagyok itt? Te csak játszol velem, mint a macska az egérrel!

A leány hallgatott. A feje lekókad.

- Nem hittem, hogy *ilyen* a tanító úr - susogta szelíd szemrehányó hangon. - Mért kíván tőlem olyasmit, ami...

- Micsoda olyasmit?

- Én valamikor az oltár elé állok, és aki odavezet, nem azé lesz-e testem, lelkem, becsületem?

- De hát akkor mért jársz ki hozzám?

Erre nem tudott felelni. De ahogy magamhoz vontam, éreztem, hogy a szíve úgy ver, mint a kallós malom.

És most következik a legbolondabb:

A leány felfogása változhatatlan - ezzel le kellett számolnom. A nép eszmeköre kicsiny. Némely felfogása, mintha vasból volna verve, hajlíthatatlan. A becsület fogalma is más náluk, mint nálunk. A lopás, ha tyúknál kisebb értékű valami, nem érinti a becsületet. Fát lopni az erdőről, őzet löni orvul, verekedésben megölni valakit, nem árt a becsületnek. De ha egy leány haja szálát véletlenül a kabátomon pillantja meg valaki, a becsület elolvadt, mint a hó.

Az ilyen fogalom olyan mély gyökerű, hogy azt lehet mondani, ők élnek benne, s nem a fogalom ő bennök. Benne élnek, mint a féreg a gerendában. Ha kiveszem belőle, vége!

És én ezt tudtam, és mégse bírtam bontani a kapcsolatunkon. Ahányszor láttam, remegtem. Az a himbálódzó könnyű járása, az a csupa rejtelem szeme... Ha nappal találkoztunk, és közömbösen kellett elhaladnunk egymás mellett, és rámpillantott... Vagy ha szóba álltam asszonyokkal, és ő is velök volt és rámnézett.

Hányszor elgondoltam, hogy mért nem vagyok én parasztlegény?

Elvinném ezt az okos, szorgalmas, tiszta, mindenképpen tiszta, kedves leányt. De hát aki benne nőtt az úri ruhában, úri szokásokban, hogy járjon kapálni, kaszálni? Még a ruhát csak felvehetnénk, de az a szokatlan nehéz állati munka, az lehetetlen nekünk! Leander átúsztta Helleszpontuszt, de ha kapálnia kellett volna Héróért, nem hiszem, hogy kapált volna csak félnapot is.

Hát már most íteld meg magad, nem szégyenletes bolondság-e minden este várni-várni a csillagot, a Vénuszt, amelyik a magasból azt mondja: *Szeressetek!* S hallgatni egész éjszakán át két lelkiismeretnek a tiltakozó susogását: *Nem szabad! Nem szabad!* Epedni az istenek poharáért, holott előre tudja az ember, hogy innia nem lehet belőle!

És én mégis minden este beálltam Tantalusznak.

A leány, az bolondabb volt még nálam is. Mikor arattak, begyalogolt minden este a faluba, s velem időzött egy-két óra hosszát. Mindig elkísértem vissza az erdőszélig. Aztán meg én jártam ki hozzá, mert sajnáltam, hogy annyiról bejön.

Azt kérdezed, hogy a leány családja nem szólt-e közbe.

Nem.

Abban a faluban ma is az a szokás, hogy a leány elmegy esténkint a maga választottjához találkozóra. Mikor meg már jegyesek, a legény oda is járhat a házhoz. Sőt ott is hálhat. A leányra senki se vigyáz. S a legény annyira tudja, mivel tartozik a becsületének, vagy hogy a leány annyira erősen óvja a fehérkendőjét, hogy soha abban a faluban semmi botlás nem történik.

Hát Juliról is tudták, hogy jár valahova. Csak azt nem tudták, hogy hozzám. Lehet, hogy egypárszor faggatták is. De ő persze nem mondta meg. És hát a paraszt ismeri egymást. Ha valamelyik nem akar valamit megmondani, abból ugyan ki nem veszik harapófogóval se!

Elérkezik augusztus vége. Mondom a leánynak, hogy nekem még egy esztendő tanulnom kell. Úgy búcsúztunk el, hogy örökre elválunk. Sírt persze, és - mit tagadjam - én is elérzékenyültem.

- Isten áldjon meg, Juliskám! - mondtam -, talán nem látlak többé sohasem! Akárhányszor eszembe jutsz, tíz esztendő múlva is arra fogok gondolni, hogy ez az élet elmúlik, és hogy van egy parasztember a világon, akinek a szívedből több jut, mint nekem jutott.

Azt hittem, elájul.

Szeptember első napján kocsira ülök. A kántornak azt mondtam, hogy egy hétig ne fogadjon helyettem senkit; ha nem akad valami mellékes keresetem a városban, visszatérek. A szülőim akkor már nem éltek, és én apró diákok tanításával gondoltam, hogy fenntarthatom magamat.

Hajnalodott, mikor a kocsi kiindult velem. A faluban még mindenki aludt. A szomszéd ház is csendes volt.

- No, Isten veled, Juliska! - gondoltam. - Isten veled, falu tulipánja! Isten tudja, látlak-e még valaha az életben!

A kert sarkán visszapillantok. Ott áll felöltözötten, sápadtan. És néz, néz rám kimondhatatlan szomorún! Int a kezével búcsúzózt.

Szerettem volna leugorni, hogy még egyszer megcsókoljam, de a kocsis miatt nem tehettem. Hát csak visszaintettem neki.

Azt hiszem, amit eddig elmondtam, nem érdemes megírni. Az életben bizony nem olyan fordulatosak a regények, mint a könyvekben. De várj, a második rész, az érdekesebb. Azt inkább megírhatod.

A városban ott lődörögtem hat napig. Nem kaptam több tanítványt, csak egyet. Azért mindössze három forintocskát fizettek volna. No, vissza: még egy esztendőre!

Hát visszatértem nagy búsán. Úgy kell élnem, hogy megtakarítsak a jövő tanév kezdetéig legalábbis ötven pengőt.

Beesteledett, mikor megérkeztem. A kántor örömmel fogadott. Én azonban bús voltam, mint a kivert bika.

A sorsom szegénysége búsított. Annyira búsított, hogy Juliska a leforgott hat nap alatt kiment az eszemből. Inkább a falban álló szögre gondoltam akkor, ahova felakasszam magamat. De hogyisne! Tizenkilenc éves voltam, és ahelyett, hogy mester lehetnék valahol, még egy évre odakényszerítenek a tudomány tőgye alá! Az ördög égessen meg minden tudományt!

Tíz óra után le akarok feküdni, hát az ablakomon halk koccanást hallok.

Odapillantok.

Egy női árnyék.

Kinyitom az ajtót. Csak a nyakamba omlik, mint valami virágos bokor. S hull az orcámra a forró harmat.

- Csakhogy visszajött! Oh, azt hittem, a szívem megszakad!

Olyan volt, mint az őrült. És hát bizonyosan azt gondolta, hogy őmiatta tértem vissza.

- Itthon marad-e? - kérdezte remegve.

- Egy évig, Juliska.

- Egy évig? Hát akkor én most már nem bírom, akármi lesz is velem, de egy évig legalább boldog leszek!

Olyan volt, mint a részeg! Mint a részeg, aki egy ideig csak aprópénzt veteget a cigánynak, utoljára meg odacsapja egyszerre minden pénzét.

Hanem mi történt? Hogy a Juliska szeme folyton könnyes volt, míg én odajártam, a családja kitalálta, hogy miféle legényhez járogat! Elképzelhető, micsoda aggodalmat keltett az én visszatérésem! A leány elbeszélte, hogy amint meglátták a kocsimat, s rajta engem is, az apja fölvette a furkósbotot és így szólt a lányának:

- Látod ezt a botot? Látod azt az urat? Hát tudod azt is, hogy én tréfálni nem szoktam!

És a leány este már nálam volt.

Nekem most már azt illett volna mondanom, hogy:

- Hallod-e, Juli? Eredj haza! Tüstént eredj haza! És többé hozzám ne szólj! Többé énrám ne nézz!

De csak elgondoltam ezt, mondani nem mondtam. És ebből láthatod, hogy az embernek, szabad akarata nincsen. Papnak is mondtam már, hogy nincs szabad akarat. Az ember csak labda. Ismeretlen erők játszanak mivelünk. Arra forgunk, amerre azok akarják!

Mindössze annyit tettünk meg, hogy attól fogva nem este találkoztunk, hanem éjjel, és minden éjjel más helyen. Réten, erdőn, fűzfa mellett, kertek alatt, templom oldalában - röviden mindenütt, ahol éjjel ember nem jár.

Egy szép őszi éjjelen a temetőben volt a találkozónk. A hold teljes fényvel sütött. Juliska késett. Én unalmamban egy rég elhunyt földesúrnak a sírkövét betűzgettem.

Végre jött. Nem futva jött, sebes szoknyasuhogással, mint szokott, csak lassan, mintha andalogna. Mikor hozzám ért, szokása szerint a nyakamba borult.

- Alig bírtam kijönni - rebegette. - Apám a feje alá tette a kulcsot. Meg kellett várnom, míg elalszik.

- És kiloptad a feje alól?

- Ki.

A hangja szokatlanul bágyadt volt. A két szemét kék árnyék fátyolozta körül.

- Beteg vagy talán?

- Nem. Nincs semmi bajom.

Később, ahogy ott ülünk a sírhalmom egymás mellett, egyszer csak leereszti a kendőt a nyakán, s félrevonja az inge vállát.

- Nézze - szólt szomorú mosolygással -, mit kell nekem kiállnom magáért!

Fehér vállán egy lefelé húzódó széles kék folt tűnt elő.

Megdöbbenve néztem rá. Ő a mellemre hajtotta a fejét.

- Bizony, ha ki nem vesznek ma az apám kezéből, agyonver.

Nem tudtam szólni, csak megcsókoltam a kék foltot.

Ő folytatta:

- Mióta megtudták, hogy magáért ver a szívem, nincs énnekem nyugtom. Hol csigáznak, hol kérlelnek. De mikor legjobban csigáznak, akkor se mondok mást, csak azt, hogy akárhogy összetörhetnek, de a szívemen hatalmuk nem lehet!

Megrendülve hallgattam a szavait. Nem is tudtam mit felelni. Csak mikor elváltunk, akkor mondtam neki:

- Hallod-e, Juli, én nem veszem a lelkemre, hogy téged miattam gyötörjenek! Jobb, ha otthon maradsz...

Megállt és szomorúan mosolygott:

- Ne gondoljon maga avval. Tehetnek-e már többet velem, mint amit eddig tettek?

De nem bántották többé. Látták, hogy se szó, se gyötres nem változtat rajta, hát leszámoltak vele. Nem is kellett már éjjeleznünk: találkozhattunk este is. Csak az apja, különben is mogorva ember, az nézett rám sötéten.

És ebben is érdekes a parasztlélek gondolkodása. Az öreg, valahányszor az utcán találkoztunk, köszönt nekem. Csodálkoztam persze. Inkább vártam azt, hogy leszúr, mint azt, hogy jónapot kíván. Ha nem láttam volna a kék foltokat a leányán, azt gondoltam volna, hogy nem tud semmit. Egyszer meg is szólítottam. Felelt röviden és illedelmesen. De ahogy rám pillantott, a tekintete olyan volt, mint nyáron a jégfelhő.

Hát, gondoltam, ez nem is csoda. Én gyújtottam fel a házát, hogy nézhetne rám szívesen!

Hanem egyszer a réten találkoztam az öreggel. Vadászni mentem, s ő is ott kaszált egymagában. A gyalogút szembevitt vele és én éreztem, hogy jó szóval tartozom neki. Mikor odaértem, rákiáltottam:

- Jó napot, Antal bácsi! Fog-e a kasza?

Nem felelt. Rám se nézett. Csak kaszált tovább.

Akkor értettem meg, hogy a faluban nem nekem emelgette a süvegét, hanem a falubeliek szemének.

Pedig hát tudott már a Julcsa hibájáról az egész falu. Hogy hogyan szivárogo ki az ilyesmi, meg nem foghatom! Én nem szóltam senkinek, sőt magam előtt is restelltem, hogy parasztleány a kedvesem. A családnak se volt mit dicsekednie a titokkal. És mégis tudta mindenki, hogy Julcsából nem lesz asszony sohase.

És mégis lett.

A városi vásáron meglátta Julcsát egy szomszéd vármegyéből való legény. A kocsmá udvarán egymás mellett állt a kocsijok. Ott ebédeltek tarisznyából, mint a parasztlélek szoktak. És hát beszédbe elegyedtek. Az öregek elmondták egymásnak ügyét-baját. A legény is váltott szót a leánnyal. Egyszer csak odalátogat úgy két hét múlva a legény.

Julcsa újságolta este, hogy kérője van. Persze, nem örömmel mondta, mint más leányok, hanem szomorúan:

- Hát eredj hozzá, Julcsa. Szerencse ez neked, nagy szerencse. A mi bolond ismeretségünk csakis így végződhetik jól.

- Hogy menjek hozzá?

S hogy ezt kérdezte, olyan volt a hangja, mint a temetési ének.

- Miért ne mehetnél? Az a legény nem tud arról semmit, amit csak ketten tudunk. Aztán, látod, örökké nem tarthat ez a mi ismeretségünk. Én egy hónap múlva minden bizonnyal elköltözők innen és vissza se térhetek többé soha! Tetszik neked az a legény?

- Senki se tetszik ezen a világon.

- Mindegy. Láttam a legényt. Fiatal, egészséges ember. És vagyonos is?

- Jómódú.

- Neked elvégre is az a sorsod, hogy asszony légy. Ő nem fogja soha megtudni, ami közöttünk volt, és hát megszokod. Boldog is lehetsz vele. Hát csak bánj vele szépen, Julcsa.

A szülői is bizonyára így verseltek neki. De Julcsa mind az én beszédemre, mind az övékre a fejét rázta.

A legény egyre sűrűbben látogatott oda. Jó négy óra pedig kocsin is az út.

Többnyire este érkezett. Egy-két órát ott ült, azután ment vissza megint még azon az estén.

Julcsa pedig minden este velem volt. Ha a legény jött, a nénje futott át érte.

Egyszer azt mondja este a leány:

- Valami olyan helyre húzódjunk, ahol nem akadnak ránk.

- Miért te?

- Apám nagyon akarja, hogy hozzámenjek ahhoz a legényhez. Haragszik, hogy nem bánok a legénnyel nyájasan: nem kellem magamat, mint ahogy más leányok szokták. Azt mondja, hogy aszongya: Ha még egyszer ki mered tenni este a lábadat, baltával váglak agyon avval az úrral együtt!

Az apa akkor már dühöngött.

A kert alján öles bozót állt; bürök és más efféle. Meg egy épületomladék.

Odavonultunk a bürök közé, és egy kövön ülve beszélgettünk.

Egyszer csak halljuk, hogy ropog a garád. S látjuk, hogy a vén bivalyfejű paraszt fölhang reá. Hajadonfővel volt. A kezében megvillant valami a holdvilágnál.

Balta.

Rajtam hideg dermedt végig. A paraszt sokkal erősebb mint én, s nálam még csak bot sincs. Már láttam, ahogy fekszünk ketten a vérünkben a bürök között.

Te talán ha megírod ezt a történetet, jól is teszed, ha így fejezed be, mert így hatásosabb. Nevezheted aztán tragédiának. Az ilyesmi erősen hat a hölgyi szívekre és a hölgyi könnyzacskókra. Ha azonban nem szereted a tragédiákat, írd azt, hogy ebben a pillanatban előlépett a leány, és szívetrázó hangon kiáltotta:

- Apám, csak őt ne!

Így is drámai. Tudom, hogy az írók hatás kedvéért szívesen hazudnak.

Hanem a valóságban bizony nem így történt. Mink mind a ketten elholtan bámultunk rá a bürök sűrűjében. Vártuk, hogy mi lesz? Azt hiszem, agyonüthetett volna az öreg bennünket anélkül, hogy csak a kezünkkel is védtük volna magunkat.

De hogy a hold gyöngén világított, s az omladéknak az árnyékában ültünk, az öreg csak állt a garádon és körülnézett, hallgatódzott, aztán leugrott, be a mi kertünkbe. Összejárta a kertet nagy nehéz lépésekkel. Mellettünk is elrobogott. Az épületben is megfordult, de még a szobámba is bement.

És tudod mit mondott Julcsa, mikor a veszedelem elvonult?

Azt mondta:

- Ez jó hely. Holnap is itt várjon rám.

Végre otthagytam a falut. Ha Julcsára gondoltam, elnehezült a lelkiismeretem. De azzal vigasztaltam magamat, hogy Julcsa férjhez mehet aggodalom nélkül. A róla susogó híreket nem bizonyíthatja rá senki sem.

És hát hallottam is aztán, hogy férjhez ment ahhoz a legényhez.

Nem törődtem többé vele. Tanultam. Oklevelet szereztem. Másik községbe mentem tanítónak.

Hát biz ez együgyű történetke. Nem is érdemes ezt megírni mégse. Nincs benne semmi romantika. S főképpen, hogy a leányt bottal verik, azt hiszem éppen nem lehet megírni. Én legalább ilyesmit még nem olvastam. De látod, nekem érdekesebb történet nincs ennél. Mert én ezt nem olvastam, hanem végigéreztem.

No, tölts a poharamba! Szervusz!

Tán két esztendőre rá az elválásunk után találkoztam ám Julival. Búcsún voltam egy helyen, ott láttam, amint egy öregasszonnyal a templom árnyékán ebédelt. Ő is meglátott engem. Az ujjának egy mozdulatával kért, hogy kerüljem meg a templomot.

Néhány perc múlva ott volt ő is a templom túlsó oldalán. Az asszonyi ruha nem sokat változtatott rajta. Az arca gömbölyűbb. A szemei csak azok a hűséges nyílt kutyaszemek.

- Csak azért intettem - mondotta boldogan -, hogy a kezét megszoríthassam. Isten áldja meg!

- Beszélni szeretnék veled - feleltem. Napnyugta után légy a kántor kertje alatt.

- Nem lehet.

- *Te mondod-e nekem, hogy nem lehet?*

És mélyen a szemébe néztem.

Eljött.

Persze meg akartam ölelni, ahogy szoktam. De ő maga elé tartotta a kezét.

- Asszony vagyok.

Pedig azok az okos fekete kutyaszemek csak olyan szeretettel néztek reám, mint azelőtt. A régi jácint volt. Teste-lelke szerelmet lehel, és az én becsületes gondolkodásom megint melegre jutott vajjá vált.

Nyugodtságot erőltettem magamra.

- Boldog vagy-e? - ez volt az első kérdésem.

- Az uram jó ember - felelte a szemét lesütve.

- Nem tudta meg?...

- De tudja.

Eldöbbsentem.

- Ki volt az a lelketlen, aki megmondta neki?

- Én magam.

- Nem bolondultál meg!

- Mikor megkérte a kezemet, azt mondtam neki a kérők előtt, hogy négy szemközt akarok neki felelni. Bementünk a kamarába. Ott azt mondtam: Nem akarok úgy férjhez menni, hogy az uram nekem rút szavakat csapkodjon valamikor a fejemhez. Tudja meg, hogy a kiskántort szerettem és szeretem most is. De ő már elment innen, és nem is tér vissza soha többé. Hát

énnekem mindegy, ha leány maradok is holtomig. De úgy nem megyek férjhez, hogy az uram ezután tudjon meg egyet-mást, és nekem holtomig a szememre hányja. Én azt akarom, hogy előre lássa, kit vesz el.

- És ő mit felelt?

- Semmit. Csak bámult. Mikor aztán láttam, hogy nem tud szóhoz jutni, azt mondtam neki, hogy legalábbis egy hétig gondolja meg, amit mondtam. Ha jól meggondolkozott és mégis eljön értem, hozzámegyek. Akkor aztán visszatértünk a másik szobába. Az emberem csak ült és gondolkozott. Fél óra múlva ő hitt ki a kamarába. Azt mondja: Hát hogyan szeretted azt az urat, csak szívből-e vagy amúgy is? Megmondtam neki, hogy amúgy is: Erre nem szólt semmit, csak elment lógó fejjel, szomorúan. Hanem egy hét múlva csak beállított megint.

- És szépen elvett.

Az asszony bólintott.

- De mielőtt elvett volna, kiküldött mindenkit a szobából és azt mondta: Hát én téged elveszlek, Juli. És ígérem neked itt a fészületre, hogy a te bűnödöt soha elő nem említem, szemedre nem hányom. De te is esküdjél ám itt meg az örök Istenre, hogy soha többé azt az urat nem fogod ösmerni! Így kerültünk aztán össze.

Az asszony szeme megnedvesült. Én is megrendültem.

- És mióta a felesége vagy, nem is...

- Egy rossz szót se szólt.

- Hm. Jó ember lehet.

Így beszélgettünk a kert alatt. Aztán a múltakat emlegettük. Bennem egyre fogyott a józanság. Megrészegettem a látásától, és nem bírtam magammal.

- Csak egyszer hadd öleljelek meg, Juliskám, csak egyszer, egyetlenem! - mondtam neki kösziklát megindító ellágyulással.

- Nem, nem - felelte szinte fulladozva az asszony.

S megtelt a szeme könnyel. Aztán a mellemre borult, és azt mondta:

- Ha azt kívánja tőlem, hogy haljunk meg együtt, abba az egybe beleegyezek!

És hát nem láttam többé.

Hanem sokszor eszembe jut az a szegény áldott teremtés. Megházasodtam, és derék asszony a feleségem; jó családból is való, szép is, kedves is. És mégis nekem minden érzésem akörül a parasztasszony körül forog. Mint a planéták a nap körül...

Néha alig bírok magammal, úgy megrohan a vágyakozás, hogy csak egyszer is lássam, mi lett belőle? Tudom pedig, hogy mi: kérges kezű, hervadt arcú parasztasszony. A járása bizonyára nem olyan könnyű, ringadozó már. Nagy lóbőr csizmát visel bizonyára, és talán már pálinkát is iszik. Borzalom elgondolni! És én mégis... látni szeretném. Az ember az omladékban is a régi épületet látja. A virág csak virág, ha elhervad is. Az álom szép, ha elszállott is...

*

Már szakadozottan és álmosan beszélt. Olykor nagy füstöt eresztett a szivarjából, és utánabámult.

- Feküdj le - mondtam. Ne árts magadnak az ilyen gondolatokkal! Ha jó a feleséged, becsüld meg! Azt a szegény parasztasszonyt meg ne zavarod. Gondold meg, hogy a te megjelenésed felfordítaná annak a parasztcsaládnak a nyugalalmát. És hát az a nő temiattad sokat szenvedett.

- Okosan beszélsz - felelte bólintva.

Aztán megrázta a fejét, és fanyaran nevetett.

Hiszen nem is igaz az egész! Csak koholtam! Meg akartam mutatni, hogy én is tudnék csinálni történeteket, ha akarnék!

Másnap, mikor a miséről hazaérkeztem, már felöltözötten és útra készen várt. A kocsija is ott állt a ház előtt. Csak éppen annyi volt még hátra, hogy együtt megreggelizzünk.

- No - azt mondja a végén -, most már nem panaszkodhatsz, hogy nem látogatlak meg. Ha előbb nem: nagyszerdán viszonznod kell a látogatásomat. Várlak!

- Ha lehet.

- Hanem mielőtt elmennék, megnézem még az iskoládat.

Bevezettem. Az iskolások már együtt ültek. Fölkeléssel köszöntötték a vendéget.

- Gyermekeim - mondom nekik -, ez a bácsi szintén tanító úr. Meglátogatott engem, és most bejött, hogy megnézzen titeket is. Ő meglátja a ti szemetekből, hogy tiszta lelkű, jó gyermekek vagytok-e? És összehasonlít titeket a maga iskolájával.

A gyermekek leültek és bámultak. Vártam, hogy Miklós egy pár kedves szót intéz hozzám. Az ilyen rögtönzésekben ő mindig nagy mester volt. És hát örök emlék a gyermekeknek, mikor egy-egy idegen arc jelenik meg az iskolában és beszél a hazaszeretetről, a becsületről, a tudás értékéről.

De Miklós nem szólt semmit. Állt és végignézett minden soron, mint valami rendőr.

Egyszer aztán megáll a tekintete a kályha mellett. Három fiúcska ült ott a szűrén, a padlóra telepedetten. Azokat csak szívességből fogadtam be: öt-hat évesek. Némelyik szülő szereti korábban beadni a gyermekét, mint ahogy a törvény kötelezné. Hát azoknak bizony nem jut egyéb hely, csak a padló. Odatelepednek a kis leterített szűrűkre. És örülnek, hogy ők is iskolások.

Miklós odalép az egyikhez és azt mondja:

- Kelj fel csak. Hogy hívnak?

A gyerek fölkel. Lesüti a szemét.

- Nézz rám szépen.

A gyermek ránéz.

Miklós az álla alá teszi a kezét.

- Mi a neved, kedves?

- Harmaci Pista - feleli a gyermek.

A másik kettőét is megkérdezte, csak úgy röviden és nem is nyájasan. Aztán hirtelen köszönt a gyerekeknek és kifordult az iskolából.

Odakint az udvaron kezét fog velem:

- Isten áldjon meg!

De még el se bocsátotta a kezemet, azt mondja hirtelen megváltozott hangon:

- Ugyan, szólítsd ki azt a kis Harmaci gyereket, adok neki egy krajcárt.

Hogy erre figyelmesen nézek rá, a zsebemben zavartan kaparászva folytatja:

- Nagyon megtetszett nekem az a kis kölyök, és hát én a szép arcú gyermekeket végtelenül szeretem.

Beszólok az ajtón:

- Jöjjön ki az a három gyerek, akivel a tanító úr beszélt.

És meglehetősen komolyan azt mondom Miklósnak:

- Mind a háromnak adsz, vagy egynek se. Ha nincs aprópénzed, tessék, az erszényem.

A három kisleány kikopog. A kis Harmaci fiú a sapkáját is hozza a hóna alatt. Megáll mind a három előttünk. A kis Harmaci gyerek néz ránk azzal az ártatlan fekete szemével.

- Netek mindenkinek egy krajcár - mondja Miklós. - Cukorra adom.

Azzal megfogja a kis Harmaci gyereket, fölemeli. Nézi a szemébe. A szívére szorítja. És aztán megcsókolja gyöngéden jobbfelől, balfelől.

Mikor a kocsira ült, vörös volt, mint a pipacs.

A MI TEMETŐNK

Ez a mi temetőnk nem olyan márványkövel kirakott cifra kert, mint a budapesti. Az igaz, hogy nem is nagyságos urak fekszenek benne, csak afféle közönséges falusi emberek. Szegény embernek pedig nem dukál parádé a másvilágon sem.

De nem is kívánja.

Nálunk csak egy gödör meg egy fakereszt jár a halottnak. A gödröt Dudrai István bácsi ássa. A keresztet Kacali András faragja és festi kellő szakértelemmel.

A gödör ellen gyakran van kifogás, mert Dudrai bácsi néha nem tud kimászni a gödörből, s így különösen mikor a nagyobbik pálinkáskorsót kötötte az oldalára, nemegyszer megesett már, hogy mikor a koporsót le akarták eresztetni, akkor vették észre, hogy Dudrai bácsi ott alszik még a gödör fenekén.

Máskülönben a gödör mindig akkurátusan meg van ásva. Éppen jó. A szegény ember különben sem válogatós.

Kacali András már sokkal műveltebb ember, bár nem csizmadia, hanem asztalos. Ő csinálja a koporsót és a keresztet. A felírást is ő cselekszi meg, minekutána a szöveget a gyászoló családdal egyetértőleg megszerkesztette. A betűnek elhelyezésére ide másolok egy feliratot:

Itt
nyuksz
-ik
Matlak Fáni gyenge teste él
t 15 es
ztendőt
mögh
ott mer
a dióf
áru l
ééset
Isten n
evibe
Anno 18
78 eszt
endőbe

Minden betű egy krajcárt kóstál. Innen van az, hogy a kevésbé jómódúak csak a nevet és az évszámot íratják a keresztre.

Ilyen egyforma szabású fakeresztekkel van teleültetve a mi temetőnk. Az én gyermekkoromban egyetlen egy köemlék volt ott a fakeresztek között. Azon idegen véset. Azt mondták, németül van az írás. De alatta nem német feküdt, hanem az öreg Szegfüné. Bánatában halt meg az öregasszony, mert lóköttő lett a fiából. Egy napon ott találták ezt a sírkövet. Senki sem látta, mikor hozták, sem mikor felállították. A mester ki tudta betűzni, hogy a sírkő Hans Krämmer nevű becsületes emberről mutat följegyzést, aki később halt meg, mint az öreg Szegfüné, de nálunk sem életében, sem halála után nem járt.

A papunk kocsiját egyszer éjjel megállította három *járkélő*. A papunk először megijedt, de mikor megismerte Szegfű Jancsit, elmúlt a félelme.

- Mit akarsz, Jancsi! Nem ismeresz? - kérdezte tőle.

Jancsi megismerte holdvilágnál a papot. A kalapját zavartan leemelte és egynémely *hát*-ok után kinyögte, hogy szeretné tudni, mi hír a faluban.

- Hát semmi - felelte egyet tubákolva a papunk -, csak éppen, hogy kőkereszt is van ám már a temetőben.

- Ugyan? - kérdezte érdeklődéssel Jancsi -, aztán kinek van az?

- A te anyádnak.

- Annak-e?

- Annak ám. Sajnáljuk is emiatt.

- Hát aztán miért? - kérdezte rekedten az útonálló.

- Azért, mert nehéz kő az.

- Nehéz-e?

- Nehéz ám.

- Hát aztán?

- Aztán hátha nyomja szegényt?

Másnap reggel már nem volt ott a német sírkő a temetőben.

Jancsi a föld alá került már azóta. Magam is ott voltam, mikor akasztották. Kozarek nagy elismeréssel nyilatkozott magaviselete felől. Kár, hogy Jancsi nem hallotta. Legalább egyszer örülhetett volna, hogy megdicsérte valaki. Most, hogy a temetőnkben jártam, eszembe jutott a Szegfüné sírja. Nem találtam meg, mert a régi sírok írását lefújta a sok szél és a sok eső. Pedig a temetőnk mintha nem is változott volna. Most is olyan csendes, mint az a néhány száz lakója. A sírok fölött a kakukkfű jó szaga lengedez és földre merengő mozdulatlan fák állanak mindenfelé.

Itt-ott egy olyan ismerősre akadok, akivel a faluban akartam találkozni.

- Nini - szólok ilyenkor meglepetten -, hát ez is?

Pedig hát jól tudom én azt, hogy lassankint egyenkint sorra idekerülünk. Míg élünk, egyiknek tíz holdja; másiknak húsz holdja; mikor pedig meghalunk, mindegyikünknek egy négyszögöl kis birtoka. És ahogy itt ülök azon familiámból valók között, akik már átvették a maguk négyszögölét, önkéntelenül is arra gondolok, vajon melyik lesz hát az én helyem?

Körülöttem valami repülő darázs halk bűgással orgonál. A kakukkfűben a halottak lélegzetét érzem. S mintha valami suttogó hang sorra olvasná a keresztek feliratát.

Pedig anélkül is tudom, hogy mindnyájan idekerülünk.

De nini, mégsem. Amott ballag az ákacosok és szomorúfüzek alatt az öreg Durai. Ásó van a vállán. Pipázik. Ez az egy ember van a faluban, aki nem hiszi, hogy meghal.

Ki a manó is ásná nekünk a sírokat?

- Vége -